

Poliisin ja virkatoimen kohteen oikeusturva poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelutilanteissa

Pro gradu -tutkielma
Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Hallinto-oikeuden projekti
Kevät 2018
Ohjaaja: Olli Mäenpää
Tekijä: Joni Åhman

Sisällys

Lähteet	IV
Lyhenteet	VIII
1 Johdanto.....	1
2 Tutkielman metodi ja oikeuslähdeoppi.....	5
3 Oikeus elämään oikeusturvan toteuttamisen keskiössä.....	9
3.1 Suomen perustuslaki.....	9
3.2 Euroopan ihmisoikeussopimus	11
3.3 KP-sopimus	12
3.4 Euroopan unionin perusoikeuskirja	13
4 Tavoitteena tilannekontrolliin perustuva poliisin voimakeinojen käyttö	14
4.1 Voimakeinojen käyttö hallinto-oikeudellisena toimivaltuutena.....	14
4.2 Poliisin voimakeinojen käyttöä ohjaavat säädökset	15
4.3 Poliisilaki	19
4.3.1 Poliisilain muutos	19
4.3.2 Yleiset säännökset ja hallinnon oikeusperiaatteet	20
4.3.3 Varsinaiset voimakeinojen käyttösäännökset	23
4.3.3.1 Varautuminen voimakeinojen käyttöön ja käytöstä varoittaminen	23
4.3.3.2 Sitominen.....	24
4.3.3.3 Voimakeinojen käyttö	25
4.3.3.4 Ampuma-aseen käyttö	30
4.4 Rikoslaki ja voimakeinojen käytön liioittelu.....	33
4.5 Voimakeinojen käyttötilanteen keskeiset luonteenpiirteet	35
5 Poliisin oikeus hätävarjeluun yllättävissä ja vakavissa hengen tai terveyden uhkatilanteissa	36
5.1 Rikoslain yleinen hätävarjelusäännös.....	36
5.2 Poliisin oikeus hätävarjeluun.....	39

5.3. Poliisin hätävarjelutilanteen keskeiset luonteenpiirteet.....	40
6 Oikeuskäytäntöä poliisin ampuma-aseen käyttötilanteista.....	42
6.1 Johdanto.....	42
6.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut	45
6.3 Korkeimman oikeuden ratkaisut.....	47
6.4 Poliisin ampuma-aseen käyttöä koskevat päätökset vuosina 2013–2017	53
7 Poliisin voimakeinojen käytön ja hätävarjelun suhde sekä tulkintasystematiikka.....	66
8 Oikeusturvan jälkikäteiset takeet sekä poliisin virkavastuu	72
9 Yhteenveto.....	76

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis*: Laintulkinnan teoria. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo–Helsinki–Juva 1988.
- Boucht, Johan*: Polisiär våldsanvändning. Iustus Förlag AB. Uppsala 2011.
- Boucht, Johan – Frände, Dan*: Suomen rikosoikeus. Rikosoikeuden yleisten oppien perusteet. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 17/2008. Juvens Print. Tampere 2008.
- Frände, Dan*: Yleinen rikosoikeus. 2., uudistettu painos, Edita Publishing Oy, Porvoo 2012.
- Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Rantaeskola, Satu*: Poliisilaki. Talentum. Helsinki 2012.
- Hemmo, Mika*: Vahingonkorvausoikeus. Alma Talen Oy. 2005.
- Jyränki, Antero – Husa, Jaakko*: Valtiosääntöoikeus. Helsingin Kamari Oy. Kariston Kirjapaino Oy. Hämeenlinna 2012.
- Kerttula, Timo*: Vartijat ja järjestyksenvalvojat julkisen vallan käyttäjinä. Väitöskirja. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki 2010.
- Koskinen, Pekka*: Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet. Teoksessa *Lappi-Seppälä – Hakamies – Koskinen – Majanen – Melander – Nuotio – Nuutila – Ojala – Rautio*: Rikosoikeus. Alma Talent Fokus -internetpalvelun kautta päivitettävä teos. Kirjailija päivittänyt tekstin 1.11.2008. Lähteeseen viitattu 27.11.2017. Alma Talent Oy. Helsinki.
- Loman, Timo*: Poliisin oikeudesta käyttää voimakeinoja. Poliisin oppikirjasarja 4/97. Helsinki 1997.
- Melander, Sakari*: Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma Oy. Tallinna 2016.
- Mäenpää, Olli*: Hallinto-oikeus. Alma Talent Fokus -internetpalvelun kautta päivitettävä teos. Kirjailija päivittänyt teoksen 4.1.2017. Lähteeseen viitattu 29.11.2017. Alma Talent Oy. Helsinki.
- Mäenpää, Olli*: Yleinen hallinto-oikeus. Alma Talent Oy. 2017.
- Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin*: Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa *Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen*: Perusoikeudet. Alma Talent Fokus -internetpalvelun kautta päivitettävä teos. Kirjailija päivittänyt tekstin 13.1.2010. Lähteeseen viitattu 26.11.2017. Alma Talent Oy. Helsinki.
- Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin*: Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien kansainvälinen valvonta. Teoksessa *Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen*: Perusoikeudet. Alma Talent Fokus -internetpalvelun kautta päivitettävä teos. Kirjailija päivittänyt tekstin 23.2.2010. Lähteeseen viitattu 26.11.2017. Alma Talent Oy. Helsinki.
- Pellonpää, Matti*: Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §). Teoksessa *Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen*: Perusoikeudet. Alma Talent Fokus -internetpalvelun kautta päivitettävä teos. Kirjailija päivittänyt tekstin 17.7.2009. Lähteeseen viitattu 26.11.2017. Alma Talent Oy. Helsinki.
- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti*: Euroopan ihmisoikeussopimus. 5., uudistettu painos. Alma Talent Oy. 2012.
- Rikander, Henri*: Poliisin kokemus virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta. Edilex-sarja 2017/34. Edita Publishing Oy 2017.
- Siltala, Raimo*: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Vammala 2003.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti*: Rikosoikeuden yleinen osa: Vastuuoppi. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy. 2013.
- Terenius, Markus*: Poliisin voimankäyttö. Rikosoikeudellinen tutkimus sallitun voimankäytön rajoista. Väitöskirja. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2013.
- Tolonen, Hannu*: Oikeuslähdeoppi. WSOY Lakitieto. Vantaa 2003.
- Tuori, Kaarlo*: En sista tillflyktsort för polisens allmänna befogenhet?. JFT 3–4/2004, s. 492–516.
- Tuori, Kaarlo*: Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström Lakitieto Oy. Vantaa 2000.
- Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeuksien rajoittaminen. Teoksessa *Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen*: Perusoikeudet. Alma Talent Fokus -internetpalvelun kautta päivitettävä teos. Kirjailija päivittänyt tekstin 17.1.2011. Lähteeseen viitattu 26.11.2017. Alma Talent Oy. Helsinki.

Virallisaineisto

HaVM 42/2010 vp. Hallintovaliokunnan mietintö 42/2010 hallituksen esityksestä 224/2010 poliisilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 291/1993. Hallituksen esitys eduskunnalle valtion virkamieslaiksi ja laiksi valtion virkaehtosopimuslain muuttamisesta.

HE 309/1993. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 57/1994. Hallituksen esitys eduskunnalle poliisilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 1/1998. Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

HE 44/2002. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 72/2002. Hallituksen esitys eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäytönlain muuttamisesta.

HE 224/2010. Hallituksen esitys eduskunnalle poliisilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 7/2016. Hallituksen esitys eduskunnalle tuomioistuinlaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.

LaVL 21/2010. Lakivaliokunnan lausunto 21/2010 hallituksen esityksestä 224/2010 poliisilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVM 25/1994. Perustuslakivaliokunnan mietintö 25/1994 hallituksen esityksestä 309/1993 perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVL 67/2010. Perustusvaliokunnan lausunto 67/2010 hallituksen esityksestä 224/2010 poliisilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

VKS:2017:3, Dnro 8/31/17, 1.8.2017. Poliisimiehen tekemäksi epäillyn rikoksen esitutkinta ja poliisirikosasiassa tehdystä syyteharkintaratkaisusta ilmoittaminen (Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje).

2020/2013/4590, 13.1.2017. Poliisin tekemäksi epäillyn rikoksen tutkinta (Poliisihallituksen ohje).

Oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Heikkinen v. Finland (22.3.2011)
Huohvanainen v. Finland (13.3.2007)
Tyrer v. United Kingdom (25.4.1978)

Korkein oikeus

KKO 1979 II 50
 KKO 1981 II 115
 KKO 1984 II 127
 KKO 1990:136
 KKO 1993:50
 KKO 1276/1996
 KKO 2004:75

Helsingin syyttäjänvirasto

R 16/5978

Itä-Uudenmaan syyttäjänvirasto

R 13/3019
 R 16/4347
 R 16/3660
 R 17/4770

Lapin syyttäjänvirasto

R 13/1734

R 15/149

R 17/1032

Länsi-Suomen syyttäjänvirasto

R 17/7135

Oulun syyttäjänvirasto

R 13/7022

Salpausselän syyttäjänvirasto

R 13/3657

R 14/9717

R 15/7243

R 17/1301

R 17/6451

R 16/8673

R 16/7902

R 17/5097

Sisä-Suomen syyttäjänvirasto

R 16/8481

Internet

The Court in Brief

http://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf;

General Comment No. 6 – Article 6 (The right to life)

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11;

Recommendation Rec(2001)10 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2001 and explanatory memorandum/ The European Code of Police Ethics

<https://polis.osce.org/node/4711>;

Poliisin kumipamppu vaihtui metallipatukkaan

<https://yle.fi/uutiset/3-6251082>;

Poliisilta kiitosta uudelle voimankäyttövälineelle: ”Erittäin käytännöllinen”

<http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/poliisilta-kiitosta-uudelle-voimankayttovalineelle-erittain-kaytannollinen/676755/>;

Pienestä pennusta poliisikoiraksi – tässä ovat poliisin uudet vahvistukset Nalli, Jussi ja Into

<https://yle.fi/uutiset/3-9805948>;

Valtakunnansyyttäjänviraston tiedotteet

<http://www.vksv.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet.html>;

Poliisin valtakunnalliset tiedotteet

http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet;

Poliisiammattikorkeakoulun tiedote poliisin voimakeinojen käytöstä

http://www.polamk.fi/polamk_tiedottaa/1/0/poliisin_voimankaytosta_seurataan_maaran_li-saksi_syita_ja_seurauksia_52398;

Poliisi käyttää Suomessa ampuma-asetta harvoin – ”Keskimäärin vuodessa noin 2–4 henkilöä saa vammoja

<https://www.aamulehti.fi/kotimaa/poliisi-kayttaa-suomessa-asetta-harvoin-keskimaarin-vuodessa-2-4-henkiloa-saa-vammoja-23974199/>;

Esitutkinta Hämeenlinnan poliisiaseman vahingonlaukauksesta siirtyy syyteharkintaan

<https://oikeus.fi/syyttaja/ita-uudenmaansyyttajanvirasto/fi/index/tiedotteet/2017/10/ita-uudenmaan-syyttajanvirastontiedotesitutkintahameenlinnanpoliisiasemanvahingonlaukauksestasiirtoysyyteharkintaan.html>;

Poliisi joutui ampumaan päälle usutetun koiran Salossa

http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poliisi_joutui_ampumaan_paalle_usutetun_koiran_salossa_31393;

Poliisi käytti ampuma-asetta puukko kädessä riehuneen miehen taltuttamiseksi

http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poliisi_kaytti_ampuma-asetta_puukko_kadessa_riehuneen_miehen_taltuttamiseksi_39835;

Poliisi käytti ampuma-asetta haulikolla uhkailleen miehen taltuttamiseen Juankoskella

http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poliisi_kaytti_ampuma-asetta_haulikolla_uhkailleen_miehen_taltuttamiseen_juankoskella_39727;

Kiinniottotilanne Puotilassa

http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/kiinniottotilanne_puotilassa_47756;

Poliisimies menehtyi Vihdissä

http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poliisimies_menehtyi_vihdissa_48703;

Vihdin poliisimurhan kolmetoista kaoottista minuuttia: ”Tomppaan osui, Tomppaan osui”

<https://www.mtv.fi/uutiset/rikos/artikkeli/vihdin-poliisimurhan-kolmetoista-kaoottista-minuuttia-tomppaan-osui-tomppaan-osui/6292106#gs.ekFy1JA>;

Turun terrorismirikosasian käsittelee apulaisvaltakunnansyyttäjän johtama syyttäjärhmä. Poliisin voimankäyttö ei johda syyttäjän toimiin

<http://www.vksv.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2017/08/turunterrorismirikosasianankasitleeapulaisvaltakunnansyyttajan-johtamasyyttajaryhma.poliisinvoimankayttoejohdasyyttajantoimiin.html>;

Puukotus Turussa 18.8.2017

http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/puukotus_turussa_18_8_2017_62735;

Turun puukotusten kolme minuuttia kartalla – Näin hirvittävä isku eteni

<https://www.aamulehti.fi/kotimaa/turun-puukotusten-kolme-minuuttia-kartalla-nain-hirvittava-isku-eteni-200341692/>

Poliisin toiminnasta kanteleminen

https://www.poliisi.fi/asiakaspalvelu/poliisin_toiminnasta_kanteleminen

Poliisimiehen tekemäksi epäillyn rikoksen esitutkinta ja poliisirikosasiassa tehdystä syyteharkintaratkaisusta ilmoittaminen

<http://www.vksv.oikeus.fi/material/attachments/valtakunnansyyttajanvirasto/vksvliitetiedostot/vks-nyleisetohjeet/3Mnj6dqcp/VKS-2017-3.pdf>

Poliisin tekemäksi epäillyn rikoksen tutkinta

https://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/poliisiwwwstructure/62488_Poliisin_tekemaksi_epaillyn_rikoksen_tutkinta.pdf?0b3ec67eeadfd488

Internet-lähteet tarkistettu 1.2.2018.

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoi- keuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi), SopS 18– 19/1990
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
et al.	Ynnä muut
ETL	Esitutkintalaki (22.7.2011/805)
EU	Euroopan unioni
EUVL	Euroopan unionin virallinen lehti
HaVM	Hallintovaliokunnan mietintö
HL	Hallintolaki (6.6.2003/434)
HE	Hallituksen esitys
Ibid.	Sama kuin edellinen
KKO	Korkein oikeus
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kan- sainvälinen yleissopimus, SopS 7–8/1976
LaVL	Lakivaliokunnan lausunto
PeVL	Perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
PolL	Poliisilaki (22.7.2011/872)
Poliisiasetus	Valtioneuvoston asetus poliisista (1080/2013)
RL	Rikoslaki (19.12.1889/39)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689)
SEUT	Sopimus Euroopan unionin toiminnasta
SopS	Suomen säädöskokoelman (asetuskokoelman) sopi- mussarja
VahL	Vahingonkorvauslaki (31.5.1974/412)
VML	Valtion virkamieslaki (19.8.1994/750)
vp	Valtiopäivät
VPolL	Poliisilaki, vanha (7.4.1995/493)

1 Johdanto

Poliisin voimakeinojen käytöstä¹ säädetään poliisilain (872/2011, PolL) 2:17:ssä, jonka 2 momentissa todetaan poliisilla olevan lisäksi tietyin lisäedellytyksin virantoimituksessaan oikeus hätävarjeluun siten kuin rikoslain (39/1889, RL) 4:4:ssä säädetään. Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään RL 4:6.3:ssa ja hätävarjelun liioittelusta puolestaan RL 4:4.2:ssa. Poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelusäännökset tarjoavat siten lähtökohdaisesti säännöksen neljää eriluonteista tilanneolosuhdetta varten poliisin virkatoimen tarpeellisuus- ja puolustettavuusarviointia silmällä pitäen.

Inhimillisen elämän sisällään pitämän loputtoman tunteiden kirjon ja ihmisiä kohtaavien ongelmien moninaisuuden valossa poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteet ovat useimmiten näitä ongelmia vastaavalla tavalla hyvin erilaisia suhteessa toimintaympäristöön, kohdehenkilön vaarallisuuteen, tämän toiminnan motiiveihin, tämän syyntakeisuuteen (ymmärrys poliisin kanssa toimimisesta ja omien toimintansa seurauksista) sekä näistä seikoista poliisilla olevaan ennakkotietoon tai mahdollisuuksiin tiedon hankkimiseen, sivullisten turvallisuutta koskeviin näkökohtiin, poliisin voimavaroihin toimintaan osallistuvien poliisimiesten ja näiden varustuksen suhteen sekä yksittäisiin olosuhteisiin, joille on tilanteen oikeudellisessa arvioinnissa annettava erityistä painoarvoa. Näiden poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteiden moninaisuuden seurauksena myös näitä koskevan tulkintasystematiikan on pystyttävä taipumaan tulkittavana olevan tapahtumainkulun asettamiin erityisvaatimuksiin, sillä säännökset painottavat puolustettavuusvaatimustensa (PolL 2:17.1 vs RL 4:4.1 ja PolL 2:17.2) tai toisintoimimisvaatimustensa (RL 4:6.3 vs RL 4:4.2 ja PolL 2:17.2) valossa hyvin eri tavoin sitä, kenen oikeusturvaa on tarpeen korostaa missäkin tilanteessa.

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää poliisin ja virkatoimen kohteen oikeusturvaa näissä edellä kuvatuissa moninaisissa poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelutilanteissa. Oikeusturvan tarkastelu on painottunut voimakkaasti varsinaisten poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelusäännösten asianosaisille tarjoamaan ennalta vaikuttavaan ja siten oikeudenloukkauksia ennalta estävään oikeussuojaan eri tilanteissa.² Tosiallisessa hallintotoiminnassa, jossa osallisten henkeen tai terveyteen kohdistuvat viranomaisen toimet voivat pahimmassa tapauksessa aiheuttaa peruuttamattomia sekä henkisen kärsimyksen ja

¹ Poliisin hallinto-oikeudelliseen voimakeinojen käyttöä koskevaan toimivaltaan viitataan myös jäljempänä lyhyemmin poliisin voimankäyttönä.

² Oikeusturva-käsitteen sisällöstä ja ajallisesta ulottuvuudesta, ks. Mäenpää, 2017, s. 411–414.

surun osalta tosiasiallisesti korvauskelvottomia muutoksia henkilön elämässä, etukäteinen tietämys niin viranomaisen kuin virkatoimen kohteen oikeuksista, velvollisuuksista sekä näiden tarjoamasta liikkumavarasta eri tilanteissa on äärimmäisen tärkeää. Oikeudenloukkausten tapahduttua oikeusturvan jälkikäteiset välineet pystyvät harvoin korjaamaan jo koettua vääryyttä. Tavoitteena tässä tutkielmassa on siten löytää ne määrittävät tekijät voimankäyttö- ja hätävarjelusäännösten väliseen tulkintasystematiikkaan, joiden avulla oikeusturva realisoituisi mahdollisimman optimaalisesti ja oikeudenmukaisesti poliisin ja virkatoimen kohteen välillä eri tilanteissa.

Tutkielman 2 luvussa käsitellään työssä noudatettua tutkimusmetodia ja oikeuslähdeoppia, joka osaltaan kuvastaan myös kirjoittajan työnsä toteuttamiseksi valitsemaa tutkijanideologiaa tai -positiota. Tavoitteena on lainopillista tutkimusmetodia noudattamalla pyrkiä mahdollisimman arvo- ja kohdeneutraaliin, analyyttis-deskriptiiviseen ja tuomarinideologiaa kunnioittavaan tutkimuskysymyksen käsittelyyn.³ Poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelutilanteet koskettavat mitä merkittävimmällä tavalla jokaisen perus- ja ihmisoikeutta elämään. Tästä syystä tutkielman 3 luku käsittelee sekä Suomen perustuslaissa (731/1999, PL) että Suomea velvoittavissa merkittävimmissä kansainvälisissä ihmisoikeusinstrumenteissa säädettyä jokaisen oikeutta elämään.

Poliisin voimakeinojen käyttöä ohjaavien PolL:n ulkopuolisten säädösten esittämisellä tutkielman 4 luvun alussa on tarkoitus tuoda korostetusti esille poliisin voimankäytön hallinto-oikeudellista luonnetta tarkoin lakiin perustuvana toimivaltuutena, jonka käytön kohteen oikeusturvaa suojelee välittömästi asiaa koskevien tarkkarajaisten erityissäännösten lisäksi suuri joukko asian systeemikokonaisuuteen kuuluvia säädöksiä. PolL:n ulkopuolisten säädösten lisäksi luvussa käsitellään PolL 1 luvun poliisitoimintaa ohjaavat yleiset säännökset ja hallinnon oikeusperiaatteet. Yleisten poliisitoimintaa ohjaavien periaatteiden jälkeen avataan PolL 2:17–20:ssä säädettyjen varsinaisten voimakeinojen käytösäännösten sisältö, mukaan lukien poliisin äärimmäisen ja viimesijaisen voimankäyttövälineen ampuma-aseen käytön edellytykset (PolL 2:19). Näiden säännösten käsittelystä siirrytään edelleen RL:n puolella säädeltävään poliisin voimakeinojen käytön liioitteluun, jota on tulkittava rikosoikeudellisen anteeksiantoperusteen mukaisesti.⁴ Edellä käsiteltyt säädökset ja säännökset vedetään kokoavasti yhteen luvun viimeisessä alaluvussa. Tavoitteena tässä on luoda tulkinnan

³ Siltala, 2003, s. 141–145.

⁴ HE 44/2002 vp, s. 130.

apuväline ja käsitteistö, jota voisi hyödyntää poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteiden erottamisessa toisistaan ja siten tarpeellisuus- ja puolustettavuusarvioinniltaan oikeasuhtaisen asiaan soveltuvan voimankäyttö- tai hätävarjelusäännöksen valinnassa.

Tutkielman 5 luku käsittelee edellistä lukua vastaavasti pääsääntöisesti rikosoikeudellisena oikeuttamisperusteena tulkittavaa poliisin hätävarjeluoikeutta (RL 4:4.1 ja PolL 2:17.2) ja edelleen anteeksiantoperusteena tulkittavaa hätävarjelun liioittelua (RL 4:4.2 ja PolL 2:17.2).⁵ Luvun kokoava alaluku pyrkii vastaavasti määrittelemään ne keskeiset poliisin hätävarjelutilannetta luonnehtivat käsitteet, joiden avulla tällaisen tilanteen oikeudellinen hahmottaminen poliisitoiminnassa onnistuisi helpommin. Vaikka PolL 2:17.2:ssa säädetäänkin poliisille lisäedellytyksiä puolustusteen puolustettavuusarviointiin, muiden poliisin hallinto-oikeudellista voimakeinojen käyttöä ohjaavien säädösten ja säännösten ei voida katsoa samalla tavoin rajoittavan poliisillekin säädettyä oikeutta vakavissa vaaratilanteissa suojella niin omaa kuin sivullisen henkeä ja terveyttä oikeudettomalta hyökkäykseltä.

Vaikka muissa luvuissa esitetyt huomiot ja tulkinnat ovat sovitettavissa kaikenlaisiin poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteisiin, tutkielman 6 luvussa läpikäytävä oikeuskäytäntö on jouduttu muun muassa tutkielman laajuusvaatimukset huomioiden rajoittamaan pelkästään tilanteisiin, joissa poliisi on käyttänyt ampuma-asetta nimenomaisesti laukauksen ampu-malla. Luvussa esitellään poliisin aseenkäyttötilanteita koskevat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen Suomea koskevat ratkaisut sekä korkeimman oikeuden ratkaisut. Koska viimeinen korkeimman oikeuden ratkaisu 2004:75 on jo yli kymmenen vuotta vanha, poliisin aseenkäyttötilanteiden tulkintaa esitellään luvussa myös vuosien 2013–2017 aikana asioiden käsittelystä vastanneiden poliisirikosasioiden syyttäjätutkinnanjohtajien tai varsinaisten syyttäjien tekemien päätösten (20 kappaletta) valossa.

Tutkielman 7 luvussa on tarkoituksena koota edellä läpikäydyistä luvuista tehtyjä havaintoja yhteen sekä näiden avulla muodostaa kokonaiskuva poliisin voimakeinojen käytön ja hätävarjelun välisestä suhteesta, näiden keskeisten luonteenpiirteiden eroista poliisitoiminnassa sekä säännösten keskinäisestä tulkintasystematiikasta. Koska poliisilla on muun muassa PolL 2:17:n mukainen oikeus voimakeinojen käyttöön virkatehtävällä, tätä vastaavasti po-

⁵ HE 44/2002 vp, s. 111–112, 114 ja 118.

liisin tarve turvautua sinänsä puolustettavuusarvioinniltaan poliisin kannalta armollisempaan hätävarjelu oikeuteen kaventuu.⁶ Poliisin hätävarjelu oikeutta on pidettävä systemaattisesti voimankäyttö- ja hätävarjelusäännöksiä tulkitsemalla lähinnä poliisin oikeusturvan jatkeena tilanteissa, joissa poliisilla ei ole tilanteen yllättävyyden sekä vakavan hengen tai terveyden uhkatilanteen edessä mahdollisuutta voimankäytösäännösten edellyttämän tilannekontrollin hankkimiseen.⁷

Vaikka tutkimuskysymyksen tarkastelussa painotetaan poliisin ja virkatoimen kohteen oikeusturvan selvittämistä poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteissa sen ennalta vaikuttavassa ja siten oikeudenloukkauksia ennalta estävässä tarkoituksessa, ihmisten väliseen vuorovaikutukseen kuuluu valitettavana tosiasiana myös poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteissa ajoittaiset tarpeettomat ja laittomat oikeudenloukkaukset. Tästä syystä myös oikeusturvan jälkikäteiset eli oikeudenloukkauksia korjaavat ja hyvittävät takeet ovat tärkeitä tiedostaa. Jälkikäteen vaikuttavan oikeusturvan tiedostaminen voi myös osaltaan ennalta estää oikeudenloukkauksia tapahtumasta, ikään kuin rikosoikeudessa tästä vaikutuksesta käytetyn yleis- tai pelotusprevention muodossa.⁸

Tutkielman viimeinen 8 luku ennen yhteenvetoa käsittelee siten lyhyesti näitä pääsääntöisesti tilanteiden jälkeen vaikuttavia oikeudenloukkausten seurauksia korjaavia ja hyvittäviä oikeusturvan instrumentteja. Näihin oikeusturvan välineisiin kuuluvat erityisesti: (1) RL:n mukainen rangaistusvastuu rikollisesta menettelystä; (2) hallintolain (434/2003, HL) 8 a luvun mukainen hallintokantelu; (3) muun muassa esitutkintalaissa (805/2011, ETL) säädelty poliisin tekemäksi epäillyssä rikosasiassa puolueettoman menettelyn takaava erityinen esitutkinta- ja syyteharkintamenettely; (4) poliisin virkavastuu, joka puolestaan jakautuu virkarikosvastuuseen, kurinpidolliseen vastuuseen sekä vahingonkorvausvastuuseen; ja (5) varsinaiseen oikeusprosessiin liittyvät oikeudet puolustajaan, oikeudenkäyntiavustajaan sekä taloudelliseen tukeen prosessin kustannuksista.

⁶ HE 224/2010 vp, s. 24; Terenius, 2013, s. 691–694; Melander, 2016, s. 281.

⁷ HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 224/2010 vp, s. 24; Tapani – Tolvanen, 2013, s. 299–300.

⁸ Melander, 2016, s. 30–31.

2 Tutkielman metodi ja oikeuslähdeoppi

Tutkielmassa noudatetaan oikeusdogmaattista eli lainopillista tutkimusmetodia. Tarkoituksena on siten vastata tutkimuskysymykseen tätä koskevia relevantteja voimassa olevan oikeuden säännöksiä tulkitsemalla ja systematisoimalla.⁹ Valittu metodi, oikeuden tulkinta ja systematisointi, tarkoittaa tässä ensinnäkin paneutumista poliisin voimakeinojen käyttöä koskevaa toimivaltuutta ja hätävarjelu-oikeutta määritteleviin lain tasoisiiin säännöksiin, joiden sisältöä on tarkoituksena avata eli tulkita pääsääntöisesti tuomarinideologiaan nojautuen. Varsinaisten säännösten sanamuodon mahdollistaman tulkinnan kaventamisessa ja siten tuomarinideologian valossa voimassa olevan oikeuden tulkinnassa tukeudutaan lainsäätäjän tarkoitusta ilmentäviin lain esitöihin, tulkintaa ohjaavaan oikeuskäytäntöön, oikeudenalalle muodostuneisiin yleisiin oppeihin ja oikeusperiaatteisiin, asiaa käsittelevään oikeuskirjallisuuteen, sekä viime kädessä näistä oikeuslähdeopissa ylemmällä hierarkiatasolla olevista perusteista johdettaviin yhteiskunnalliset seuraamukset tai tavoitteet huomioiviin reaalisiin argumentteihin.¹⁰

Tutkielman dispositio sekä tämän jäsennyksen mukainen säännösten sisällön avaaminen eli tulkinta on tutkielmassa suunniteltu tästä edelleen seuraavaa säännösten systematisointitarkoitusta tukien. Säännösten avaamisen kautta muodostettavan systeemikokonaisuuden hahmottamisella, poliisin voimakeinojen käytön ja hätävarjelun käsitteiden erottamisella toisistaan sekä näille käsitteille poliisitoiminnassa ominaisten luonteenpiirteiden esittämisellä pyritään tutkielmassa itse tutkimuskysymyksen mahdollisimman optimaaliseen ratkaisuun. Optimaalisen ratkaisun tavoittelussa keskiössä on hallinto-oikeuden yleisten oppien mukaisesti poliisin julkisen vallan käytön kohteena olevan henkilön mainittujen säännösten nojalla nauttima oikeusturva, unohtamatta kuitenkin myös poliisin vastaavaa oikeusturvaa suorittaa laissa säädetty virkavelvollisuutensa.¹¹

Tutkielmassa säännösten tulkinta ja systematisointi perustuu siis PL 2.3 §:ssä säädetyn oikeusvaltioperiaatteen ja PL 3 §:ssä säädetyn perinteisen vallan kolmijako-opin mukaiseen institutionaaliseen oikeuslähdeoppiin, jonka mukaista oikeuslähdehierarkiaa on jo yllä kuvattu tuomarinideologiaan viitaten.¹² Koska julkisen vallan käytön on perustuttava lakiin ja

⁹ Aarnio, 1988, s. 47–49; Siltala, 2003, s. 137–141.

¹⁰ Siltala, 2003, s. 247–283; Tolonen, 2003, s. 103–168.

¹¹ Mäenpää, 2017, s. 20.

¹² HE 1/1998 vp, s. 74–75;

PL 2 §:n demokratiaperiaatteen mukaisesti kansan itseään valtiopäiville edustamaan valitsema eduskunta säätää valtion lait, voimassa olevan oikeuden voidaan tulkita rakentuvan oikeuslähdehierarkialtaan sitä velvoittavammaksi, mitä lähempänä mainittua kansanvaltaista ja institutionaalista oikeuttamisperustetta käytetty lähde on. Tästä syystä kansallinen lainsäädäntö, tätä avaava lainvalmisteluaineisto sekä toimeenpano- ja tuomiovallan käyttöön perustuva oikeuskäytäntö nauttivat institutionaaliselta tueltaan ja yhteisölliseltä hyväksynnältään suurinta oikeuslähdearvoa voimassa olevan oikeuden tulkinnassa ja systematisoinnissa. Lisäksi mitä vahvemmin oikeuslähteen katsotaan juurtuneen säännösten tulkintasytemaattisten ratkaisujen myötä osaksi mainittujen lähteiden yhteisvaikutuksesta rakentuvaa oikeusjärjestystä, sitä painavampi sen nauttima institutionaalinen tuki sekä tämän myötä tulkinnallinen velvoittavuus voidaan katsoa olevan.¹³

Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) alkuperäisessä 1:11:ssä säädetään niin ikään lain tasoisena oikeuslähteenä käytettäväksi myös maan tapa eli tavanomainen oikeus, sikäli kuin se ei ole kohtuuton eikä asiasta ole säädettyä lakia. Mainittu säännös on kuitenkin kumottu 1.1.2017 voimaan tulleella oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta annetulla lailla (683/2016) tarpeettomana.¹⁴ Säännöksen korvaavassa tuomarin velvollisuuksista määrävässä tuomioistuinlain (673/2016) 9 luvussa tavanomaisen oikeuden velvoittavuudesta ei ole mainittu edes luvun esitöissä.¹⁵ Kun otetaan huomioon edellä esitetyn lainsäädäntömuutoksen lisäksi modernin kansallisen ja kansainvälisen oikeuden kehittyminen erityisesti sääntelyn määrän kasvamisen muodossa, ei tavanomaisen oikeuden sen varsinaisessa ei-institutionaalisessa muodossaan voi katsoa nauttivan enää kovinkaan merkittävää oikeuslähdearvoa.¹⁶

Perinteistä oikeuslähdeoppiajattelua on nykyisessä globaalissa maailmassa ja yhdentyvässä Euroopassa tullut täydentämään ja monipuolistamaan erilaiset ylikansalliset oikeusjärjestykset, kuten EU-oikeus ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset sekä näiden kansallinen implementointi.¹⁷ EU-oikeuden osalta käsillä olevassa tutkielmassa ei kuitenkaan tarvitse säännösten tulkinnassa ottaa huomioitavaksi keskeisiä eurooppaoikeudellisia periaatteita kuten EU-oikeuden etusija tai välitön oikeusvaikutus, sillä kuten 3.4 luvussa tarkemmin selostetaan, EU-oikeuden vaikutus ei ulotu tässä tutkittavaan poliisin voimakeinojen käyttöön

¹³ Siltala, 2003, s. 241–246.

¹⁴ HE 7/2016 vp, s. 143.

¹⁵ Ibid., s. 83–85 ja 143.

¹⁶ Siltala, 2003, s. 272–274; Tuori, 2000, s. 175.

¹⁷ Mäenpää, 2017, s. 20–21.

taikka hätävarjelu oikeuteen. Kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden osalta asiaa ja sopimusten velvoittavuutta on myös tarkemmin käsitelty seuraavassa luvussa. PL 22 §:n nojalla on kuitenkin selvää, että julkisen vallan on turvattava myös ihmisoikeuksien toteutuminen, ja näiden vähimmäissuojan toteutumisen tasoa kansallisella tasolla valvoo osaltaan muun muassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.¹⁸

Oikeuslähdeopin edellä käytyä käytännön tulkintaa ja systematisointia syvemmällä oikeusteoria ja -filosofia tasolla Tuori on esitellyt voimassa olevan modernin positiivisen oikeuden hahmottamisessa käytännöllisen tasojaottelun: oikeuden pintatason, välittävän keskimmäisen tason sekä alimman syvärakenteen. Oikeuden pintatasolla oikeus koostuu hieman yksinkertaistaen säädännäisestä oikeudesta, oikeuskäytännöstä sekä oikeuskirjallisuudesta, eli niin sanotusti oikeudesta päivittäin käytävästä vuoropuhelusta ihmisten arkielämässä.¹⁹ Pintatasolla oikeuden muutos on siten jatkuvaa. Oikeuden välittävällä tasolla puolestaan toimii oikeuskulttuurin taso, jota tähän nimenomaisesti koulutetut oikeuden ammattilaiset, lakimiehet, oman asiantuntijakulttuurinsa kautta ovat omistautuneet tahoillansa ylläpitämään ja edelleen kehittämään.²⁰ Keskimmäisen oikeuden tason muodostavat siten oikeustieteessä kehitetyt metodiopit, kuten oikeuslähdeoppi metanormeineen ja tulkintastandardeineen, argumentaatiomalleineen. Samoin oikeuskulttuuriin kuuluvat oikeudenaloilla kehitetyt yleiset opit, oikeudelliset käsitteet ja periaatteet. Nämäkin opit saavat osansa pintatason muutosalttiudesta, mutta tästä huolimatta eivät ole yhtä alttiita yksittäisille muutosta ajaville trendeille. Oikeuden syvärakenne sisältää viimeisenä oikeuden vakaimman kerrostuman, joihin voi oikeuden historiallisessa tarkastelussa tämänhetkisen modernin oikeuden osalta liittää muun muassa ihmisoikeudet oikeutta määrittelevinä perustavanlaatuisina ideaaleina.²¹

Oikeuslähdeopin tulkintastandardit voidaan jakaa edellä jo läpikäytyihin oikeuslähteiden etusijajärjestyksestä koskeviin periaatteisiin sekä varsinaisiin oikeuslähteiden käyttö- eli tulkintaperiaatteisiin.²² Näihin kuuluvat ensinnäkin oikeussääntöjen ristiriitaa ratkaisemaan kehitetyt metanormit: (1) *lex superior derogat inferiori* (korkeampi laki syrjäyttää alemmanasteisen, esimerkkinä PL 106 ja 107 §); (2) *lex specialis derogat generali* (erityislaki syrjäyttää yleislain, esimerkkinä poliisilaki syrjäyttää soveltuvien osin rikoslain voimakeinojen käyttöä ja hätävarjelua koskevan sääntelyn osalta); (3) *lex posterior derogat priori* (myöhempi laki

¹⁸ Pellonpää et al., 2012, s. 261.

¹⁹ Tuori, 2000, s. 212–213.

²⁰ Ibid., s. 178–184.

²¹ Ibid., s. 212–216.

²² Aarnio, 1988, s. 253–259.

syRJäyttää aikaisemman lain, niin sanottu taannehtivan lainkäytön kieltö, esimerkkinä PL 8 §). Lisäksi lainsäädännön tulkitsemisessa käytettävänä tulkintaperiaatteena tai -teoriana voidaan esitellä etusijajärjestyksessä etenevä (1) lain sanamuodon mukainen tulkinta, (2) systemaattinen tulkinta (tulkinta yksittäisen tai useamman säädöksen muodostaman systeemikonaisuuden nojalla), (3) historiallinen tulkinta (tulkinta lain esitöiden taikka muun muassa lain säätämisaikana vallinneen yhteiskunnallisen tilanteen olosuhteet huomioon ottaen) sekä (4) tavoitteellinen eli teleologinen tulkinta (tulkinnaissa tavoiteltavat erinäiset kollektiiviset taikka individualistiset päämäärät). Luetellut neljä tulkintatapaa eivät sulje toisiaan pois vaan toimivat pikemminkin toisiaan täydentävinä, kuitenkin hierarkia-asemansa tulkinnan painoarvoa punnittaessa edelleen säilyttäen.²³

Suomen hallinto-oikeudellisen teorian sekä perustan yleisille opeille, tulkinnalle ja systematiikalle määrittävät PL 2.3 §:ssä säädetty lainalaisuusperiaate sekä PL 80.1 §, jonka mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla.²⁴ Julkisen vallan käytön tulee siis perustua lakiin, ja näin ollen myös kaikki yksilön oikeusasemaan vaikuttavat keskeiset säännökset tulisi antaa lailla. Tämä koskisi myös virkamiesten oikeusaseman perusteita.²⁵ Näiden yksilön oikeusasemaa ennakoivasti suojaavien sekä oikeudenloukkauksia ennalta estämään velvoittavien ydinperiaatteiden joukkoon kuuluu myös PL 21 §:ssä säädetty jokaiselle taattu oikeusturva, joka on turvattava säännöksessä pääsääntöisesti tarkoitettussa muodossa myös niissä tilanteissa, kun oikeudenloukkaus on tapahtunut ja yksilöllä on tarve oikeustilan korjaaville tai loukkauksen hyvittävälle toimenpiteille.²⁶

Edellä käsitellyn hallinnon asiakkaan oikeussuojan lisäksi poliisin oikeusturvaan viitaten käsitellyssä tutkielmassa on tarkoituksena selvittää edellytyksiä myös yksilön kannalta positiiviselle hallintotoiminnalle, eli tässä tarkoituksessa poliisin mahdollisuuksille suorittaa virkavelvollisuuksiaan muun muassa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisessä sekä yksilöiden henkeä ja terveyttä suojatessa. Tavoitteena on tältä osin edesauttaa toimivaltuuksien tarkastelun kautta poliisin edellytyksiä turvata toiminnassaan mahdollisimman optimaalisesti niin virkatoimen kohteen, sivullisten kuin itse poliisiviranomaisenkin lailla suojattujen oikeuksien toteutuminen hallintotoiminnassa.²⁷

²³ Tolonen, 2003, s. 107–110.

²⁴ Mäenpää, 2017, s. 18.

²⁵ HE 1/1998 vp, s. 131.

²⁶ Mäenpää, 2017, s. 411–413.

²⁷ Ibid., s. 15–18.

3 Oikeus elämään oikeusturvan toteuttamisen keskiössä

3.1 Suomen perustuslaki

Perusoikeussääntely suojaa lähtökohtaisesti yksilön vapauspiiriä valtiovallan taholta tulevilta puuttumisilta.²⁸ Perusoikeudet ilmentävät yksilön ja julkisen vallan suhdetta sekä suomalaisen yhteiskunnan perustavanlaatuisia arvoja. Säännökset sekä asettavat julkiselle valalle valtiosääntöisiä tehtäviä että rajoittavat julkisen vallan käyttöä yksilön oikeuksien hyväksi.²⁹ PL 2.3 ja 22 § velvoittavat julkisen vallan noudattamaan kaikessa toiminnassaan tarkoin lakia ja turvaamaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen. Myös ihmisoikeuksien toteutuminen on siis nostettu julkisen vallan turvaamisvelvoitteen piiriin PL:n sääntelyn tasolle. Ihmisoikeusmyönteistä laintulkintaa edellyttää myös perustuslakivaliokunnan perusoikeusuudistuksen yhteydessä esittämä perusoikeuksien yleisten rajoitusperusteiden luettelo, jonka mukaan rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.³⁰ Kyseinen vaatimus on ikään kuin kertausluontoinen tarkistus luettelon muiden vaatimusten muodostamaan kokonaisuuteen, sillä kansainvälisten ihmisoikeuksien on katsottava asettavan vain kotimaisen perusoikeussuojan vähimmäistason.³¹ Kansallisen perusoikeusjärjestelmän ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten luonne-, tulkinta- ja sitovuuseroista huolimatta on korostettava, että perus- ja ihmisoikeudet on tarkoitettu yksilöön kohdistuvana kokonaisvaltaisena suojajärjestelmänä täydentämään toisiaan. Tämän vuoksi perusoikeuksia ei voida rajoittaa pidemmälle kuin Suomen kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet sallivat, jotta Suomen valtio ei syyllistyisi kansainvälisten velvoitteidensa rikkomiseen.³²

Poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelutilanteet koskettavat mitä merkittävimällä tavalla PL 7 §:ää, jossa säädetään muun muassa jokaisen oikeudesta elämään seuraavasti:

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka

²⁸ PeVM 25/1994 vp, s. 3.

²⁹ HE 309/1993 vp, s. 15.

³⁰ PeVM 25/1994 vp, s. 5.

³¹ Viljanen, 2011, luvussa Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus; Ojanen – Scheinin, 13.1.2010, luvussa Ihmisoikeussuojan vähimmäistasoasema.

³² HE 309/1993 vp, s.39–40.

sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

PolL 2:17:ssä poliisille säädetty hallinto-oikeudellinen toimivalta voimankäyttöön virkatehtävän suorittamiseksi tarkoittaa aina sovelletuksi tullessaan konkreettisesti poliisin virkatoimen kohteen säännöksessä suojattuihin oikeushyviin kajoamista. Koska tällaisessa toiminnassa ollaan tekemisissä useimmiten ihmiselle pyhimmän perusoikeuden, henkeen ja terveyteen liittyvien kysymysten kanssa, PolL:ssa varsinaisen voimankäytösäännöksen soveltamiseen vaikuttavat rajoittavasti useat PolL:n oheissäännökset, muun muassa 1 luvussa säädetyt yleiset säännökset ja hallinnon oikeusperiaatteet, sekä myös useat muut säädökset. Näitä säännöksiä ja niiden välisiä yhteyksiä selvitetään tarkemmin jäljempänä 4.3.2 luvussa.

Vaikka perusoikeusjärjestelmän lähtökohtaisena tarkoituksena on säännösten ilmentämän suojan tarjoaminen klassisessa vertikaalisessa vaikutussuhteessa (julkinen valta – luonnollinen henkilö), poliisin hätävarjelussa ei voida olla huomioimatta myös julkisen vallan edustajan eli poliisin oikeutta suojella omaa oikeuttaan elämäänsä yhdenvertaisesti muiden ihmisten tavoin.³³ Jäljempänä 5 luvussa esitettävien perusteiden poliisin hätävarjelutilanteissa voidaan katsoa olevan pääsääntöisesti aina kyse PL 7 §:n tarjoaman suojan ydinalueelle ulottuvasta loukkauksesta poliisia tai poliisin suojelemaa toista henkilöä kohtaan. Säännöksen ydinalueella myös poliisin on katsottava nauttivan perusoikeustasoista suojaa elämäänsä kohtaan.³⁴ Tämä jokaisen oikeus elämäänsä ja perusoikeuden ydinalueen suojan rajoittamattomuus on otettava huomioon arvioitaessa PolL 2:17.2:n lisäedellytysten ja virkavastuun alaisuudessa poliisin hätävarjelutilanteissa tekemän puolustusteen oikeutusta.³⁵

Perusoikeuksien välisissä kollisio- ja punnintatilanteissa voidaan oikeuden elämään katsoa nauttivan korostunutta suojaa verrattuna muihin perusoikeuksiin. Onhan kuitenkin selvää, että oikeus elämään on kaikkien muiden oikeuksien toteutumisen perusta ja edellytys.³⁶ Näin ollen poliisin voimankäyttöä (PolL 2:17–20), hätävarjelua (RL 4:4.1 ja PolL 2:17.2) sekä

³³ Jyräki – Husa, 2012, s. 394–395 ja 412.

³⁴ HE 309/1993 vp, s. 24–25 ja 29.

³⁵ PeVM 25/1994 vp, s. 5; Helminen – Kuusimäki – Rantaeskolä, 2012, s. 798–801.

³⁶ Pellonpää, 2009, luvussa Suhde muihin perusoikeuksiin.

näiden liioittelutilanteita (RL 4:6.3 ja 4:4.2) voidaan yksinkertaisimmillaan tulkita perusoikeuksien välisen intressivertailun kautta, punniten kunkin asianosaisten sekä sivullisten nauttimien oikeushyvien suojaamisen tarvetta tarkasteltavana olevassa tilanteessa.

Toisin sanoen tilanteita voidaan arvioida myös siitä näkökulmasta, kuka milloinkin aiheuttaa toimillaan suurimman vaaran asianosaisten elämään, koskemattomuuteen tai ihmisarvoon kohdistuvaan loukkaukseen. Kuten säännöksistä ilmenee, yhtäältä voimankäytön liioittelu, joka käsillä ollessaan sisältää ympäröivien olosuhteiden osalta useimmiten selvän toisen toimimisen mahdollisuuden poliisin toiminnassa lievimmän tehokkaan keinon edellytyksen (PoL 1:4) näkökulmasta, voidaan pääsääntöisesti katsoa poliisin tekemäksi tarpeettomaksi oikeudenloukkaukseksi PL 7 §:n nojalla. Tästä syystä voimankäytön liioittelun anteeksianttavuudelle on säädetty erityisen korkeat vaatimukset, mikä ilmentää painavaa olettamusta poliisin syyllisyydestä sekä tarpeettomasta virkatoimen kohteen oikeushyvien vaarantamisesta tilanteessa. Toisaalta poliisin hätävarjelutilanteissa voidaan olettaa lähtötilanteeksi yllättävä provokaatio ja merkittävä oikeudenloukkaus taikka vähintään tämän yritys välittömän vaaran valossa poliisin virkatoimen kohteen puolelta, jolloin tilanteessa suoritettuja puolustustekoja voidaan arvioida korostaen poliisin sekä suojeltavien sivullisten ihmisten oikeutta elämään.

3.2 Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (SopS 18–19/1990, EIS) poliisin voimankäytön ja hätävarjelun yhteydessä korostuvat PL 7 §:ää vastaavasti 2 artikla, oikeus elämään, ja 3 artikla, kidutuksen kielto. Artiklat ovat seuraavanlaiset:

2 artikla Oikeus elämään

1. Jokaisen oikeus elämään on suojattava laissa. Keneltäkään ei saa riistää hänen elämänsä tahallisesti, paitsi tuomioistuimen päätöksen täytäntöön panemiseksi silloin, kun hänet on tuomittu rikoksesta, josta laissa määrätään tällainen rangaistus.
2. Elämän riistämistä ei voida katsoa tämän artiklan vastaiseksi teoksi silloin, kun se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä:
 - a. kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta;
 - b. laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi;
 - c. mellakan tai kapinan kukistamiseksi laillisin toimin.

3 artikla Kidutuksen kielto

Ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla.

EIS:n tulkinassa äärimmäisen tärkeän lähteen muodostaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö. EIS on evolutiivinen eurooppalaispainotteinen yleissopimus, jonka tulkintaa ensisijaisesti EIT ohjaa kullekin ajalle ja maailman kehitykselle ominaisten kulttuuri- ja moraalisisidonnaisten yhteisten arvojen mukaisesti. EIT pyrkii ratkaisukäytännössään EIS instrumenttinaan vastaamaan uusiin jäsenvaltioiden kohtaamiin oikeudellisiin haasteisiin aina valtioiden laillisuusperiaatteen ja demokratian perusarvojen yhteen saattamisesta lähtien.³⁷

Vaikka EIT:lla ei olekaan suoranaista toimivaltaa kumota tai muuttaa kansallisten tuomioistuinten antamia päätöksiä tai ratkaisuja, sen antamat vahvistustuomiot oikeuksien loukkauksista sekä näistä mahdollisesti tuomitut vahingonkorvaukset asianomistajille voivat tosiasiallisesti muuttaa tai mitätöidä kansallisen tuomioistuimen tekemän ratkaisun vaikutuksen. EIT:n ratkaisujen voidaan nähdä toimivan myös mahdollisena perusteena kansallisen ylimääräisen muutoksenhaun hakemiselle ja tätä kautta kansallisen tuomion mitätöimiselle oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 31 luvun säännösten mukaisesti.³⁸

EIT:n tapausten soveltaminen kansalliseen poliisin voimankäytön ja hätävarjelun tulkintaan voidaan nähdä voimankäytön ja puolustustekojen tarpeellisuus- ja puolustettavuuskriteerien minimitaso asettajana.³⁹ EIT on ratkaissut erityisesti poliisin aseenkäyttöön liittyen Suomessa suoritettujen poliisitoimenpiteiden osalta kaksi tapausta: *Huohvanainen v. Finland* (2007) ja *Heikkinen v. Finland* (2011). Näitä ratkaisuja käsitellään jäljempänä 6 luvussa.

3.3 KP-sopimus

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 7–8/1976, KP-sopimus) sääntelee poliisin voimankäytön ja hätävarjelun tulkintaan liittyviä yksilön oikeuksia sopimuksen 6 (oikeus elämään) ja 7 (kidutuksen kielto) artiklassa. Ihmisoi-
keuskomitea ilmaisee 6 artiklaan kohdistuvissa kommentteissaan, että valtion velvoitteiden osalta yksilöiden turvaaminen mielivaltaista elämän riistämistä vastaan on äärimmäisen tärkeää. Tämän osalta erityisen olennaista on elämän riistämisen mahdollisuus viranomaistoimenpiteiden seurauksena. Laissa tulisi tämän vuoksi tarkasti säännellä ja rajoittaa tilanteita,

³⁷ http://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf; *Tyrer v. United Kingdom* (1978), kohta 31.

³⁸ Pellonpää et al., 2012, s. 264–267.

³⁹ Ibid., s. 261.

joissa viranomaisten toimenpiteiden kautta seuraava yksilön kuolema olisi katsottava oikeutetuksi.⁴⁰ Vaikka ihmisoikeuskomitean päätökset eivät ole KP-sopimuksen taikka sen valinnaisten pöytäkirjojen nojalla jäsenvaltioita oikeudellisesti sitovia – toisin kuin EIS 46 artiklan nojalla jäsenvaltioiden sopima EIT:n tuomioiden oikeudellinen sitovuus – ne ovat tästä huolimatta saaneet vastaavanlaisia kansallisia vaikutuksia Suomessa kuin EIT:n tuomiot.⁴¹

3.4 Euroopan unionin perusoikeuskirja

Euroopan unionin perusoikeuskirjassa (EUVL 7.6.2016, C 202, s. 389) edellä läpi käytyjä kansainvälisiä yleissopimuksia vastaavat perusoikeudet turvataan 1–4 artiklassa. Perusoikeuskirjan 52 artiklan 3 kohdan mukaan siltä osin kuin perusoikeuskirjan oikeudet vastaavat EIS:ssa taattuja oikeuksia, niiden merkitys ja ulottuvuus ovat samat. Perusoikeuskirjan selityksissä (EUVL 14.12.2007, C 303, s.17) 52(3) artiklan osalta tarkennetaan, että perusoikeuskirjan 2 artikla vastaa EIS 2 artiklaa, ja perusoikeuskirjan 4 artikla vastaa EIS 3 artiklaa.

On kuitenkin huomioitava poliisin voimankäyttöön ja hätävarjeluun liittyen, että perusoikeuskirjan 51 artiklassa todetaan perusoikeuskirjan määräysten sitovan jäsenvaltioita ainoastaan silloin, kun ne soveltavat unionin oikeutta. Perusoikeuskirjalla ei siten laajenneta unionille perussopimuksilla annettua toimivaltaa tai tarkoitusta. EU:n toimivaltaa poliisitoiminnan alueella määrittelee Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (EUVL 7.6.2016, C 202, s. 1, SEUT) 72 ja 276 artikla. SEUT 72 artiklan mukaan sopimuksen vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueen osasto ei vaikuta niihin velvollisuuksiin, joita jäsenvaltioilla on yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi ja sisäisen turvallisuuden suojaamiseksi. Lisäksi SEUT 276 artiklan mukaan Euroopan unionin tuomioistuimella ei ole toimivaltaa tutkia jäsenvaltion poliisiviranomaisen toteuttamien toimien pätevyyttä tai oikeasuhtaisuutta taikka antaa ratkaisua niiden velvollisuuksien suorittamiseksi, joita jäsenvaltioilla on yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi ja sisäisen turvallisuuden suojaamiseksi. Kun nämä artiklat sulkevat poliisin voimankäyttöön ja hätävarjeluun liittyvät oikeudelliset kysymykset EU-oikeuden ulkopuolelle, EU:n perusoikeuskirjan sisältämiä perusoikeuksia ei ole tässä asiayhteydessä tarpeellista käsitellä tätä laajemmin.

⁴⁰ General Comment No. 6 – Article 6 (The right to life), 3 kappale.

⁴¹ Ojanen – Scheinin, 23.2.2010, luvussa YK:n ihmisoikeussopimusten yksilövalitusjärjestelmät.

4 Tavoitteena tilannekontrolliin perustuva poliisin voimakeinojen käyttö

4.1 Voimakeinojen käyttö hallinto-oikeudellisena toimivaltuutena

Poliisin voimakeinojen käyttö mielletään yleisesti ottaen rikosvastuun poissulkevaksi perusteeksi. Se voidaan mieltää käsitteellisesti muutoin esimerkiksi RL 21:5:n mukaisen pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttävän teon oikeuttamisperusteeksi. Oikeuttamisperusteena käsittelykään ei välttämättä ole tarpeen, sillä yksinkertaisimmillaan voimankäytössä voidaan katsoa olevan kyse julkisen vallan oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaamiseksi yleisellä tasolla tekemistä positiivisista eli aktiivisista teoista jokaisen perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi. Oikeus voimankäyttöön ei siis ainoastaan poista teon oikeudenvastaisuutta, vaan toimivaltuuden rajoissa oleva teko ei täytä edes rikosoikeudellista tunnusmerkistönmukaisuuden edellytystä.⁴²

Myös RL 4:6:ssä säädetyn voimakeinojen käytön yleissäännöksen mukaan oikeudesta käyttää voimakeinoja muun muassa virkatehtävän hoitamiseksi säädetään erikseen lailla. Tämä hallinto-oikeudellisen voimakeinojen käyttöoikeuden irrottaminen RL:n yhteydestä erillisessä laissa määriteltäväksi tukee ajatusta siitä, ettei tavanomaisen voimankäyttöoikeuden soveltamistilanteet ole toimivaltuutta käyttävän osapuolen toiminnan osalta rikosoikeudellisesti merkityksellisiä.⁴³ Asiaintila muuttuu siinä vaiheessa, kun poliisi mahdollisesti ylittää voimankäyttöoikeutensa rajat, jolloin toiminta ei itsessään enää nauti laissa säädettyä suojaa rikosvastuun tutkimiselta.⁴⁴ Tästä syystä jäljempänä 4.3 luvussa käsiteltävästä voimankäytön liioittelusta säädetäänkin poliisilaista erikseen RL:n puolella (RL 4:6.3).

Poliisin voimankäyttö on muun muassa edellä mainitun julkisen vallan yleisen yhteiskuntajärjestyksen turvaamisvelvollisuuden toteuttamiseksi laissa tarkoin säädelty julkisen vallan edustajan keino, toimivaltuus, tämän virkavelvollisuuksiensa hoitamiseksi. Poliisin tehtävien ja toimivaltuuksien rajat kulkevat aina PL 2.3 §:ssa määritellystä hallinnon lainalaisuusperiaatteesta hallinto-oikeudellisia yleissäädöksiä pitkin erityislakina käsillä olevassa asiassa olevaan poliisilakiin ja tämän yksittäisiin tarkkarajaisiin toimivaltuussäännöksiin.

⁴² Melander, 2016, s. 274–275; Tapani – Tolvanen, 2013, s. 293–294; Koskinen, 1.11.2008, luvussa Muita oikeuttamisperusteita.

⁴³ Frände, 2012, s. 152–153.

⁴⁴ HE 44/2002 vp, s. 127.

Tällaisen tarkoin säännellyn julkisoikeudellisen tehtävän suorittamiseksi satunnaisesti käytettävien voimakeinojen arvioiminen poliisin osalta rikosoikeudellisessa viitekehyksessä ei ole mielekästä. Kun PolL 1:1:n nojalla poliisin tehtäviin kuuluu muun muassa oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen, on luonnollista, että mainituilla tehtäväalueilla poliisi kohtaa usein vastarintaa, joka viime sijassa voimankäyttöön turvautumalla on murrettava.

4.2 Poliisin voimakeinojen käyttöä ohjaavat säädökset

Kuten edellä on käynyt ilmi, hallinto-oikeudellisena tarkoin laissa säänneltynä toimivaltuutena poliisin voimankäyttöä sekä sen lainmukaisuutta määrittelee ja ohjaa moni muukin säädös ja säännös PolL 2:17–20:ssä säädettyjen niin sanottujen erityisten voimankäyttösäännösten lisäksi. Asiaa varsinaisesti koskettavien PolL:n ja RL 4:6:n (voimakeinojen käytön yleissäännös) säännösten lisäksi kaiken hallinto-oikeudellisen toiminnan ohjaus alkaa jo PL 2.3 §:stä, jonka mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Poliisin toiminta kuuluu nimenomaan julkisen vallan käytön ydinalueeseen.⁴⁵

PL:n tasolta alemman tason yleissäädöksenä julkisen vallan toimintaa säädellen toimii hallintolaki tietyin HL 4 §:ssä määriteltävine muun muassa poliisin esitutkintaa ja poliisitutkintaa koskevine rajoituksineen. HL 6 §:ssä luetellaan hallinnon oikeusperiaatteina tunnetut yhdenvertaisuusperiaate (viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti), tarkoitussidonnaisuuden periaate (ja käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin), objektiviteettiperiaate (toimien on oltava puolueettomia), suhteellisuusperiaate (ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden) ja luottamuksen suojan periaate (niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia).⁴⁶ Poliisin toiminnan ollessa varsinkin päivittäisten hälytys- ja valvontatehtävien osalta hyvinkin monipuolisia ja -ulotteisia, hallinnon oikeusperiaatteet ovat tällaisessa toiminnassa erityisen tärkeitä toiminnan oikeasuhtaisuutta ja tätä kautta virkatoimen kohteen oikeusturvaa edistäviä normeja. Tämä on huomioitu myös PolL 1 luvussa, johon periaatteet on suurimmaksi osin toisinnettu.

⁴⁵ HE 1/1998 vp, s. 74.

⁴⁶ HE 72/2002 vp, s. 59–61.

Poliisin toimintaa varten nimenomaisesti säädetyistä säädöksistä ehkäpä kaukaisimmat poliisin voimakeinojen käyttöön välillisesti vaikuttavat säädökset ovat poliisiammattikorkeakoulusta annettu laki (1164/2013) sekä poliisin hallinnosta annettu laki (110/1992) ja asetus (158/1996), joiden nojalla määritetään muun muassa kelpoisuusehdot poliisimieheksi koulutettaville hakijoille, opintojen laajuus sekä edelleen kelpoisuusvaatimukset erinäisten poliisivirkojen hakemiseksi. Poliisimieheksi koulutettavalta edellytetään hakuvaiheessa poliisiammattikorkeakoulusta annetun lain 22 ja 24 §:n nojalla muun muassa tietyn tasoista koulusivistystä, tehtävään sopivaa terveydentilaa sekä rehellisyyttä ja luotettavuutta. Vaikka poliisikoulutuksen kelpoisuusehdot voivat tuntua voimakeinojen käyttöä ohjaavana seikkana kaukaa haetulta, koeteltua kykyä toimia yhteiskunnan jäsenenä sekä Suomen valtion tarjoamaa kansainvälisessä vertailussa tiedettävästi korkeaa yleissivistystä ei pidä väheksyä oikeusturvan toteuttamisessa käsillä olevassa asiayhteydessä.⁴⁷ Voimankäytösäännösten poliisille antama suhteellisen laaja harkintavalta sekä voimankäyttötilanteissa koettu mahdollinen henkinen paine vaativat yhdessä nämä molemmat hartioillaan kantavalta poliisilta merkittävän syvällistä kykyä hahmottaa ja ymmärtää vastaantulevia loputtoman moninaisia elämäntilanteita.

Valtioneuvoston poliisista antaman asetuksen (1080/2013, poliisiasetus) 2–9 §:ssä säädetään poliisin toiminnallisista johtosuhteista, joiden selkeys kaikille tehtävään osallistuville poliiseille on sitä tärkeämpää, mitä suuremmasta tilanneorganisaatiosta kulloinkin on kysymys. Jäljempänä 4.3.3 luvussa käsitellään tarkemmin myös PolL 2:19:n poliisin ampuma-aseen käytön erityissäännöstä, jonka 3 momentissa määrätään erityisesti, että ampuma-aseella uhkaamisesta ja laukauksen ampumisesta päättää päällystöön kuuluva poliisimies, jos se tilanteen kiireellisyys huomioon ottaen on mahdollista. Kyseessä on mainitun säännöksen nojalla poliisin äärimmäisin voimankäytön keino, joka jo säännöksen sanamuodon perusteella hämärtää hallinto-oikeudellisen voimankäytön ja RL 4:4:ssä säädetyn hätävarjelu-oikeuden välistä rajanvetoa. Tästä syystä aseenkäyttötilanteen johtamisen edellytys onkin äärimmäisen tärkeä muistutus poliisille jatkuvan tilannearvion päivittämisen tarpeesta tehtävällä sekä varautumisesta erilaisiin tapahtumainkulkuihin jo etukäteisesti vaihtoehtoisten toimintasuunnitelmien muodossa.

⁴⁷ Mäenpää, 2017, s. 74; <https://polis.osce.org/node/4711>, The European Code of Police Ethics, s. 55.

Poliisin voimakeinojen käyttöä välittömämmin koskeva säännelty asiakokonaisuus on poliisin voimakeinojen käytössä sallitut hallintaotteet, voimankäyttövälineet ja näiden asianmukainen koulutus. PolL 9:10:n nojalla valtioneuvoston asetuksella voidaan säätää tarkemmin muun muassa poliisin voimankäyttö- ja suojavälineistä sekä sisäministeriön asetuksella voimakeinojen käytön määrittämisestä, voimankäyttökoulutuksesta, voimankäytön harjoittelusta ja seurannasta, oikeudesta kantaa voimankäyttövälineitä, voimankäyttövälineiden säilyttämisestä sekä voimakeinojen käytön valvonnasta. Työturvallisuuslain (738/2002) 8 (työnantajan yleinen huolehtimisvelvoite) ja 14 (työntekijälle annettava opetus ja ohjaus) § velvoittavat myös poliisin esimiesasemassa olevat huolehtimaan muun muassa työntekijöiden turvallisten työskentelytapojen edistämisestä, välineiden kehittämisestä sekä jatkuvasta koulutuksesta ja ohjauksesta. Vastaavasti työntekijän velvoitteista työnantajan antaman ohjeistuksen, välineiden sekä näiden asianmukaisen ja turvallisen käytön edistämiseen säädetään työturvallisuuslain 4 luvussa.

Poliisiasetuksen 10 §:n mukaan valtio varustaa poliisimiehen tehtävien edellyttämällä voimankäyttö- ja suojavälineillä. Henkilöön kohdistuvia voimakeinoja poliisilain 2 luvun 17 §:n 1 momentin mukaisesti käytettäessä poliisimies saa käyttää vain 2 momentissa mainittuja voimankäyttövälineitä, jotka Poliisihallitus on hyväksynyt ja joiden käyttöön poliisimies on saanut koulutuksen. Pykälän 2 momentin mukaan poliisin voimankäyttövälineitä ovat:

- 1) henkilökohtaisena virka-aseena käytettävät lippaallisella tai itselataavalla kertatulella toimivat pistoolit ja revolverit niihin soveltuvine patruunoineen;
- 2) tukiasena käytettävät lippaallisella tai itselataavalla kertatulella toimivat kaliiperiltaan virka-asetta vastaavat ampuma-aseet niihin soveltuvine patruunoineen;
- 3) poliisitoimintaa tukevana erityisaseina haulikko, kaliiperiltaan virka-asetta vastaava konepistooli, kivääri tai ampuma-aselain (1/1998) 6 §:n 2 momentin 12 kohdassa tarkoitettu muu ampuma-ase ja kaasun tai muun lamaannuttavan aineen levittämiseen tarkoitettu ampuma-ase niihin soveltuvine patruunoineen; sekä
- 4) muut ominaisuuksiltaan ja asianmukaisesti käytettyinä vaikutuksiltaan ampuma-asetta lievemmat voimankäyttövälineet.

Käytännössä voimankäyttövälineitä ovat muun muassa jokaisen nähtävillä poliisin varustevyössä olevat ampuma-ase, Taser-etälamautin, OC-kaasusumutin, teleskooppipatukka ja käsiraudat.⁴⁸ Lisäksi poliisin muita voimankäyttövälineitä ovat myös yllä mainitun säännöksen mukaisten konepistoolien ja kiväärien lisäksi muun muassa poliisikoira ja paineilmatoiminen projektiililaukaisin.⁴⁹ Käytettävissä olevista voimakeinoista fyysisen voimankäytön eli hallintaotteiden sekä eri voimankäyttövälineiden välillä poliisin on valittava yleisen elämäkokemuksen perusteella lievin tehokas keino suhteessa tavoiteltuun päämäärään ja toiminnasta todennäköisesti aiheutuviin seurauksiin. PolL 2:19.1:n nojalla aseenkäyttö on edelleen valittavissa olevien voimakeinojen suhteen viimesijainen vaihtoehto.

Työturvallisuuslain asettamien velvoitteiden valossa sisäministeriön poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä antaman asetuksen (245/2015) 3.1 §:n mukaan poliisimiehen ja muun poliisihallinnon palveluksessa olevan virkamiehen on tunnettava kantamiensa voimankäyttövälineiden vaikutukset ja niiden käyttöön liittyvät säännökset sekä osattava käyttää niitä asianmukaisesti. Asetuksen 4.1 §:n mukaan poliisilla on oikeus kantaa ja käyttää voimankäyttövälinettä vain, jos hän on saanut kyseisen voimankäyttövälineen käyttöön koulutuksen, osallistunut tämän käyttöä koskevaan ylläpitävään koulutukseen ja harjoitteluun sekä suorittanut voimankäyttövälineen tasokokeen. Asetuksen nimensä veroisesti asetuksessa säädetään myös poliisin voimakeinojen käyttötavoista muun muassa kilaamista ja piikkimaton käyttöä koskien.

Poliisin hallinnosta annetun lain 15 h §:n nojalla poliisimiehen tulee ylläpitää työtehtäviensä edellyttämää kuntoa ja ammattitaitoa. Eri työtehtävien edellyttämän kunnon tasosta ja kuntotestien järjestämisestä voidaan säätää valtioneuvoston asetuksella. Poliisin yksilöllinen koulutus, kokemus ja ammattitaito voivat vaihdella huomattavasti eri työtehtävien välillä eri poliisitehtävällisiin osa-alueisiin erikoistumisesta johtuen. Mainittu säännös joka tapauksessa velvoittaa muun muassa hälytystehtävissä olevan virkapukuisen poliisin kiinnittämään erityistä huomiota voimankäyttövälineidensä hallitsemiseen käytännön tilanteissa sekä takistien näkökohtien huomioimiseen näiden valinnassa.⁵⁰

Edellä selostettujen poliisin voimakeinojen käyttöä ohjaavien PolL:n ulkopuolisten säädösten esittämisellä on ollut tarkoitus tuoda korostetusti esille poliisin voimankäytön hallinto-

⁴⁸ <https://yle.fi/uutiset/3-6251082>

⁴⁹ <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/poliisilta-kiitosta-uudelle-voimankayttovalineelle-erittain-kaytannol-linen/676755/>; <https://yle.fi/uutiset/3-9805948>.

⁵⁰ Terenius, 2013, s. 518.

oikeudellista luonnetta tarkoin lakiin perustuvana toimivaltuutena, jonka käytön kohteen oikeusturvaa suojelee välittömästi asiaa koskevien tarkkarajaisten erityissäännösten lisäksi suuri joukko asian systeemikokonaisuuteen kuuluvia säädöksiä.

4.3 Poliisilaki

4.3.1 Poliisilain muutos

Nykyinen PolL tuli voimaan 1.1.2014. Perustuslakivaliokunta luonnehti poliisilain valtiotäytäntöoikeudellista merkitystä toistamalla jo edellisen poliisilain (493/1995, VPolL) säätämisyksikössä toteutettua tosiasian: ”Poliisilaki on tyypillisesti sellainen säädös, joka voi herkästi joutua ristiriitaan kansalaisten perusoikeuksien, varsinkin klassisten vapausoikeuksien kanssa.” Valiokunta myös viittasi poliisin lain määrittelemiä tehtäviä perustellessaan, miten kyseisten tavoitteiden saavuttaminen on yleisen yhteiskunnallisen intressin kannalta tärkeää. Tällainen vahva intressi on nähtävä perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävänä syynä perusoikeuksien rajoittamiselle, jos muutkin yleiset rajoittamisedellytykset, kuten ristiriidattomuus kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa, ovat käsillä.⁵¹

Hallintovaliokunta ja lakivaliokunta olivat myös mielissään poliisilain muutoksesta, joka toi kansalaisten ja viranomaisten kannalta merkittäviä parannuksia aiempaan oikeustilaan verrattuna; erityisesti poliisin toimivaltuussäätelyn aiempaa täsmällisempi ja kattavampi toteuttaminen lain tasolla edisti yhtäältä perus- ja ihmisoikeuksien vaatimusten sekä toisaalta rikostorjunnan erityistarpeiden samanaikaista huomioimista poliisitoiminnassa. Molemmat valiokunnat kuitenkin toivat esiin myös poliisin hätävarjeluun liittyvän ongelmakohdan, nimittäin virkavastuun liittämisen kyseiseen toimintaan. Hallintovaliokunta piti mietinnössään erityisesti ongelmallisena kahta hyvin tärkeää seikkaa poliisin ja kansalaisen oikeusturvan osalta. Valiokunnan näkökulmasta virkavastuun liittäminen poliisin hätävarjeluoikeuteen heikentää poliisin oikeusturvaa, ja se jää tulkinnanvaraiseksi. Se voi myös johtaa kohtuuttomuuksiin poliisin kannalta hänen torjuessaan RL 4:4:ssä tarkoitetulla tavalla kansalaiseen kohdistuvaa oikeudetonta hyökkäystä. Tulkinnan suuntaa on tarpeen lain uudistuksen jälkeen seurata tarkoin.⁵²

⁵¹ PeVL 67/2010 vp, s. 3.

⁵² LaVL 21/2010 vp, s. 2–4; ja HaVM 42/2010 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, PolL 2:17.

Vaikka PoL 2:17.2 asettaakin virkavastuun ja poliisin koulutuksen ja kokemuksen huomioimisen poliisin harkintaa edelleen RL 4:4:ssä säädettyjen hätävarjelun puolustettavuusedellytysten lisänä ohjaaviksi, on tällaisessa tilanteessa otettava huomioon myös ne äärimmäiset olosuhteet, joissa ylipäänsä voidaan katsoa olevan kyse poliisin hätävarjelutilanteesta. Mikäli poliisin inhimillisiä puolustautumisreaktioita aletaan tarkastelemaan liian ankarassa valossa niissä tilanteissa, joissa monesti on kyse konkreettisesti elämästä tai kuolemasta, tästä voi ajan kanssa kehittyä henkinen pidäke poliisin toimintaan juuri niissä yllättävissä ja ennalta arvaamattomissa tilanteissa, joissa kenen tahansa on annettava yleisen elämäkokemuksensa nojalla luottaa intuitioonsa ja reaktioihinsa ihmishengen pelastamiseksi. Tähän sekä poliisin voimakeinojen käyttö ja hätävarjelutilanteiden luonne-eroihin palataan kuitenkin jäljempänä.

Kokonaisuudessaan poliisilain muutoksen tavoitteena oli edistää poliisin kykyä estää ja paljastaa rikoksia poliisin toimivaltuuksia näiltä osin täsmentäen ja osittain täydentäen, unohtamatta kuitenkaan kunnioittaa oikeusturvan sekä perus- ja ihmisoikeuksien viranomaisten toiminnalle asettamia vaatimuksia.⁵³ Näiden vaatimusten huomioon ottaminen näkyy myös seuraavassa luvussa käsiteltävissä PoL 1 luvun yleisissä säännöksissä sekä hallinnon oikeusperiaatteissa, jotka on uudessa laissa säädetty entistä kattavammin sekä selkeämmin.⁵⁴

4.3.2 Yleiset säännökset ja hallinnon oikeusperiaatteet

PoL 1 luku sisältää poliisin päivittäistoiminnalle erityisesti yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen sekä hälytys- ja valvontatehtävien osalta keskeiset periaatesäännökset, joita kunnioittamalla poliisin on tehtävistään selviydyttävä. Säännöksiä tarkastelemalla voidaan huomata, että yksinkertaisuudessaan kysymys on hienovaraisuuden ja asiallisuuden huomioimisesta vuorovaikutustilanteissa poliisin virkatoimen kohteiden kanssa aina ja niin pitkälle kuin on mahdollista – kuitenkin vaarantamatta tehtävän tavoitteen saavuttamista taikka sivullisia tämän joustavan ja asteittain tiukennettavan mahdollisen hallintopakon toteuttamisessa. Erityisesti poliisin voimakeinojen käyttötilanteita koskien nämä seuraavaksi esiteltävät periaatteet ovat hyvin merkittäviä, sillä monissa tapauksissa juurikin nämä periaatteet ja keskusteleva lähestyminen vaikeissa vuorovaikutustilanteissa voivat parhaimmillaan johtaa uhkaavan tilanteen laukeamiseen ilman voimakeinojen käytön tarvetta.⁵⁵

⁵³ HE 224/2010 vp, s. 68.

⁵⁴ Ibid., s. 67.

⁵⁵ Mäenpää, 4.1.2017, luvussa Hallinnon oikeusperiaatteiden soveltaminen.

Poll 1 luvussa säädetään muun muassa perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisesta (2 §), suhteellisuusperiaatteesta (3 §), vähimmän haitan periaatteesta (4 §), tarkoitussidonnaisuuden periaatteesta (5 §), tehtävien hoidosta ja tärkeysjärjestyksestä (6 §), toimenpiteen perusteiden ilmoittamisesta (7 §), poliisimiehen aseman ilmaisemisesta (8 §), toimenpiteestä luopumisesta ja sen siirtämisestä (9 §) ja poliisimiehen käskyvallasta (11 §).

Poll 1:2:n mukaan poliisin on kunnioitettava perusoikeuksia ja ihmisoikeuksia sekä toimivaltuuksia käyttäessään valittava perusteltavissa olevista vaihtoehdoista se, joka parhaiten edistää näiden oikeuksien toteutumista. Pykälä on uusi lisäys Poll:iin. Perusoikeuksien välinen intressipunninta voi välillä auttaa poliisia toimivaltuuden oikeasuhtaisessa käyttämisessä. Esimerkiksi henkeä ja terveyttä koskevien oikeushyvien suojelemiseksi poliisin on toimivaltuuksiaan käyttäessään helpompi uhrata omaisuuden suojaan liittyviä oikeushyviä, mikäli näiden välinen tasapaino pelastettavan edun ja toiminnalla aiheutetun vahingon suhteen on muutoin muun muassa suhteellisuusperiaatteen valossa tasapainossa.

Poll 1:3:ssä määrätään, että poliisin toimenpiteiden on oltava puolustettavia suhteessa tehtävän tärkeyteen, vaarallisuuteen ja kiireellisyyteen, tavoiteltavaan päämäärään, toimenpiteen kohteena olevan henkilön käyttäytymiseen, ikään, terveyteen ja muihin vastaaviin häneen liittyviin seikkoihin sekä muihin tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin. Suhteellisuusperiaate on läheisesti liitoksissa Poll 1:9:ssä säädettyyn toimenpiteestä luopumisesta ja sen siirtämisestä, sillä periaatteiden soveltaminen voi myös johtaa poliisin luopumaan erityisesti tietyllä hetkellä toimenpiteistään. Esimerkiksi jos poliisin on tarpeen suorittaa vaarallisen henkilön kiinniotto, tätä ei välttämättä ole tarpeen suorittaa välittömästi perusteiden tullessa esille poliisille partion vaikkapa jo ollessa kohdehenkilön asunnossa taikka mikäli kiinnioton suorittamiseksi olisi tarpeen mennä aggressiivisena poliisia kohtaan pidetyn henkilön asuntoon. Tällaisessa tilanteessa poliisi voi siirtää toimenpidettä odottaakseen mahdollisia lisäpartioita paikalle taikka siirtää kiinnioton tehtäväksi turvallisemmassa paikassa, kun kohdehenkilö poistuu omaehtoisesti asunnostaan.⁵⁶

Poll 1:4:n mukaan poliisin toimenpiteillä ei kenenkään oikeuksiin saa puuttua enempää eikä kenellekään saa aiheuttaa suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi. Vähimmän haitan periaatteen mukaisesti poliisin on siis valittava lievin tehokas keino tai väline tilanteen hoitamiseksi. Poll 1:5:ssä säädetään, että poliisi saa käyttää

⁵⁶ HE 72/2002 vp, s. 60; HE 224/2010 vp, s. 72; Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 781–782.

toimivaltuuttaan vain säädettyyn tarkoitukseen. Säännös on liitoksissa esitöissä lain 1:1:ssä määritellyn poliisin tehtävän yhteydessä todettuun seikkaan, ettei tämä poliisin tehtäväkentän yleisluontoinen määritelmä anna poliisille vapaita käsiä tehdä mitä tahansa toimenpiteitä tehtäviensä suorittamiseksi. Kun poliisi puuttuu toimenpiteillään henkilön lailla suojattuihin oikeuksiin, tähän on oltava jokin erityinen toimivaltasäännös, jonka perusteella poliisi toimii. Tarkoitussidonnaisuuden periaatteen soveltamisessa on kuitenkin huomioitava, että poliisin tehtäviin kuuluu niinkin laaja ja jäsentymätön yhteiskunnallisen toiminnan alue kuin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä muun muassa rikosten ennalta estäminen. Poliisilla on siten myös tietynlainen positiivinen velvollisuus erinäisiä toimivaltuuksiaan järkevästi käyttämällä sekä muita hallinnon periaatteita kunnioittaen pyrkiä torjumaan oikeudenloukkauksia ja rikoksia ennen kuin tällaisesta tapahtumasta mahdollisesti tiedossa oleva uhka pääsee realisoitumaan.⁵⁷

PolL 1:6:n mukaan poliisin on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä yhdenvertaista kohtelua ja sovinnollisuutta edistäen. Poliisin tulee ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin pyrkiä ylläpitämään yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Säännös toteuttaa PL 6 §:ssä säädettyä yhdenvertaisuuden vaatimusta. Samoin säännös kokoaa yhteen hallinto-oikeudellisten periaatteiden yhteisvaikutusta poliisin toimintaan yleistä järjestystä ja turvallisuutta ylläpidettäessä. Lähtökohtaisesti poliisin on lähestyttävä tehtäviensä hoitoa toimivaltuuksiansa mahdollistaman hallintopakon – myös voimakeinojen käyttämisen – suhteen tiukentaen asteittain laissa perusteltuja vaatimuksiaan. Asiakaskohtaamiset olisi pyrittävä hoitamaan virkatoimen kohteen kanssa sovinnolliseen sävyyn keskustelemalla, jakamalla tarvittaessa neuvoja, kehotuksia ja käskyjä. Mikäli nämä eivät riittäisi asian hoitamiseksi, poliisi voisi vastarinnan murtamiseksi asiassa siirtyä samanlaiseen asteittain kovenemaan voimakeinojen käyttöön. Poliisin on kuitenkin tehtäviensä hoitamisessa huomioitava myös edellä mainittu lievimmän tehokkaan keinon periaate. Mikäli poliisilla on tiedossa jo ennalta kohdehenkilön aggressiivisuus ja vastustamisaikheet virkatoimen toteuttamisen suhteen, tähän on varauduttava asianmukaisesti ja tilanteen vaatiessa virkatoimi on suoritettava jo ensikohtaamisesta lähtien voimakeinoin turvautuen.⁵⁸

⁵⁷ HE 72/2002 vp, s. 59–60; HE 224/2010, s. 71–73; Mäenpää, 4.1.2017, luvussa Tarkoitussidonnaisuuden periaate.

⁵⁸ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 782.

PolL 1:7–8:ssä säädetään poliisin velvollisuudesta perustella virkatoimen kohteelle toimiensa lainmukaisuus sekä milloin asiasta voisi olla epäselvyyttä, ilmaista virkatoimen kohteelle olevansa poliisimies. Molemmat säännökset voivat osaltaan ennalta ehkäistä tilanteiden ja seurausten kärjistymistä, kun poliisi jakaa tietoa viranomaisasemastaan ja toimiensa perusteista mahdollisimman asiakaslähtöisesti ja avoimesti. PolL 1:11:ssä säädetään lopulta poliisimiehen käskyvallasta, joka oikeuttaa poliisin antamaan lakiin perustuvaa toimivaltuutta käyttäessään jokaista velvoittavia käskyjä ja kieltoja.

4.3.3 Varsinaiset voimakeinojen käytösäännökset

PolL 2:17–20:ssä säädetään varsinaiset poliisin voimankäyttövaltuudet virkatehtäviensä suorittamiseksi. PolL 2:17 on poliisin voimakeinojen käytön perussäännös (säädetty RL 4:6:n mukaisen voimakeinojen käytön ulkoiset rajat asettavan toimeksiantosäännöksen nojalla), säättäen kaikista mahdollisista tilanteista, joiden yhteydessä poliisilla on oikeus voimankäyttöön tehtävällään.⁵⁹ PolL 2:18 on puolestaan lain 1 luvun hallinnon periaatteista muistuttava säännös koskien erityisesti näiden huomioimista voimakeinojen käytön yhteydessä. Säännös koskee poliisin varautumista voimakeinojen käyttöön sekä käytöstä varoittamista mahdollisuuksien mukaan. PolL 2:19 on poliisin ampuma-aseen käyttöä koskeva erityissäännös, sillä kyseessä on poliisin voimankäytön äärimmäisin ja viimesijainen keino. PolL 2:20 määrää vielä sitomisen eli muun muassa käsirautojen käytön edellytyksistä. Säännökset käydään seuraavaksi läpi aloittaen varautumisesta voimakeinojen käyttöön, sitomiseen siirtymisestä sekä tämän jälkeen käsittelemällä voimankäytön yleissäännös sekä viimeisenä erityissäännös ampuma-aseen käytöstä.

4.3.3.1 Varautuminen voimakeinojen käyttöön ja käytöstä varoittaminen

PolL 2:18.1:n mukaan mikäli virkatehtävää suoritettaessa poliisin on syytä epäillä kohtaavansa vastarintaa tai RL 4:4.1:ssä tarkoitetun oikeudettoman hyökkäyksen, voimakeinojen käyttöön on varauduttava sopivalla ja tarkoituksenmukaisella tavalla. Jo edellä on varmasti lukuisten poliisin voimankäyttöä ohjaavien säädösten läpikäymisen myötä syntynyt käsitys siitä, että poliisin voimankäyttöön liittyy lukuisia niin välittömästi kuin välillisesti poliisin päätöksentekoon vaikuttavia säännöksiä. Poliisin voimankäytön on siis oltava hallittua. Tilannekontrolli ilmenee muun muassa tilanneorganisaation selvistä johtosuhteista sekä mahdolliset tapahtumainkulut huomioon ottavista vaihtoehtoisista toimintasuunnitelmista. Nopeammissakin tilanteissa poliisin on pyrittävä tilannekontrolliin vähintään jatkuvalla muun

⁵⁹ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 774.

muassa sivullisten turvallisuuden huomioivalla tilannearvion muodostamisella.⁶⁰ Tähän perustuen poliisin on tehtävä päätöksensä oikeasuhtaisesta toimivaltuuksiensa käytöstä tai käytöstä pidättymisestä ottaen huomioon päätöksiensä todennäköiset seuraukset. Tehtyjen päätösten on oltava puolustettavia suhteessa niistä aiheutuneisiin seurauksiin.

PolL 2:18.1 muistuttaa poliisia juuri tämän jatkuvan riskiarvion tekemisen ja vaihtoehtoihin tapahtumainkulkuihin varautumisen tarpeesta. Tehtävään liittyen on hankittava kaikki mahdollinen tilanteessa saatava ennakkotieto ennen kohteeseen saapumista sekä tämän tiedon nojalla varauduttava asianmukaisesti tehtävällä mahdollisesti kohdattavaan vastarintaan. Kun vastarinnan kohtaamiseen sekä vastarinnan mahdolliseen ilmenemismuotoon on varauduttu ennalta, tämän vaihtoehtoisen tapahtumainkulun realisoituessa voidaan virkatoimen kohde saada hallintaan päättävällä ja etukäteen suunnitellulla voimakeinojen käytöllä hyvinkin vähäisin vahingoin. Näin toimimalla vältetään myös vaaroja sisältävän tilanteen tarpeeton pitkittyminen ja tätä kautta mahdollisesti aiheutuvat hallitsemattomat seuraukset.⁶¹

PolL 2:18.2:n mukaan virkatehtävän kohteena olevaa henkilöä on varoitettava mahdollisuudesta joutua voimakeinojen käytön kohteeksi, jos varoittaminen on mahdollista ja tarkoituksenmukaista. Mikäli poliisin sovinnollisuutta edistävä lähestyminen neuvoineen, kehotuksineen ja käskyineen ei ole tuottanut tulosta, ennen varsinaiseen voimankäyttöön siirtymistä poliisi voi tuoda virkatoimen kohteelle tilanteeseen soveltuvalla tavalla esille, että poliisi tulee koventamaan otteitaan tehtävän suorittamiseksi, mikäli kohdehenkilö ei suostu toimimaan velvollisuuksiensa mukaisesti. Esimerkiksi jouduttaessa syystä tai toisesta menemään henkilön asuntoon tämän suostumuksesta huolimatta poliisin on useimmiten syytä ilmoittaa selvästi, kuka asuntoon on tulossa sekä poliisin mahdollinen varautumisen taso voimakeinojen käyttöä koskien. Tällöin mikäli kohdehenkilö on asunnossaan tapahtumahetkellä, tämä on välittömästi tietoinen mahdollisista vastarinnan seurauksista ja ymmärtää jo näiden ilmoitusten perusteella tarpeen suhtautua asiaan tietyllä vakavuudella ja asiallisuudella.

4.3.3.2 Sitominen

PolL 2:20.1:n mukaan virkatehtävän kohteena olevan henkilön liikkuma- tai toimintavapautta saadaan rajoittaa käsiraudat laittamalla, muovista sidettä käyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla, jos rajoittaminen on välttämätöntä virkatehtävän suorittamisen yhteydessä

⁶⁰ Terenius, 2013, s. 693–694.

⁶¹ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 784.

henkilön karkaamisen estämiseksi, väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi tai uhkaavan väkivallan torjumiseksi. Pykälän 2 momentin mukaan liikkuma- tai toimintavapauden rajoittamista ei saa jatkaa pitempään kuin on välttämätöntä. Rajoittaminen ei saa aiheuttaa kohteena olevalle henkilölle vaaraa tai tarpeetonta kipua. Liikkuma- ja toimintavapauden rajoittaminen muulla vastaavalla tavalla käsittää muun muassa sylkemisen estävän siteen tai muun tarkoituksenmukaisen vaatekappaleen käyttämisen pään ympärillä, mikäli kohdehenkilö sylkee poliisia tai sivullisia kohti.⁶² Tällä tavoin voidaan helposti estää riski tartuntatautien kuten hi-viruksen tai c-hepatiitin tartuttamisyrityksistä, mikäli tällaisesta ilmenee vaara kohdehenkilön käyttäytymisen perusteella.⁶³

4.3.3.3 Voimakeinojen käyttö

PolL 2:17 on poliisin voimakeinojen käytön perussäännös. Säännöksen keskeisimmät 1, 2 ja 5 momentti ovat seuraavanlaiset:

Poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapah-tuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Poliisimiehellä on virantoimituksessa lisäksi oikeus hätävarjeluun siten kuin rikoslain 4 luvun 4 §:ssä säädetään. Tällaisessa hätävarjelussa poliisimies toimii virkavastuulla. Arvioitaessa hätävarjelun puolustettavuutta on otettava huomioon poliisimiehelle koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella asetettavat vaatimukset.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä sekä hätävarjelun liioittelusta rikoslain 4 luvun 4 §:n 2 momentissa ja 7 §:ssä.

Säännöksen 2 momentissa säädetään ennen nykyisen PolL:n voimaantuloa 1.1.2014 ainoastaan lain esitöissä sekä oikeuskäytännössä vahvistetusta poliisin oikeudesta hätävarjeluun.⁶⁴ Vaikka poliisin oikeudesta hätävarjeluun on säädetty voimakeinojen käytösäännöksessä, nämä on käsitteellisesti erotettava toisistaan muun muassa näiden ominaisten luonteenpiirre-

⁶² HE 224/2010 vp, s. 86.

⁶³ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 793.

⁶⁴ HE 224/2010 vp, s. 83; HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 44/2002 vp, s. 130; KKO:n ratkaisut 1993:50 ja 2004:75.

erojen sekä näistä johdettavissa olevien sekä poliisin että virkatoimen kohteen oikeusturvan aste-erojen vuoksi. Tämän tulkintasystemaattisen ratkaisun myötä poliisin hätävarjelu-oikeus käsitellään jäljempänä omassa 5.2 luvussaan. Myös säännöksen 5 momentin informatiivinen viittaussäännös on varsin selkeä. Viitatus voimakeinojen käytön liioittelu käsitellään seuraavassa 4.4 luvussa ja hätävarjelun liioittelu luonnollisesti mainitussa 5 luvussa.

Tässä tarkemmin läpikäytäväksi jää täten ainoastaan PolL 2:17:n 1 momentti. Momentin voi tulkinnallisesti jakaa kahteen osaan: (1) minkälaisissa tilanteissa voimakeinoja on oikeus käyttää; ja (2) miten voimakeinojen käytön oikeutus tilanteessa arvioidaan. Poliisi saa ensinnäkin käyttää voimakeinoja ainoastaan virkatehtävää suorittaessaan. Virkatehtävällä viitataan poliisin virkasuhteeseen ja muun muassa poliisin lain määrittelemästä yleisestä tehtäväkentästä seuraaviin virkavelvollisuuksiin perustuvia tehtäviä.⁶⁵ Poliisin on katsottava olevan virantoimituksessa virka-aikanaan myös silloin, kun poliisilla ei ole varsinaista virkatehtävää meneillään vaan partio on esimerkiksi valvontamielessä näkyvillä kadulla yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi. Samoin poliisilla on virkatehtävä tässä tarkoituksessa, mikäli poliisi on vapaa-ajallaan velvoitettu poliisin hallinnosta annetun lain 15 c §:n nojalla ryhtymään toimenpiteisiin taikka toimimaan palvelukseen ilmoittautumisen jälkeen.⁶⁶

Toisena ja viimeisenä (1) kohdan edellytyksenä tulee lista erinäisiä tilanteita, joissa voimakeinojen käyttö on sallittua. Oikeuskirjallisuudessa nämä on jaettu kolmeen osaan seuraavasti: (1) vastarinnan murtaminen, esteen poistaminen ja henkilön paikalta poistaminen; (2) kiinniottamisen toimittaminen, vapautensa menettäneen pakenemisen estäminen; taikka (3) välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estäminen.⁶⁷ Jaoteltulla ei ole juuri merkityksellisempää tehtävää kuin auttaa hahmottamaan toisiinsa liitoksissa oleva voimakeinojen käyttötilanteet. Ymmärrettävästi listan tilanteet ovat myös ryhmien välillä päällekkäisiä; esimerkkinä vastarinnan murtaminen tulee usein kyseeseen kiinniottamisen toimittamisen yhteydessä. Toki vastarinnan murtaminen voi olla myös ulkopuolisen suorittamaa vastarintaa tilanteessa, jossa poliisi on vaikkapa ottamassa kiinni tiettyä kohdehenkilöä suuremmasta ihmisjoukosta ja nämä muut pyrkivät estämään kiinniottamisen.

⁶⁵ HE 44/2002 vp, s. 129.

⁶⁶ HE 224/2010 vp, s. 83.

⁶⁷ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 778; Frände, 2012, s. 153.

Henkilön paikalta poistamisessa on luontevana esimerkkinä tehtävät, joissa poliisi turvaa joko asunnon haltijan taikka naapureiden kotirauhan poistamalla häiriötekijän kohdeasunnosta. Samoin henkilö voidaan poistaa myös yleiseltä paikalta, mikäli tämä esimerkiksi järjestyslain (612/2003) 3 §:n vastaisesti häiriköi kadulla pelkoa herättävällä uhkaavalla käytäytymisellä. Mikäli voimakeinojen käyttö on henkilön paikalta poistamiseksi näissä tilanteissa tarpeen, monesti kohdehenkilö joudutaan myös ottamaan kiinni joko PolL 2:5:n kotirauhan taikka PolL 2:10:n rikoksilta ja häiriöiltä suojaamiseksi, sillä paikalta poistaminen osoittautuu tällöin riittämättömäksi toimenpiteeksi. Esteen poistamisessa voi olla kyse esimerkiksi oven murtamisesta taikka uhkaavan koiran poistamisesta tai jopa lopettamisesta, jotta poliisi pääsee etenemään kohteeseen.⁶⁸ Kiinniottamisen toimittamisella ja vapautensa menettäneen pakenemisen estämisellä tarkoitetaan sekä PolL:n perusteella tehtyjä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen liittyviä että pakkokeinolain (806/2011) perusteella tehtyjä rikosprosessuaalisia kiinniottoja.

Kolmantena ryhmänä voimankäyttöön oikeuttavia tilanteita varten on listan lopuksi säädetty ilmeisen joustavat määritelmät. Tämä on katsottava tarpeelliseksi muun muassa edellä 4.3.2 luvussa selostetun tarkoitussidonnaisuuden periaatteen yhteydessä mainitun poliisin äärettömän monipuolisen ja monilta osin alati muuttuvan tehtäväkentän vuoksi. Poliisilla on siis oikeus voimankäyttöön myös välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi. Muu vaarallinen teko voi siis käsittää hyvin moninaisia inhimillisen toiminnan muotoja eikä sen tarvitse täyttää rikoksen tunnusmerkistöä. Samoin muu tapahtuma voi käsittää muun muassa luonnonvoimien aiheuttamat onnettomuudet.⁶⁹ Kyseessä on kuitenkin oltava esimerkiksi yleistä järjestystä ja turvallisuutta vaarantava teko tai tapahtuma, jotta poliisilla on oikeus toimivaltuuksillaan puuttua siihen ja mahdollisuuksien mukaan estää teon tai tapahtuman laajakantoisemmat seuraukset.

Viimeisenä PolL 2:17.1:n tulkinnassa on kysymys siitä, miten poliisin tilanteessa valitseman voimakeinon oikeutus arvioidaan. Poliisilla on oikeus edellä läpikäydyissä tilanteissa käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvoste-

⁶⁸ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 778.

⁶⁹ Ibid., s. 779–780.

luun vaikuttavat seikat. Voimakeinojen on siis oltava tarpeellisia ja puolustettavia. Jälkimmäisessä virkkeessä luetellaan vielä useampi erityisedellytys, joiden perusteella puolustettavuutta tulee arvioida. Kaikessa yksinkertaisuudessaan arvioinnissa on varsinaisesti kyse tilanteen kokonaisarvioinnista suhteellisuusperiaatteen valossa: suoritettavan tehtävän tärkeyttä on arvioitava suhteessa tuota tehtävää suoritettaessa tarvittavien voimakeinojen sisältämän hallintopakon tuomaan kohdehenkilön intressiloukkaukseen.⁷⁰

Tilanteen kokonaisarvostelussa olennaisina seikkoina on otettava huomioon voimakeinojen todennäköiset vaikutukset ja seuraukset virkatoimen kohteeseen ja erityisesti sivullisten turvallisuuteen. Vaikutusten ja seurausten arvioinnin on oltava jatkuvaa.⁷¹ Tästä tilannekontrollin käsitteenäkin aikaisemmin 4.3.3.1 luvussa esitellystä poliisin voimakeinojen käytön tavoitteesta – tilannekontrollin hankkimisesta sekä sen ylläpitämisestä tehtävän kestäessä – on nyt nimenomaisesti kyse voimakeinojen käytön tarpeellisuus- ja puolustettavuusarvioinnissa.⁷²

Yksityiskohtaisemmin asiaa tarkastellen voimankäytön tarpeellisuuden vaatimus koskee voimakeinojen voimakkuuden astetta, mikä on sovitettava lievimmäksi tehokkaaksi keinoksi tilanteeseen nähden. Toisin toimimisen mahdollisuutta on tarkasteltava aina. Mikäli mahdollista, poliisin on jatkuvan tilanne- ja riskiarvion tekemisen yhteydessä huomioitava mahdollisuuksia lievempään virkatoimen kohteen oikeuksien rajoittamiseen tehtävän tavoitteen saavuttamiseksi. Tarpeellisuusvaatimus sisältää myös ajallisen ulottuvuuden tarkastelunäkökulman. Voimankäyttö ei voi tapahtua perusteetta ennakoon eikä se voi jatkua vastarinnan tai muun perusteen jo päätyttyä, ikään kuin rangaistusmielessä.⁷³

Tarpeellisuusvaatimuksen yhteydessä on huomioitava myös lievimmän tehokkaan voimankäyttövälineen valinta voimankäytön yhteydessä. Poliisiasetuksen 10 §:n mukaan valtio varustaa poliisimiehen tehtävien edellyttämällä voimankäyttö- ja suojavälineillä. Henkilöön kohdistuvia voimakeinoja PolL 2:17.1:n mukaisesti käytettäessä poliisimies saa käyttää vain 2 momentissa mainittuja voimankäyttövälineitä, jotka Poliisihallitus on hyväksynyt ja joiden käyttöön poliisimies on saanut koulutuksen. Poliisin voimankäyttövälineitä on käyty läpi edellä 4.2 luvussa. Perusajatuksena voimankäyttövälineiden valinnassa voidaan lähteä siitä, että voimankäyttövälineistä olisi valittava lievimmät mahdolliset vammat aiheuttava väline,

⁷⁰ HE 44/2002 vp, s. 128.

⁷¹ HE 224/2010 vp, s. 83.

⁷² Terenius, 2013, s. 693–694.

⁷³ HE 44/2002 vp, s. 129; Boucht – Frände, 2008, s. 110–111.

jolla kuitenkin tilanne saataisiin poliisin tavoitteiden mukaisesti hoidetuksi. Tietenkin myös itse toimintaympäristö sekä muutkin olosuhteet määrittelevät tilanteeseen sopivan voimankäyttövälineen valintaa.

Ainoastaan poliisin viimesijaisen voimakeinon eli ampuma-aseen käyttö vaatii erityisedellytysten täyttymisen, jotka säädetään PolL 2:19:ssä. Erityisedellytykset käsitellään seuraavassa luvussa tarkemmin. Muutoin perinteisten voimakeinojen valikoimasta (fyysinen voimankäyttö eli hallintaotteet, käsiraudat, teleskooppipatukka, OC-kaasusumutin, Taser-etälämautin ja poliisikoira) voidaan todeta, että yksittäistilanteeseen parhaiten soveltuvan voimakeinon valinta perustuu täysin poliisin hankkiman ammattitaidon, koulutuksen ja työkokemuksen sekä henkisten ominaisuuksiensa pohjalta tekemään päätökseen.⁷⁴ Tätä päätöstä voidaan monissa tapauksissa arvioida perinteisen ”järkevä” keskivertokansalaisen omaaman yleisen elämäkokemuksen pohjalta.⁷⁵ Tämän pohjalta lopulta tuomioistuin tulee tämän arvioinnin tekemään, mikäli asia etenee rikosprosessissa tuomioon saakka. On huomioitava, että kaikkeen voimakeinojen käyttöön sisältyy riskejä. Kuitenkin valitun voimakeinon tehokkuus ja riittävyys oikealla hetkellä voivat ehkäistä toisen riittämättömän voimakeinon käyttämisestä mahdollisesti seuraavan tilanteen pitkittymisen sekä laajenemisen seurausten osalta.⁷⁶

Kuten jo edellä todettiin, voimankäytön puolustettavuuden vaatimus kohdentuu tilanteen kokonaisarvosteluun suhteellisuusperiaatteen valossa. Momentin nojalla erityisesti puolustettavuusarvioinnissa huomioitavia seikkoja ovat tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä käytettävissä olevat voimavarat. Tehtävän tärkeyden ja kiireellisyyden suhteen on mietittävä, onko toimenpiteisiin poliisin osalta ryhdyttävä juuri käsillä olevalla hetkellä vai onko mahdollista antaa tilanteen rauhoittua. Tärkeyttä ja kiireellisyyttä useimmiten määrittelevät tekijät kuten sivullisten turvallisuus, rikoksen tai tapahtuman vakavuus, odotettavissa olevat seuraukset mikäli poliisi pidättelee väliintuloaan, sekä tiedot kohdehenkilöstä (riskiarvion tekeminen suhteessa esimerkiksi mielenterveyteen, aggression laatuun ja kohteeseen, sekä toiminnasta aiheutuvaan vaaraan sivullisille ja vaaran välittömyyteen).⁷⁷

Näihin arvioinnin kohteisiin viittaavat myös arviot vastarinnan vaarallisuudesta ja käytettävissä olevista voimavaroista. Voimankäytön mitoittamisessa keskeistä on, minkälainen tieto

⁷⁴ Terenius, 2013, s. 518; Boucht – Frände, 2008, s. 110–111.

⁷⁵ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 785.

⁷⁶ Frände, 2012, s. 112.

⁷⁷ Ibid., s. 111.

tai havainto virkatoimen kohteen vaarallisuudesta ja mahdollisesta aseistautumisesta on tehty ennen voimankäyttöä. Samoin käytettävissä olevat voimavarat määrittävät hyvin pitkälle myös tapahtumainkulun voimankäytön mitoittamisen suhteen. Mikäli vaarallisen henkilön kiinniottoon on mahdollista saada tueksi lisäpartioita eikä odottamisesta aiheudu vaaraa sivullisille, poliisille, virkatoimen kohteelle itselleen taikka esimerkiksi merkittäville omaisuusvahingoille, voidaan edellyttää lisävoimien hankkimista paikalle. Tällöin jo poliisin varautumisesta seuraava psykologinen vaikutus voi olla omiaan rauhoittamaan itse kiinniottilatteen ja lopettamaan kohdehenkilön vastarinnan.⁷⁸

4.3.3.4 Ampuma-aseen käyttö

PolL 2:19:ssä säädetään poliisin äärimmäisestä ja viimesijaisesta voimankäyttökeinosta, ampuma-aseen käytöstä. Säännös on seuraavanlainen:

Ampuma-asetta voidaan käyttää vain silloin, kun kyseessä on välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle aiheuttavan henkilön toiminnan pysäyttäminen eikä lievempää keinoa pysäyttämiseksi ole käytettävissä. Ampuma-asetta voidaan lisäksi käyttää kiireellistä ja tärkeää tehtävää suoritettaessa esineen, eläimen tai muun vastaavan esteen poistamiseksi. Ampuma-asetta ei saa käyttää väkijoukon hajottamiseksi, ellei ampuma-aseessa käytetä kaasupatruunoita tai muita vastaavia ammuksia niistä erikseen annettujen määräysten mukaisesti.

Ampuma-aseen käytöllä tarkoitetaan ampuma-aselain 2 §:ssä tarkoitetun ampuma-aseen käytöstä varoittamista, ampuma-aseella uhkaamista ja laukauksen ampumista. Ampuma-aseen esille ottaminen ja toimintavalmiuteen saattaminen eivät ole ampuma-aseen käyttöä.

Ampuma-aseella uhkaamisesta ja laukauksen ampumisesta päättää päällystään kuuluva poliisimies, jos se tilanteen kiireellisyys huomioon ottaen on mahdollista.

Ennen nykyisen PolL:n voimaantuloa poliisin ampuma-aseen käytöstä säädettiin sisäministeriön poliisin voimakeinojen käyttämisestä antaman asetuksen (979/2004) 4 §:ssä. Asetus perustui VPolL:n 54 §:n tarkempia säännöksiä koskevaan valtuutussäännökseen ja kumoutui PolL:n voimaantulon myötä. Poliisin ampuma-aseen käytön merkittävyys edellytti asiasta säädettävän laintasoisella säännöksellä, mikä toteutettiin PolL 2:19:n säätämisellä.⁷⁹ Säännös vastaa suurilta osin asetuksessa määriteltyjä aseenkäytön edellytyksiä, kuitenkin pienin

⁷⁸ Frände, 2012, s. 111–112.

⁷⁹ HE 224/2010 vp, s. 25.

sanamuotoeroin. Lisäksi aseenkäytöstä päättäminen on yleisesti alistettu voimassa olevassa säännöksessä ensisijaisesti päällystään kuuluvalla poliisimiehelle.⁸⁰

PolL 2:19.1:n mukaan ampuma-asetta voidaan käyttää vain silloin, kun kyseessä on välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle aiheuttavan henkilön toiminnan pysäyttäminen eikä lievempää keinoa pysäyttämiseksi ole käytettävissä. PolL:n yleisperusteluissa todetaan, että rajanveto viranomaistoimivaltuuksiin liittyvän voimankäyttöoikeuden ja jokaiselle kuuluvan hätävarjelu-oikeuden välillä on vaikeasti täsmennettävä, eikä rajaa ole saatavissa täysin selväpiirteiseksi lainsäädännöllisillä ratkaisuilla.⁸¹ Hätävarjelu-säännöksen RL 4:4.1:n aloittavan lauseen mukaan aloitetun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu. Kun vertaillaan poliisin aseenkäyttösäännöstä ja yleistä hätävarjelu-säännöstä, näiden edellytykset yhtäältä välitöntä vaaraa toisen hengelle aiheuttavan toiminnan pysäyttämisen sekä toisaalta välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumisen osalta näyttävät täysin päällekkäisiltä. On siten hyvin ymmärrettävää, että varsinkin poliisin aseenkäyttötilanteissa – aseenkäyttösäännöksen ja hätävarjelu-säännöksen osin limittyessä toisiinsa – on erittäin vaikeaa valita tilanteeseen sovellettavaa säännöstä.

Poliisin ja virkatoimen kohteen oikeusturvan osalta asia ei kuitenkaan ole merkityksetön. Ensinnäkin poliisin aseenkäyttötilanteissa on lähtökohtaisesti aina kyse PL 7 §:ssä säännellyn elämän perusoikeuden ytimeistä, elämästä tai kuolemasta. Monesti kysymys on kaikkien tilanteen osapuolten samaisen perusoikeuden kollisiosta. Esimerkkinä henkilö, joka liikkuu sekavana ja uhkaavasti puukko kädessään suuren ihmisjoukon keskuudessa, esimerkiksi kaupungin torilla, puistossa tai ostoskeskuksessa. Kun poliisi kohtaa tämän kohdehenkilön puukko kädessään ja mitä todennäköisimmin tällaisessa tilanteessa aloittaa käskytyksen sekä ampuma-aseen että etälamauttimen kanssa kohdehenkilöä uhaten, intressipunninta toimintavaihtoehtojen osalta tehdään neljän eri tahon elämän perusoikeudesta: kohdehenkilön jo mahdollisesti valikoiman uhrin, sivullisten, poliisin ja itse kohdehenkilön.

Toiseksi, kun tarkastellaan PolL 2:19:n mukaisen aseenkäytön oikeutusta, edellytyksinä ovat PolL 2:17.1:n tarpeellisuus ja puolustettavuus. Hätävarjelu-oikeutusta RL 4:4.1:ssä puolestaan arvioidaan ”ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä puolustettavana” -edellytyksen va-

⁸⁰ HE 224/2010 vp, s. 85.

⁸¹ Ibid., s. 24.

lossa, minkä lisäksi poliisin hätävarjeluteossa on tosin huomioitava PolL 2:17.2:n lisäedellytykset. Näistä poliisin koulutuksen ja kokemuksen huomioimisen lisäedellytyksistä huolimatta on syytä huomioda, että poliisin aseenkäyttöä voimankäytösäännöksen nojalla arvioidaan tiukemman puolustettavuusvaatimuksen nojalla kuin aseenkäyttöä hätävarjelusäännöksen nojalla. Tästä syystä poliisin voimankäytölle ja hätävarjelulle ominaisten luonteenpiirteiden erottaminen toisistaan sekä selkeämmän rajanvedon tavoittelu säännösten tulkinnassa on äärimmäisen tärkeää oikeudenmukaisen oikeusturvan takaamiseksi niin poliisille kuin virkatoimen kohteelle. Tähän rajanveto-ongelmaan ja sen ratkaisuehdotuksiin palataan vielä jäljempänä seuraavissa luvuissa.

Palataksemme PolL 2:19.1:n lähempään tarkasteluun, välittömän vaaran edellytys pitää sisällään ajallisen ulottuvuusvaatimuksen. Ajallinen tarkastelu perustuu muun muassa siihen, että vaara on konkreettinen toiseen ihmiseen kohdistuvana.⁸² Ajalliseen tarkasteluun voidaan liittää vaatimus ampuma-aseen viimesijaisuudesta. Poliisin on harkittava esimerkiksi virkatoimen kohteen aseistusta, jolla tämä vaarantaa joko poliisin tai jonkin sivullisen henkeä tai terveyttä. On harkittava, voiko kohdehenkilö senhetkisessä mielentilassaan aiheuttaa kyseisellä aseistuksella välittömän ja vakavan vaaran toiselle, ja mitkä ovat mahdolliset seuraukset, mikäli poliisi ampuu laukauksen pysäyttääkseen toiminnan taikka mikäli poliisi jatkaa tilannekontrollin tavoittelua muilla lievemmillä keinoilla. Mikäli kohdehenkilön välittömässä läheisyydessä ei ole sivullisia ja kohdehenkilö on olemukseltaan rauhallinen, voidaan katsoa perustelluksi, että poliisi etsii tilanteeseen vielä näillä havaintotiedoilla ratkaisua neuvotteluilla tai lievemmillä voimakeinoilla, toki samalla ainakin eristäen alueen sivullisten turvallisuuden takaamiseksi mahdollisilta tilanteen kärjistymisiltä. Vakavan vaaran edellytys liittyy myös edellä kuvattuun tulkintaan. Tekijän aseistuksen tai toiminnan on oltava hengenvaarallista.⁸³

Vaaran on aiheuduttava toisen hengelle tai terveydelle. Tämä tarkoittaa esimerkiksi tilanteeseen saapuvaa poliisia tai sivullista, muttei itse vaarallista kohdehenkilöä, mikäli tämä on ainoastaan vaaraksi itselleen.⁸⁴ Koska aseenkäytön edellytyksenä on vaaraa aiheuttavan henkilön toiminnan pysäyttäminen, kohdehenkilölle toimenpiteestä aiheutuvat vammat on luonnollisesti pyrittävä pitämään mahdollisimman vähäisinä. Tämä tarkoittaa ensisijaisesti tavoiteltuun vaikutukseen pyrkimistä aseella ja suullisesti uhkaamalla, tästä edeten mahdolliseen

⁸² Boucht – Frände, 2008, s. 113.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ HE 224/2010 vp, s. 85.

varoitustlaukukseen, ja tästä edelleen laukauksen ampumiseen henkilön raajoihin, jolloin pysyvien ja hengenvaarallisten vammojen aiheuttaminen esimerkiksi henkilön sisäelimille on vähäinen. Mikäli raajoihin ampuminen ei tuota tavoiteltua vaikutusta kohdehenkilöön, voi äärimmäisenä vaihtoehtona tulla eteen tämän pysäyttäminen ampumalla laukaus tai laukauksia tämän keskivartaloon tai muuhun kehonosaan, mistä yleisen elämäkokemuksen perusteella henkilön vaarallinen toiminta viimein pysähtyy. Henkilön tappaminen ei ole poliisin oikeus. Tämä voi olla kuitenkin seuraus aseella tehdystä poliisin toimivaltaan perustuvasta henkilön pysäyttämisestä.⁸⁵

On syytä huomioida, että PolL 2:19.2:ssa ampuma-aseen käytöllä tarkoitetaan laukauksen ampumisen lisäksi myös ampuma-aseen käytöstä varoittamista sekä tällä uhkaamista. Mikäli poliisi uhkaa aseella henkilöä, tämän toiminnan on siten oltava jo täyttänyt 1 momentin edellytykset aseenkäytölle. PolL 2:19.3:ssa korostetaan puolestaan poliisitehtävän johtamista ampuma-aseen käyttötilanteissa. Mikäli tilanne saadaan rauhoitetuksi tai eristetyksi siten, että poliisi pystyy tekemään toimintasuunnitelmat sekä päättämään mahdollisista ampuma-aseen käytön tilanteista, tästä päätöksen tekee päällystöön kuuluva poliisimies. Monesti tilanteet tulevat kuitenkin kentällä toimiville poliiseille niin sanotusti suoraan syliin siten, ettei erillistä päätöstä päällystöön kuuluvalta poliisimieheltä voida odottaa, ja tällöin asetta käyttävän poliisin on tehtävä päätös käytöstä oman harkintansa varassa.⁸⁶

4.4 Rikoslaki ja voimakeinojen käytön liioittelu

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään yleisesti RL 4:6.3:ssa, johon myös PolL 2:17.5:ssa viitataan voimankäytön liioittelun osalta. RL 4:6.3:n mukaan jos voimakeinojen käytössä on ylitetty 2 momentissa säädetty rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys. Säännöksessä viitatussa 2 momentilla tarkoitetaan voimankäytön puolustettavuusarviointia, joka poliisin voimankäytön osalta mainitun viittaussäännöksen nojalla voidaan katsoa olevan PolL 2:17.1. Voimakeinojen käytön liioittelu on anteeksiantoperuste. Ratkaisevaa puolustettavuusarvioinnissa on, voidaanko voimankäytön rajojen ylittämistä pitää tilanteessa ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana.⁸⁷

⁸⁵ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 786–787.

⁸⁶ HE 224/2010 vp, s. 85.

⁸⁷ HE 44/2002 vp, s. 130.

Edellisessä luvussa poliisin ampuma-aseen käytön edellytysten yhteydessä viitattiin hätävarjelun yleisten edellytysten päällekkäisyyteen näiden kahden osalta. Voimankäytön liioittelun yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että rajanveto-ongelmat ovat läsnä myös tämän ja RL 4:4.2:n hätävarjelun liioittelun osalta.⁸⁸ Säännökset vaikuttavat hyvin samansäلتöisiltä, mutta erona puolustettavuusarvioinnissa voimankäytön liioittelun osalta edellytetään ”erittäin painavia perusteita”. Täten hätävarjelun liioittelu voidaan nähdä merkittävästi armeliaampana ja anteeksiantavampana anteeksiantoperusteena kuin voimankäytön liioittelu.⁸⁹

Kysymys onkin taas voimankäytön ja hätävarjelun ominaisten luonteenpiirteiden erottamisesta toisistaan ja tämän kautta oikeussuojan korostamisen tarpeesta voimankäytön liioittelussa virkatoimen kohteen suuntaan sekä hätävarjelun liioittelussa enemmänkin oikeudellista hyökkäystä puolustautuvaa poliisia kohtaan. Poliisin hätävarjelussa kyse olisi yllättävistä ja vakavasta hengen tai terveyden uhkatilanteesta, jossa virhearvioinnit ovat ymmärrettäviä puolustautujan pelon, hätäannuksen ja kauhun vuoksi. Tilanne olisi varsin kriittinen ja puolustusteko tehtäisiin pikemminkin oman tai toisen hengen pelastamiseksi kuin minään hallinnon oikeusperiaatteilla sekä lukuisilla muilla säännöksillä ohjatun virkatehtävän suorittamiseksi.⁹⁰ Koska poliisilla on kuitenkin myös hallinto-oikeudellinen toimivaltuus voimankäyttöön, juuri tästä syystä ympäröiviltä olosuhteilta edellytetään yllättävää ja vakavaa uhkaa toisen hengelle tai terveydelle, jotta kyseessä olisi hätävarjelun alaisuuteen luettava toiminta.⁹¹ Poliisille voidaan muutenkin yksilöllisen koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella asettaa tavallista kansalaista korkeammat vaatimukset mielenmalttinsa säilyttämiselle kaikissa tilanteissa.⁹²

Voimakeinojen käytön liioittelusta olisi kysymys silloin, kun tilanteessa on kyse poliisin aloitteen ja tilannekontrollin alaisesta toiminnasta. Tilanne ei ole siis karannut hallinnasta eikä siinä esiinny välitöntä ja vakavaa hengenvaaraa toiselle ihmiselle. Pelko ja hätäannus eivät täten ole toimintaa ohjaavia mielentiloja, vaan kyseessä on pikemminkin virkaintoisuus ja tehtävän ylikorostus. Virhearviointi voisi tulla ymmärrettäväksi tällöin tilanteen yllätyksellisyyden, poliisimiehen aseman, koulutuksen ja henkisten ominaisuuksien, käytettävissä

⁸⁸ HE 44/2002 vp, s. 130.

⁸⁹ Terenius, s. 723.

⁹⁰ HE 44/2002 vp, s. 130.

⁹¹ HE 224/2010 vp, s. 24.

⁹² HE 44/2002 vp, s. 130–131.

olevan harkinta-ajan sekä vastarinnan määrän valossa.⁹³ Tilanteen ymmärrettävyys ei kuitenkaan tekisi voimankäytöstä noin vain anteeksiannettavaa, sillä täydellinen rangaistusvastuusta vapautuminen edellyttää erittäin painavia perusteita. Ylilyöntien anteeksiannettavuuden varsin ankara arviointi on perusteltua, sillä edellä käsitellyssä 4 luvussa kauttaaltaan esitellyt voimankäyttöä ohjaavat säädökset, välilliset ja välittömät, varsinaiset toimivaltuussäännökset ja periaatteet, asetukset, määräykset ja ohjeet asettavat voimankäytön oikeasuhtaiselle mitoittamiselle varsin korkeat odotukset poliisin suuntaan.

4.5 Voimakeinojen käyttötilanteen keskeiset luonteenpiirteet

Poliisin voimakeinojen käyttöä ohjaavien PolL:n ulkopuolisten säädösten esittämisellä on ollut tarkoitus tuoda korostetusti esille poliisin voimankäytön hallinto-oikeudellista luonnetta tarkoin lakiin perustuvana toimivaltuutena, jonka käytön kohteen oikeusturvaa suojelee välittömästi asiaa koskevien tarkkarajaisten PolL:n erityissäännösten lisäksi suuri joukko asian systeemikokonaisuuteen kuuluvia säädöksiä. Muun muassa lukuisten asiaa säätelevien säädösten valossa kokoavaksi poliisin voimankäytön luonnetta kuvaavaksi käsitteeksi voidaan esittää tilannekontrollia. Tilannekontrolli tehtävällä ilmenee poliisin voimankäyttöä ohjaavien säädösten nojalla muun muassa poliisin tilanneorganisaation selvistä johtosuhteista, poliisin aloitteellisuudesta tapahtumainkulussa, toiminnan seurausten hallinnasta, mahdolliset tapahtumainkulut huomioon ottavista vaihtoehtoisista toimintasuunnitelmista sekä koulutuksen ja ohjeistuksen noudattamisesta.⁹⁴ Kaikkien tilannekontrollin käsitettä määrittelevien seikkojen olemassaoloa ei edellytetä samassa poliisin voimankäyttövaltuuden käytöksi määriteltävässä tilanteessa. Tarkoituksena on ainoastaan luoda tulkinnan apuväline ja korostaa poliisin hallintaa ilmentäviä seikkoja huomioitavaksi tapahtumainkulun tarkastelussa sekä erityisesti poliisin voimankäytön tarpeellisuus- ja puolustettavuusarvioinnissa.

Nopeammissakin tilanteissa poliisin on pyrittävä tilannekontrolliin vähintään sivullisten turvallisuuden huomioivalla jatkuvalla tilanearvion muodostamisella sekä tähän perustuvalla päätöksenteolla. Mainituissa vauhdikkaammissakin tilanteissa tilannekontrollin riittävä olemassaolo voidaan jälkikäteisesti arvioida vertaamalla toteutunutta tapahtumainkulkua hypoteettiseen tapahtumainkulkuun, joka ilmentää niin sanottua poliisitaktista mallisuoritusta tarkasteltavana olevaa tehtävää koskien asiantuntijoiden arvioimana.⁹⁵

⁹³ HE 44/2002 vp, s. 131.

⁹⁴ Terenius, 2013, s. 693–694; Boucht – Frände, 2008, s. 106.

⁹⁵ Terenius, 2013, s. 694.

5 Poliisin oikeus hätävarjeluun yllättävissä ja vakavissa hengen tai terveyden uhkatilanteissa

5.1 Rikoslain yleinen hätävarjelusäännös

RL 4:4:ssä (515/2003) säädetään jokaiselle kuuluvasta oikeudesta puolustustekoon oikeudeton hyökkäystä vastaan. Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamisen⁹⁶ yhteydessä 1.1.2004 voimaan tullut säännös on seuraavanlainen:

Aloitettun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.

Jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjelun rajat (*hätävarjelun liioittelu*), tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin.

RL 4:4.1:ssa säädetään hätävarjelun edellytyksistä, joka on muutoin oikeudenvastaisen teon oikeuttamisperuste, ja RL 4:4.2:ssa säädetään puolestaan hätävarjelun liioittelusta, joka on puolestaan oikeudenvastaisen teon anteeksiantoperuste.⁹⁷ RL 4:4.1:n tarkastelu voidaan jakaa useampaan osaan tulkinnan helpottamiseksi. Säännöksen sisältöä tarkastellaan tässä kolmen eri osa-alueen erottamisella: (1) suojeltavat oikeushyvät; (2) oikeudeton hyökkäys; ja (3) puolustustekoon tarpeellisuus ja puolustettavuus.⁹⁸

Suojeltavina oikeushyvinä RL 4:4:ssä pidetään niin puolustautujan omia kuin toisenkin oikeuksia. Hätävarjelu-oikeutta voi toisin sanoen käyttää niin hyökkäyksen kohteeksi joutuvan uhrin lisäksi täysin sivullinen henkilö, joka haluaa tulla tilanteeseen väliin estääkseen esimerkiksi meneillään olevan väkivallanteon tai omaisuuden hävittämisen. Puolustustekoon kohdistuttava hyökkäys; sivullisten intressien loukkaus RL 4:5:n pakkotilasäännöksen mukaisesti ei tule kysymykseen hätävarjelussa.⁹⁹ Vaikka suojeltavia oikeushyviä ei RL 4:4.1:ssä ole erikseen nimetty, puolustettavuusvaatimuksen kautta korostuu edelleen sään-

⁹⁶ HE 44/2002 vp.

⁹⁷ Ibid., s. 111–112, 114 ja 118.

⁹⁸ Ibid., s. 114–117.

⁹⁹ Ibid., s. 116–117; Koskinen, 1.11.2008, luvussa Hätävarjelu.

nöksen erityinen tarkoitus suojata yksilön keskeisimpiä perusoikeuksia, pääsääntöisesti fyysisistä koskemattomuutta ja hyvinvointia oikeudettomia hyökkäyksiä vastaan. Hätävarjelu-oikeuden relatiivisuus on tulkinnan keskeinen käsite: Vähäarvoisen omaisuuden pelastamiseksi ei voida oikeuttaa vakavia henkeen tai terveyteen kohdistuvia vammoja. Myöskään kunnian puolustamiseksi ei voida juurikaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavana minkäänlaista suusanallisen hyökkääjän fyysiseen koskemattomuuteen ulottuvaa puolustustekoa.¹⁰⁰

Oikeudettomalla hyökkäyksellä tarkoitetaan lähtökohtaisesti aktiivista tekemistä, mutta kyseessä voi joissain tapauksissa olla myös toimimisvelvollisuuden laiminlyönti sekä myös huolimattoman toimijan edesottamukset. Oikeudettomuus ei edellytä hyökkäykseltä rangastavuutta. Syyllisyysarviointi¹⁰¹ ei siten ole varsinaisen hätävarjelu-oikeuden edellytys, vaan myös esimerkiksi lapsen, mielisairaana tai erehdyksen vallassa toimivan hyökkäystä vastaan on oikeus puolustautua. Sosiaalieettisten rajoitusten huomiointi puolustusteon mitoittamisessa tulee kuitenkin huomioitavaksi teon relatiivisen puolustettavuusarvioinnin yhteydessä. Oikeudettomalta hyökkäykseltä edellytetään lisäksi ajallisesti joko käynnissä olevaa tai välittömästi uhkaavaa toimintaa. Hyökkäystä vastaan voi puolustautua, mikäli käsillä on yleisen elämänkokemuksen mukaan vallitsevat olosuhteet tulkittuna välitön vaara suojattaville oikeushyville.¹⁰²

Toisaalta on huomioitava, että RL 4:5:n pakkotilasäännös oikeuttaa muun kuin oikeudettomana hyökkäyksenä käsitettävän mutta vastaavasti oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseen pakkotilatekona. Tästä syystä tärkeintä itse puolustamis- ja pelastamisoikeuden RL 4:4–5:n sisäistämisessä yleisesti ottaen lienee kuitenkin se, että välittömästi uhkaavaa tai käynnissä olevaa oikeusloukkausta vastaan on jollaisella oikeus toimia torjuakseen tällaisesta aiheutuvat vahingolliset seuraukset. Samoin pakkokeinolain (806/2011) 1:5:n itseapusäännös antaa hyvin vastaavin puolustettavuusedellytyksin oikeuden rikoksen kautta menetetyn omaisuuden palauttamiseksi oikealle omistajalle tietyin lisäedellytyksin liittyen toimivaltaisten viranomaisten avun hankkimisen ensisijaisuuteen tilanteessa.

¹⁰⁰ HE 44/2002 vp, s. 114–115.

¹⁰¹ Koskinen, 1.11.2008, luvussa Syyllisyys yleisen tunnusmerkistön ainesosana.

¹⁰² HE 44/2002 vp, s. 116.

Puolustusteon on oltava hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen eikä se saa ilmeisesti ylittää sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana. Kuten laissa erikseen RL 4:6.1:n nojalla säädettyjen voimakeinojen käytön arviointi, myös hätävarjelussa tehdyn puolustusteon tarpeellisuus- ja puolustettavuusarviointi on suhteellisuusperiaatteeseen keskittävää arviointia: on käytettävä lievintä tehokasta keinoa hyökkäyksen torjumiseksi. Erityisesti puolustettavuutta arvioitaessa on huomioitava hyökkäyksen laatu ja voimakkuus sekä puolustautujan ja hyökkääjän henkilö. Teon oikeasuhtaisuudessa on huomioitava puolustautujan ja hyökkääjän väliset henkiset ja fyysiset erot. Esimerkiksi mielisairauden taikka sairauskohtauksesta johtuvan sekavuustilan seurauksena aiheutetun hyökkäyksen torjumiseksi oikeutetuiksi katsotut puolustusteot voivat olla hyvinkin rajoitettuja, mikäli tilanteessa on aidosti ollut myös toisin toimimisen mahdollisuus ja hyökkäyksen väistäminen mahdollisesti kohtaamalla hyökkääjä tämän erityistarpeet huomioiden.¹⁰³

RL 4:3:n mukaan jos tekoon ei liity hätävarjelua, pakkotilaa tai voimankäyttöä koskevissa säännöksissä tarkoitettua vastuuvapausperustetta, mutta tekotilanteeseen, sellaisena kuin tekijä sen perustellusti käsitti, olisi tällainen peruste liittynyt, häntä ei rangaista tahallista rikoksesta. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voi kuitenkin tulla kysymykseen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaan. Hätävarjeluvarjelu laittomana pidettyjä viranomaistoimia vastaan on sallittua ainoastaan, mikäli virkatoimi on selvästi virkamiehen tehtävä- ja toimivaltapiiriin kuulumaton taikka mikäli toimessa on laiminlyöty muotomääräyksiä olennaisella tavalla.¹⁰⁴

RL 4:4.2:ssa säädetään hätävarjeluun liioittelusta. Jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjeluun rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei teki-jältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin. Hätävarjeluun rajojen ylittämisessä voidaan tunnistaa kolme eri tyyppitapausta: (1) puolustusteko on aloitettu ennenaikaisesti; (2) puolustamista jatketaan vielä sen jälkeen, kun hyökkäys on torjuttu; tai (3) puolustautuja käyttää enemmän väkivaltaa kuin hyökkäyksen torjumiseksi on tarpeellista.¹⁰⁵ Hätävarjelutilanteessa puolustautuja usein kokee inhimillisiä pelon, kauhun ja hämmennyksen tunteita, jotka muun muassa tilanteen yllätyksellisyyden ja lyhyen harkinta-ajan lisäksi voivat osaltaan johtaa sinänsä ymmärrettävään virhearviointiin puolustusteon oikea-aikaisen tai

¹⁰³ HE 44/2002 vp, s. 115; Tapani – Tolvanen, 2013, s. 321 – 322.

¹⁰⁴ HE 44/2002 vp, s. 117.

¹⁰⁵ Ibid., s. 117–118; Tapani – Tolvanen, 2013, s. 327.

oikeasuhtaisen mitoittamisen osalta. Tällöin puolustuksen ylilyönti voidaan katsoa anteeksiannettavaksi, vaikkakin se on oikeudenvastainen. Anteeksiannettavaa ei kuitenkaan ymmärrettävästi voi olla puolustustalon liioittelu valloilleen päässeiden vihan, raivon tai kostonhalun motivoimana.¹⁰⁶

5.2 Poliisin oikeus hätävarjeluun

PolL 2:17.2:ssa säädetään ennen nykyisen PolL:n voimaantuloa 1.1.2014 ainoastaan lain esitöissä sekä oikeuskäytännössä vahvistetusta poliisin oikeudesta hätävarjeluun.¹⁰⁷ Säännöksen mukaan poliisimiehellä on virantoimituksessa oikeus hätävarjeluun siten kuin rikoslain 4:4:ssä säädetään. Tällaisessa hätävarjelussa poliisimies toimii virkavastuulla. Arvioitaessa hätävarjeluun puolustettavuutta on otettava huomioon poliisimiehelle koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella asetettavat vaatimukset. Edellisessä luvussa on käsitelty viitatus RL 4:4:ssä säädetyn yleisen hätävarjelu-oikeuden edellytyksistä ja tulkinnasta. Jotta poliisin vastaava puolustusteko virantoimituksessa voitaisiin katsoa puolustettavaksi, on tätä arvioitava rikosoikeudellisen hätävarjelusäännöksen edellytysten lisäksi hallinto-oikeudellisessa viitekehyksessä ottamalla huomioon myös poliisimiehen yksilöllinen koulutus ja kokemus.¹⁰⁸ Tavalliseen kansalaiseen nähden poliisin toiminnalle hätävarjelutilanteessa voidaan lähtökohtaisesti asettaa korkeammat vaatimukset niin puolustustekoon ryhtymisessä kuin sen mitoittamisessakin.¹⁰⁹

Poliisi toimii lisäksi hätävarjelutilanteessa virkavastuulla. Virkavastuu on liitetty säännöksessä poliisin hätävarjelu-oikeuteen lähinnä selvyiden vuoksi korostaen julkisen vallan vastuuta mainitussa tilanteessa, sillä oikeuskäytännössä muun muassa jäljempänä käsiteltävässä korkeimman oikeuden ratkaisussa 2004:75¹¹⁰ poliisin ei ole hätävarjelu-oikeuteen turvautuessaan katsottu varsinaisesti toimivan virkavastuulla. Poliisi on siis nyt viimeistään PolL:n voimaantulon myötä hätävarjelutilanteessa laillisuusvalvonnan alaisena. Poliisin tehtävä voi joskus edetä aina virkatoimen kohteelle annettavista neuvoista, kehotuksista ja käskyistä varsinaiseen hallinto-oikeudelliseen voimankäyttöön sekä tästä tilanne voi edelleen kärjistyä hätävarjelutilanteeksi ja puolustustekoja vaativaksi. Jotta poliisin toimia voitaisiin tällaisessa tilanteessa tarkastella yhtenä kokonaisuutena, on poliisin virkavastuu ulotettava koskemaan

¹⁰⁶ HE 44/2002 vp, s. 118.

¹⁰⁷ HE 224/2010 vp, s. 83; HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 44/2002 vp, s. 130; KKO:n ratkaisut 1993:50 ja 2004:75.

¹⁰⁸ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskolä, 2012, s. 799.

¹⁰⁹ HE 224/2010 vp, s. 84.

¹¹⁰ KKO:n ratkaisun kohdat 36–38.

myös hätävarjelutilanteita. Virkavastuun ulottaminen koskemaan kokonaisuudessaan poliisin virantoimituksessaan tekemiä päätöksiä ja toimia on parantanut virkatoimen kohteen oikeusturvaa selkiyttämällä ja korostamalla valtion ensisijaista vahingonkorvausvastuuta asiassa. Hätävarjeluun liioittelu voi nyttemmin tulla rangaistavaksi myös virkarikoksena, minkä lisäksi kysymykseen saattaa tulla myös virkamiesoikeudelliset seuraamukset.¹¹¹ Näitä virkavastuun osatekijöitä sekä muita oikeusturvan jälkikäteisiä takeita poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteita koskien käsitellään tarkemmin 8 luvussa.

Virkatehtävällä viitataan poliisin virkasuhteeseen ja muun muassa poliisin lain määrittelemästä yleisestä tehtäväkentästä seuraaviin virkavelvollisuuksiin perustuvia tehtäviä.¹¹² Poliisin on katsottava olevan virantoimituksessa virka-aikanaan myös silloin, kun poliisilla ei ole varsinaista virkatehtävää meneillään vaan partio on esimerkiksi valvontamielessä näkyvillä kadulla yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi. Samoin poliisilla on virkatehtävä tässä tarkoituksessa, mikäli poliisi on vapaa-ajallaan velvoitettu poliisin hallinnosta annetun lain (110/1992) 15 c §:n (873/2011) nojalla ryhtymään toimenpiteisiin taikka toimimaan palvelukseen ilmoittautumisen jälkeen.¹¹³

5.3. Poliisin hätävarjelutilanteen keskeiset luonteenpiirteet

Koska poliisilla on muun muassa PolL 2:17:n mukainen oikeus voimakeinojen käyttöön virkatehtävällä, tätä vastaavasti poliisin tarve turvautua sinänsä puolustettavuusarvioinniltaan poliisin kannalta armollisempaan hätävarjelu-oikeuteen kaventuu. Poliisin voimankäyttö-oikeuden piiriin menee useimmissa tapauksissa myös sellainen toiminta, joka siviilihenkilön osalta tulisi arvioitavaksi suoraan hätävarjelu-oikeuden nojalla.¹¹⁴ Edellä poliisin voimakeinojen käyttöä koskevassa 4 luvussa on tuotu korostetusti esille poliisin tilannekontrollin käsitettä sekä tämän määrittelemisessä huomioitavia seikkoja, joiden perusteella poliisin toimenpiteet tehtävällä voidaan tulkita kuuluviksi hallinto-oikeudellisten voimankäyttövaltuuksien piiriin pääsääntöisesti rikosoikeudellisen hätävarjelu-oikeuden sijasta.

Poliisin hätävarjelu-oikeutta on pidettävä systemaattisesti voimankäyttö- ja hätävarjelusäännöksiä tulkitsemalla lähinnä poliisin oikeusturvan jatkeena tilanteissa, joissa poliisilla ei ole

¹¹¹ HE 224/2010 vp, s. 83–84.

¹¹² HE 44/2002 vp, s. 129.

¹¹³ HE 224/2010 vp, s. 83.

¹¹⁴ HE 224/2010 vp, s. 24; Terenius, 2013, s. 691–694; Melander, 2016, s. 281.

tilanteen yllättävyyden sekä vakavan hengen tai terveyden uhkatilanteen edessä mahdollisuutta voimankäytösäännösten edellyttämän tilannekontrollin hankkimiseen.¹¹⁵ Poliisin hätävarjelutilannetta määrittelevät siten pääsääntöisesti yllättävyyden, kontrolloimattomuuden sekä vakavan hengen tai terveyden uhkan vaatimukset. Vaikka näihin tilanteisiin voi sisältyä myös lähietäisyydeltä tapahtuvat aseettomat hyökkäykset lyönnein, potkuin ja kiinni tarttumalla erityisesti tilanteessa välttämättömien torjuntujen sekä etäisyyden ottamisen suhteen, useimmiten poliisin hätävarjelutilanne tarkoittaa joko lyömä- tai ampuma-aseella varustautuneen hyökkääjän aloittaman ja vakavan uhkan toisen hengelle tai terveydelle sisältämän tapahtumainkulun torjumisen.¹¹⁶

Kun poliisi sitten on edellä mainitun kaltaisessa hätävarjelutilanteessa, voidaan varmasti perustellusti kysyä, onko poliisilta ylipäänsä inhimillistä odottaa PolL 2:17.2:n mukaisesti virkavastuun tai henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella muunlaista suhtautumista hänen omaa tai toisen elämää tai terveyttä yllättäen vaarantavaan vakavaan hyökkäykseen kuin muiltakaan RL 4:4:n nojalla oikeudetonta hyökkäystä torjuvilta. Erityisesti äärimmäisen uhkan kohdatessaan ihmisen toiminta on vaistonvaraista, refleksinomaista ja jopa raivoisaa selviytymistaistelua. Yhtäältä poliisin yksilöllisestä koulutuksesta ja kokemuksesta riippuu, kuinka vakavan ja yllätyksellisen uhkan edessä tilanteen kontrolli menetetään ja alkaa kuvattunlainen selviytymiskamppailu, hätävarjelutilanne. Toisaalta on ymmärrettävä poliisin tehtävien kulun pääsääntöisesti ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta seuraava ennalta arvaamattomuus; koulutetuin ja kokeneinkin poliisi voi urallaan joutua tilanteeseen, josta hänen voidaan vain katsoa pyrkivän selviytymään hengissä ja mahdollisimman vähin vammoin – taikka pelastamaan toisen ihmisen vakavalta henkeä ja terveyttä vaarantavalta hyökkäykseltä.¹¹⁷ Tällaisen tilanteen sääntelevä asettamalla poliisin inhimillisille reaktioille ja refleksiliikkeille muita ihmisiä ankarammat vaatimukset ja virkavastuu voidaan helposti kyseenalaistaa PL 7 §:n suojan ytimeen ulottuvana rajoituksena. Oikeustilan olisi tällöin nähtävä myös johtavan kansalaisten epäyhdenvertaiseen kohteluun PL 6 §:n vastaisesti.¹¹⁸

¹¹⁵ HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 224/2010 vp, s. 24; Tapani – Tolvanen, 2013, s. 299–300.

¹¹⁶ Terenius, 2013, s. 693; Poliisin velvollisuudesta pyrkiä palauttamaan hätävarjelutilanne kontrolloiduksi voimankäyttötilanteeksi, ks. Boucht – Frände, 2008, s. 116; Terenius, 2013, s. 687.

¹¹⁷ Terenius, 2013, s. 858–859; Rikander, 2017, s. 17–18. Rikander on artikkeliansa varten haastatellut kahtakymmentä poliisimiestä, jotka olivat vuoden 2016 aikana olleet rikosilmoitustietojen mukaan RL 16:1:n mukaisen virkamiehen väkivaltaisen vastustamisen kohteena. Rikanderin tutkimuksen keskiössä on ollut poliisin toimivaltuussäännösten lainopillisen tarkastelun sijasta keskittyä kuvaamaan sitä, miten poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteet koetaan ja käsitellään itse tilanteessa toimivien poliisimiesten osalta käytännössä niin tilannetta ennen, sen aikana kuin tilanteen jälkeen.

¹¹⁸ Terenius, 2013, s. 858–861; Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 801.

6 Oikeuskäytäntöä poliisin ampuma-aseen käyttötilanteista

6.1 Johdanto

Poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelutilanteet voivat ymmärrettävästi ihmisten keskinäisiin vuorovaikutustilanteisiin liittyvinä pitää sisällään mitä moninaisimpia tilanteita ja toimintaympäristöjä. Poliisin voimankäyttö voi olla lievimmillään hallintaotteen ottamista virkatoimen kohteen käsivarresta, mutta se pitää myös sisällään äärimmäisessä tapauksessa virkatoimen kohteen pysäyttämisen ampuma-asetta käyttämällä. Vaikka käsillä olevassa tutkielmassa muissa luvuissa esitetyt huomiot ja tulkinnot ovat sovitettavissa kaikenlaisiin poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteisiin, tässä luvussa läpikäytävä oikeuskäytäntö on jouduttu muun muassa tutkielman laajuusvaatimukset huomioden rajoittamaan pelkästään tilanteisiin, joissa poliisi on käyttänyt ampuma-asetta nimenomaisesti laukauksen ampu-malla. Lisäksi valittu raja-alue antaa paremman mahdollisuuden tarkemman katsauksen luomi-seen sekä mahdollisten kokoavien johtopäätösten tekemiseen poliisin ampuma-aseen käyt-tötilanteita koskien.

Koska tutkielman tarkoituksena on selvittää poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelusäännösten keskinäistä tulkintasystematiikkaa oikeusturvakysymyksiin keskittyen, poliisin aseenkäyt-tötilanteet tarjoavat tähän myös erittäin mielenkiintoisen tarkastelupisteen. Kuten 4.3.3.4 lu-vussa ampuma-aseen käyttöön liittyvistä tilanteista on tuotu esille, näissä on aina korostu-neesti kysymys useamman henkilön perusoikeudesta elämään. Samoin poliisin ampuma-aseen käyttötilanteet osuvat tilanteiden tulkintasystematiikan osalta korostuneesti poliisin voimankäyttöoikeuden ja hätävarjelu-oikeuden väliselle raja-alueelle, joka on erittäin keskei-nen säännösten tarjoaman oikeusturvan erisuuntaisten painotusten jakolinja.¹¹⁹

Poliisin voimankäytöstä ja hätävarjelusta on yleisesti ottaen vähemmänlaisesti oikeuskäy-täntöä. Tämä osaltaan johtune siitä, että Suomessa poliisin voimankäytön ja hätävarjelun liioittelu sekä erityisesti ampuma-aseen käyttötilanteet ovat verrattain harvinaisia.¹²⁰

Oikeuskäytännön osalta tässä luvussa on ensin tarkoituksena esitellä 3.2 luvussa viitatu rat-kaisut, jotka Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on Euroopan ihmisoikeussopimuksen tul-kintaan liittyen Suomea koskien antanut. EIT:n tapausten soveltaminen kansalliseen poliisin voimankäytön ja hätävarjelun tulkintaan voidaan nähdä voimankäytön ja puolustustekojen

¹¹⁹ Terenius, 2013, s. 691.

¹²⁰ Melander, 2016, s. 277.

tarpeellisuus- ja puolustettavuuskriteerien minimitason asettajana.¹²¹ EIT on ratkaissut erityisesti poliisin aseenkäyttöön liittyen Suomessa suoritettujen poliisitoimenpiteiden osalta kaksi tapausta: *Huohvanainen v. Finland* (2007) ja *Heikkinen v. Finland* (2011).

Korkein oikeus on antanut poliisin hätävarjelu-oikeudesta aseenkäyttötilanteessa kaksi ratkaisua (KKO1993:50 Mikkelin panttivanki -tapaus ja KKO 2004:75 Merikarvian vesurimies -tapaus), jotka käsitellään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen läpikäynnin jälkeen. Poliisin voimakeinojen käytöstä aseenkäyttötilanteessa korkein oikeus on antanut vuosikirjaratkaisuina KKO 1979 II 50, KKO 1981 II 115, KKO 1984 II 127 ja KKO 1990:136.¹²² Näiden lisäksi KKO on antanut samaisesta aiheesta ratkaisun 1276/1996, jota ei ole julkaistu vuosikirjakokoelmassa. Mainitut ratkaisut käsitellään EIT:n ratkaisukäytännön jälkeen.

Markus Terenius on käsitellyt vuonna 2013 hyvin laajassa väitöskirjatutkimuksessaan ”Poliisin voimankäyttö – Rikosoikeudellinen tutkimus sallitun voimankäytön rajoista”¹²³ muun muassa poliisin aseenkäyttötilanteita. Terenius on käyttänyt lähdeaineistonaan korkeimman oikeuden ratkaisujen lisäksi varsin laaja-alaisesti aiheeseen liittyvää hovioikeuksien ratkaisukäytäntöä sekä myös ulkomaalaista oikeuskäytäntöä. Koska Terenius on joutunut väitöskirjansa julkaisua koskien lopettamaan oikeuskäytännön seuraamisen vuonna 2013, tämän tutkielman tarkoituksena on ollut osittain jatkaa oikeuskäytännön tarkastelua poliisin aseenkäytön osalta tästä vuodesta eteenpäin tähän päivään.

Viimeisessä alaluvussa käsitellään siten poliisin aseenkäyttötilanteista tehtyjä päätöksiä vuosilta 2013–2017. Aseenkäyttötilanteita on tutkielmaa varten etsitty olemalla asiaa koskien yhteydessä Poliisiammattikorkeakouluun, Poliisihallitukseen, Valtakunnansyyttäjänvirastoon, maan alueellisiin syyttäjänvirastoihin sekä näissä toimiviin poliisirikosasioita käsitteleviin syyttäjätutkinnanjohtajiin. Tämän lisäksi juttuja on etsitty poliisin valtakunnallisista tiedotteista sekä alueellisten syyttäjänvirastojen tiedotteista.¹²⁴ Myös median julkaisemia uutisia on etsitty aihetta koskien, sillä poliisin aseenkäyttötilanteet ovat hyvin usein varsin laajalti uutisoituja tapahtumia.

¹²¹ Pellonpää et al., 2012, s. 261.

¹²² Terenius, 2013, s. 618–619.

¹²³ Terenius, 2013.

¹²⁴ http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet; <http://www.vksv.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet.html>.

Poliisin aseenkäyttöä on tilastoitu vuodesta 2003 lähtien. Aseenkäytöksi katsotaan sekä aseella uhkaaminen että laukaukset. Vuosina 2003–2013 aseenkäyttötilanteita oli yhteensä 385 ja laukauksia ammuttiin 122. Vuositasolla aseenkäyttötilanteiden määrä on vaihdellut 26:sta 44:ään. Lähteenä käytetyn Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteen julkaisusta 6.10.2016 taaksepäin kymmenen vuoden aikana poliisin ampumaan luotiin on menehtynyt seitsemän henkilöä. Viimeisin tapaus oli 2.10.2016.¹²⁵ Poliisin tilastointiin aseenkäyttötilanteiden suhteen ei kuitenkaan voida täysin luottaa. Tilastoinnissa on inhimillisiä virheitä, eivätkä kaikki rekisteröidyt aseenkäyttötilanteet ole esimerkiksi tapahtuneet varsinaisessa poliisitehtävässä vaan esimerkiksi poliisien aseenkäyttöharjoituksessa. Tarkennetun arvion mukaan noin 2-4 henkilöä saavat vuositasolla vammoja poliisin aseenkäytön seurauksena. Poliisin aseenkäyttökulttuurissa on siten viime vuosikymmenien aikana havaittu selvä muutos hillitympään suuntaan. Esimerkiksi vielä 1990-luvulla poliisi ampui herkemmin vaikkapa pakenevia henkilöitä ja ajoneuvoja.¹²⁶ Tämä on havaittavissa jopa KKO:n selostettavan ratkaisukäytännön osalta.¹²⁷

Tarkastelun kohteena olevien viiden vuoden ajalta löytyi 23 poliisin aseenkäyttötilannetta, joissa poliisi on ampunut laukauksen. Näiden osalta voidaan kokoavasti todeta, ettei yhdeskään tapauksessa ilmennyt, että asian käsittely olisi edennyt syyttäjän asiassa tekemää syyteharkintaa pidemmälle poliisin aseenkäytön edellytyksiä koskien.¹²⁸ Aseenkäyttötilanteet on siten katsottu oikeutetuiksi joko poliisin voimankäyttönä tai hätävarjelun alaisuudessa tehtynä puolustustekona. Vaikka aseenkäyttötilanteita on etsitty tutkielmaa varten varsin kattavasti, tässä esitettävien päätösten osalta on silti todettava, ettei tilanteiden koonti mitä todennäköisimmin ole tyhjentävä. Tästä huolimatta näitä tilanteita koskien tehdyistä päätöksistä on silti muodostettavissa varteenotettava tulkinnan apuväline poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteisiin liittyen.

¹²⁵ http://www.palamk.fi/palamk_tiedottaa/1/0/poliisin_voimankaytosta_seurataan_maaran_lisaksi_syita_ja_seurauksia_52398.

¹²⁶ <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/poliisi-kayttaa-suomessa-asetta-harvoin-keskimaarin-vuodessa-2-4-henkiloa-saa-vammoja-23974199/>.

¹²⁷ KKO 1979 II 50, KKO 1981 II 115, KKO 1984 II 127 ja KKO 1990:136 on kaikissa kyse pakenevan henkilön tai ajoneuvon pysäyttämiseksi ammutusta laukauksesta.

¹²⁸ Lukuun ottamatta syyteharkinnassa parhaillaan olevaa poliisin voimankäyttöharjoituksessa tapahtunutta vahingonlaukausta, joka mitä todennäköisimmin etenee tuomioistuimen käsiteltäväksi: <https://oikeus.fi/syytetaja/ita-uudenmaansyyttajanvirasto/fi/index/tiedotteet/2017/10/ita-uudenmaansyyttajanvirastontiedoteesitutkintahameenlinnnapoliisiasemanvahingonlaukauksesta-siirryssyyteharkintaan.html>; Lisäksi kahta alla linkitettyä aseenkäyttötilannetta koskien ei prosessin lopputuloksesta löytynyt tietoa: http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poliisi_joutui_ampumaan_paalle_usutetun_koiran_salossa_31393; http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poliisi_kaytti_ampuma-asetta_puukko_kadessa_riehuneen_miehen_taluttamiseksi_39835.

6.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

Huohvanainen v. Finland (2007) -tapauksessa valittajan 27-vuotias veli J linnoittautui yksin taloonsa uhattuaan edellisenä päivänä taksikuskia aseella. Talo sijaitsi saarella, jossa oli myös useita muita asuttuja rakennuksia. Viranomaistahoilta, tuttavilta ja sukulaisilta saatujen tietojen perusteella J kärsi psyykkisistä ongelmista. Kahden piirityspäivän aikana J ampui useita laukauksia ilmaan sekä yli sata laukausta poliisia kohti. Tilanne kärjistyi siihen, että J sytytti ilmeisesti lopulta itse talonsa tuleen. Tämän seurauksena J:n pysäyttämiseksi ja pelastamiseksi palavasta talosta tätä kohti ammuttiin haulikolla panssariajoneuvosta 18 metrin etäisyydeltä yksi laukaus, joka osui J:tä oikeaan käteen ja oikeaan reiteen. Laukauksella ei kuitenkaan näyttänyt olevan vaikutusta J:n toimintaan. Hetken kuluttua tästä J yritti vielä ryömiä ulos talosta ulko-oven alaosan ikkunan kautta käsissään kaksi asetta. Tällöin J:tä kohti ammuttiin uudelleen panssariajoneuvosta kuuden metrin etäisyydeltä kaksi käsiin ja olkapäihin suunnattua laukausta, joista toinen osui J:n päähän aiheuttaen tämän kuoleman. Tapauksesta seuranneessa kansallisessa rikosprosessissa Raaseporin käräjäoikeus sekä Helsingin hovioikeus hylkäsivät piiritystilanteessa ampuneita poliiseja vastaan ajetut syytteet; ensimmäinen laukaus J:tä kohti katsottiin ammutun poliisin voimankäyttöoikeuden rajoissa ja jälkimmäiset laukaukset, myös kuolettava laukaus, katsottiin ammutuksi oikeutetusti hätävarjelutilanteessa. Korkein oikeus eväsi valitusluvan.

EIT katsoi tuomiossaan, etteivät poliisin toimenpiteet tilanteessa olleet miltään osin rikkooneet EIS 2 artiklan takaamaa suojaa. EIT rakensi perustelunsa poliisin voimakeinojen käytön ja puolustustekojen oikeuttamiseksi tilanteessa muun muassa seuraaviin seikkoihin: poliisin toimintavelvollisuus; poliisin toiminta ex ante vilpittömässä uskossa ja järkevin perustein suhteessa tapauksen tosiseikkoihin; poliisin ampuma-aseen käytön viimesijaisuus ja vähimmän haitan periaatteen mukaisen toimintalinjan kunnioittaminen; ”jälkiviisastelun” välttäminen tilanteesta, jossa poliisi on joutunut toimimaan nopeasti suojellakseen omaa ja kollegoidensa henkeä vilpittömin perustein tulkitulta vaaratilanteelta; kuolemaan johtaneen puolustusteon ehdoton tarpeellisuus ja välttämättömyys hätävarjelutilanteessa, jossa suojeltiin panssaroitujen ajoneuvojen ulkopuolella olleiden poliisien henkeä.¹²⁹

Tuomiosta on erityisesti korostettava kohdan 96 viimeistä virkettä, jossa EIT:n voidaan katsoa huomioivan myös poliisin oikeuden elämään hätävarjeluteon puolustettavuusarvioinnissa, vaikka pääsääntöisesti EIT:n tuomiot perustuvat sen arvioimiseen, onko julkinen valta

¹²⁹ Ratkaisun kohdat 96–98, 101, 104–105 ja 109.

loukannut kulloinkin kyseessä olevaa EIS:n säännöksen turvaamaa yksilön vapaus- tai suo-
japiiriä. Hätävarjelutilanteen erityispiirteiden voidaan siis katsoa ulottavan vaikutuksensa
myös poliisin virantoimitukseen siten, että kuvatuunlaisissa yllätyksellisissä, kontrolloimat-
tomissa ja vakavan hengen tai terveyden uhkan alaisissa tilanteissa 3.1 luvussa käsitellyn
perus- ja ihmisoikeussuhteen vertikaalisen ulottuvuuden rinnalle tulee myös oikeuksien ho-
rizontaalinen ulottuvuus. Tällaisella elämän ja terveyden suojan ydinalueella poliisikin
muuttuu perus- ja ihmisoikeussubjektiksi virkatoimen kohteen rinnalle; ihmiselämiä – ja eri-
tyisesti oikeutta sen suojeluun – arvioidaan yhdenvertaisina toisiinsa nähden.¹³⁰

Heikkinen v. Finland (2011) -tapauksessa valittaja pakeni poliisia alkoholin ja huumausai-
neiden alaisena varastetulla autolla. Paon yhteydessä Heikkinen ajoi päin poliisiautoja, jotka
yrittivät saada auton pysäytetyksi. Kun auto lopulta jumittui viherkasvillisuuden keskelle,
poliisit jalkautuivat ottaakseen Heikkisen kiinni. Poliisi J.H:n ollessa kolmen metrin päässä
autosta Heikkinen sai autonsa vapaaksi ja lähti ajamaan kohti J.H:ta. Tällöin J.H. joutui siir-
tymään nopeasti sivuun auton väistääkseen. Väistämisen yhteydessä J.H. ampui autoon
kuusi laukausta pysäyttääkseen Heikkisen. Laukauksista yksi osui Heikkisen olkapäähän, ja
hänet saatiin otettua kiinni. Heikkinen sai lieviä vammoja ampumisesta, joista hän toipui
täysin hyvin lyhyessä ajassa. Helsingin käräjäoikeus tuomitsi J.H:n tuottamuksellisesta vir-
kavelvollisuuden rikkomisesta ja vammantuottamuksesta, mutta Helsingin hovioikeus hyl-
käsi kyseiset syytteet. Hovioikeus katsoi, ettei J.H:lta voitu odottaa muunlaista käyttäyty-
mistä hätävarjelutilanteessa, kun otettiin huomioon tilanteen yllätyksellisyys ja vaarallisuus.
Korkein oikeus eväsi valitusluvan Heikkiseltä.

EIT päätti olla ottamatta Heikkinen-tapausta tutkittavakseen katsoessaan valituksen ilmeisen
perusteettomaksi EIS 35 artiklan 3 ja 4 kappaleiden perusteella. EIT katsoi, ettei kyseessä
voinut olla 2 artiklan, eikä edes 3 artiklan vastainen sopimusloukkaus. EIT totesi, että kysei-
sessä tilanteessa poliisi joutui reagoimaan Heikkisen johtamaan tapahtumainkulkuun ilman
mahdollisuutta varautua virkatehtävän toteuttamiseen riittävällä etukäteisellä suunnittelulla,
riskiarvion tekemisellä taikka muutoinkaan ottamalla kaikkia mahdollisia tapahtumainkul-
kuja huomioon. Koska Heikkisen välittömästi poliisin aseenkäyttöä edeltänyt toiminta oli
aggressiivista ja törkeän huolimatonta suhteessa omaan, poliisin ja sivullisten turvallisuus-
teen, EIT katsoi, että poliisilla oli tällaisessa tilanteessa positiivinen velvollisuus toimia var-
mistaakseen sivullisten turvallisuuden tapahtumainkulussa. Poliisilla ei ollut käytännössä

¹³⁰ Terenius, 2013, s. 860–861.

hätävarjelutilanteessa toisin toimimisen mahdollisuutta, vaan aseenkäyttö oli katsottava tilanteessa ainoaksi tehokkaaksi keinoksi pysäyttää Heikkisen toiminta.

6.3 Korkeimman oikeuden ratkaisut

Korkeimman oikeuden antamat ratkaisut poliisin aseenkäyttötilanteista ovat kymmeniä vuosia vanhoja. Viimeisimmästäkin ratkaisusta KKO 2004:75 on ehtinyt kulua jo yli kymmenen vuotta. Näiden ratkaisujen nykyisin nauttiman ennakkopäätösarvon voi esimerkiksi kansallisen oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen sekä länsimaisten valtioiden sisäisen turvallisuusympäristön muutoksen valossa hyvin perustein kyseenalaistaa. Ratkaisujen KKO 1993:50 ja 2004:75 osalta on lisäksi syytä kiinnittää huomiota näiden perustumisesta äänestysratkaisuun, joissa mukana olleet oikeusneuvokset ovat olleet hyvin eriävillä kannoilla oikeasta lopputuloksesta.

Näitä vanhempien ratkaisujen osalta on puolestaan syytä huomioida, että edellä luvun johdannossa mainituissa ratkaisuissa KKO 1979 II 50, KKO 1981 II 115, KKO 1984 II 127 ja KKO 1990:136 on jokaisessa kyse joko pakenevan henkilön tai ajoneuvon pysäyttämisestä ampumalla. Näistä ainoastaan ratkaisussa KKO 1981 II 115 poliisi on tuomittu rangaistukseen. Muissa ratkaisuissa poliisi on jätetty rangaistukseen tuomitsematta hätävarjelun liioittelua koskevan anteeksiantoperusteen nojalla. Nämä ratkaisut eivät nykyisin voimassa olevien RL 4:4.2:n anteeksiantoperusteen soveltamisen taikka PolL 2:19:n ampuma-aseen käytöedellytysten osalta mitä todennäköisimmin enää nykypäivänä kestäisi lähempää tarkastelua.¹³¹

Ylipäänsä korkeimman oikeuden ratkaisuista on luettavissa poliisin aseenkäyttötilanteiden oikeudellisen tulkinnan äärimmäinen vaikeus. Kuten edellä läpikäydyissä luvuissa on tuotu esille, kyseessä on aina intressipunninta useamman tapahtumainkulussa välittömästi mukana olevan henkilön sekä sivullisten elämän perusoikeuden turvaamiseen liittyen. Kenen oikeutta elämään toteutuneiden seurausten jälkeen tulisi sitten jälkikäteisessä oikeusprosessissa eniten korostaa ja suojella, on useasti vaikea ja monisyinen kysymys, jonka lopullisen ratkaisun tekemisessä on aina korostettava kussakin yksittäistapauksessa poliisin päätöksentekoon sekä muiden osallisten toimintaan olennaisimmin vaikuttaneita seikkoja.¹³²

¹³¹ Terenius, 2013, s. 548–549; Loman, 1997, s. 148–150.

¹³² Helminen – Kuusimäki – Rantaescola, 2012, s. 191–192.

Ratkaisussa **KKO 1993:50** T oli uhkaamalla räjäyttää hallussaan olevan dynamiittipanoksen pakottanut pankin henkilökunnan luovuttamaan hänelle rahaa ja pakoauton. Sen jälkeen T oli poistunut pankista rahojen ja räjähteiden sekä ottamansa kolmen panttivangin kanssa. Poliisi oli myöhemmin suluttanut auton niin, ettei T:llä ollut ollut mahdollisuutta jatkaa matkaa. Huolimatta siitä, että T oli uhannut räjäyttää auton, ellei matkan jatkamista sallita, sulutusta ei ollut purettu. Kahden panttivangin paettua autosta poliisit olivat avanneet tulen T:tä kohti. Auto oli räjähtänyt, jolloin T ja yksi panttivanki olivat saaneet surmansa. Korkeimman oikeuden enemmistö tuomitsi tilannetta paikan päällä tosiasiallisesti johtaneen Karhu-ryhmän johtajana toimineen komisario A:n virkavirheestä ja kuolemantuottamuksesta sakkorangaistukseen katsoen tämän käskyillään olla purkamatta sulutusta ja hyökkäyksen aloittamisesta ajaneen T:n paniikinomaiseen tilaan, mistä on välittömästi seurannut pakoauton räjäyttäminen. Tapahtumainkulussa välittömästi ennen räjähdystä autoa kohti ampuneiden Karhu-ryhmän poliisien B:n, C:n ja D:n katsottiin toimineen käskyvaltasuhteiden velvoittamana sekä hätävarjelutilanteessa oikeutetusti.

Tehtävällä poliisin sulutustoimenpiteiden jatkamista tilanteen kärjistymisestä ja välittömästä pommin räjäytysuhasta huolimatta on myös välttämätöntä tarkastella sen hypoteettisen tapahtumainkulun perusteella, mikä olisi voinut realisoitua, jos poliisi olisi päästänyt auton jatkamaan matkaansa räjähteet mukanaan. Mikäli T olisi pakoaan jatkettuaan päätenyt paikkaan, jossa sivullisten turvallisuutta ei olisi voitu ennalta turvata eristämällä räjähteiden vaikutusalue, ja kyseisessä paikassa päätenyt räjäyttämään auton, olisivat seuraukset voineet olla vielä nyt toteutunutta tapahtumainkulkua vahingollisemmat. Raastuvanoikeus, hovioikeus ja KKO:n kahden jäsenen vähemmistö olisivatkin hylänneet komisario A:ta vastaan ajatut syytteet. Tapaus on hyvä esimerkki siitä, kuinka yksittäisestä päätöksestä johtuva seuraus voi tehdä poliisista muiden silmissä joko sankarin tai surmaajan – tai kolmannen tapahtumainkulun toteutuessa murhaajan.¹³³

Ratkaisua **KKO 1276/1996** ei ole julkaistu vuosikirjassa. Kysymys on poliisin ampumaseen käytön edellytysten täyttymisestä voimankäytösäännöksen perusteella, jossa kysymys ei ole ollut vielä hätävarjelutilanteesta. Tapahtumat asiassa olivat saaneet alkunsa, kun poliisin vaaralliseksi ja väkivaltaiseksi tuntema S oli väkivallalla uhaten 7.12.1993 kello 21.37 ajanut äitinsä pois tämän kotoa. Noin puolitoista tuntia myöhemmin poliisi oli tavoittanut S:n kadulta kulkemasta tämän yritettyä tätä ennen kolmannen henkilön asuntoon. Poliisin

¹³³ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 190–192.

kolme partiota eli kuusi poliisimiestä sekä mukana ollut poliisikoira oli piirittänyt S:n kadulla. S oli ollut tilanteessa varustautuneena jäätuuralla, jossa oli ollut 1,6 metrin puinen varsi ja päässä noin 15 senttimetrin levyinen talttamainen, rautainen terä. Piiritys oli kestänyt noin kymmenen minuuttia, jonka aikana S oli vastustanut poliisin kiinniottoa suusanallisesti uhkailemalla sekä huitomalla jäätuuralla poliiseja kohti. Koiranohjaajana ja puhuttajana tilanteessa toiminut vanhempi konstaapeli L oli kehottanut koko piirityksen ajan S:ää luopumaan jäätuurasta. Kun kehotukset eivät olleet johtaneet tulokseen, eikä poliisikoiraa ollut voitu käyttää S:n jäätuuralla huitomisen sekä erittäin liukkaan jäisen tienpinnan vuoksi, L oli ottanut aseensa esille. L oli kehottanut aseensa esille otettuaan vielä S:ää luopumaan jäätuurasta, ampunut lumipenkkaan varoituslaukauksen, minkä jälkeen enintään noin minuutti varoituslaukauksesta L oli ampunut suunnatun laukauksen S:n vasempaan reiteen heti polven yläpuolelle, mikä oli johtanut poliisien toteuttamaan S:n turvalliseen kiinniottoon. S oli ammuttunakin vastustanut kiinniottoa.

Vaasan käräjäoikeus 12.1.1995 hylkäsi ensin L:ää kohtaan ajatut syytteet ja katsoi tämän toimineen oikeutetusti voimankäyttötilanteessa. Vaasan hovioikeus puolestaan totesi 20.7.1995 antamassaan ratkaisussa, että tilanteessa ampuma-aseen käyttö ei tapahtunut hätävarjelutilanteessa eikä tämä ollut poliisin voimankäytösäänönsenkään nojalla tilanteessa kokonaisarvosteluna puolustettavaa. Hovioikeus totesi ampuma-asetta käyttäneen L:n syylistyneen asiassa virkavelvollisuuden tuottamukselliseen rikkomiseen ja ruumiinvamman tuottamukseen, mutta jätti L:n rangaistukseen tuomitsematta anteeksiantoperusteen nojalla ottaen huomioon arvaamattoman ja väkivaltaisen virkatoimen kohteen S:n aseellisesta vastarinnasta poliisille aiheutuneen vaaran. KKO pysytti hovioikeuden tuomion.

Hovioikeus korosti, että koska poliisilla oli ollut tilanne hallussa eikä käsillä ollut ollut välitöntä hyökkäyksen uhkaa S:n taholta eikä tämä ollut yrittänyt varsinaisesti karata poliisien piirityksestä vaan ainoastaan vastustanut kiinniottoa, poliisin olisi tullut pitkittää viimesijaisen voimakeinon eli ampuma-aseen käyttöä nyt kestäneestä kymmenen minuutin piirityksestä pidempään. Toisaalta hovioikeus huomioi myös perustellusti S:n osoittaman arvaamattomuuden ja vaarallisuuden sekä aseistautumisen erittäin vaarallisena pidettävällä jäätuuralla, ja näiden seikkojen perusteella katsoi L:n aseenkäytön tilanteessa anteeksiannettavaksi. Lopuksi on tärkeää tuoda esille poliisin aseenkäytön oikeutuksen arvioinnissa, kuten käräjäoikeus asiassa osaltaan totesi, että huomioiden S:n välittömästi ampumista edeltävän

käytöksen ja aseistuksen, vaikka varsinainen väkivaltainen hyökkäys ei vielä ollut alkanut, ei poliisilta kohtuudella voida vaatia, että hän ensin itse joutuu hyökkäyksen kohteeksi.

KKO 2004:75 ratkaisussa poliisimiehet Hannu U, Keijo U ja Pasi H olivat poliisikoiran kanssa ajaneet takaa Mikko I:tä, joka oli määrä toimittaa psykiatriseen hoitoon. Poliisimiesten tavoitettua Mikko I:n tämä oli kääntynyt ja tullut vesuri lyöntiasentoon kohotettuna kohti poliisikoiraa ja Hannu U:ta. Keijo U oli ampunut Mikko I:tä kahdesti jalkaan. Koiran kaadettua Mikko I:n tämä oli koiran tainnutettuaan ollut kohottautumassa vesurin kanssa, jolloin Hannu U oli ampunut häntä kerran. Mikko I oli myöhemmin kuollut Hannu U:n ampumasta luodista saamiinsa vammoihin. Porin käräjäoikeus hylkäsi 25.5.2001 tuomiollaan kaikki poliiseihin kohdistuneet rangaistus- ja korvausvaatimukset. Turun hovioikeus pysytti 4.3.2002 tuomiollaan käräjäoikeuden tuomion. KKO:n tuomiossa poliisimiehille luettiin syyksi, Keijo U:lle hätävarjelun liioitteluna tehty pahoinpitely ja Hannu U:lle hätävarjelun liioitteluna tehdyt pahoinpitely ja kuolemantuottamus. Keijo U jätettiin kuitenkin rangaistukseen tuomitsematta anteeksiantoperusten nojalla.

Tapauksen tulkinnan ja poliisien toiminnan rangaistavuuden ongelmallisuutta ilmentävät KKO:n äänestysratkaisu asiassa sekä ratkaisusta eri mieltä olleiden esittelijän ja oikeusneuvosten lausunnot. Tapauksen esittelijä, määräaikainen vanhempi oikeussihteeri Kumpula olisi tuominnut myös ensimmäisenä ampuneen poliisin Keijo U:n 40 päiväsakkoon. Myös oikeusneuvokset Mansikkamäki ja Hidén olisivat tuominneet Keijo U:n rangaistukseen esittelijän mietinnön mukaisesti. Sen sijaan oikeusneuvos Taipale olisi kokonaan hylännyt Keijo U:ta vastaan ajettut syytteet katsomalla tämän toimineen hätävarjelutilanteessa kokonaisuudessaan oikeuttamisperusteen alaisena. Puolestaan kuolemaan johtaneen laukauksen ampuneen poliisin Hannu U:n olisivat oikeusneuvokset Aarnio ja Bygglin jättäneet rangaistukseen tuomitsematta hätävarjelutilanteessa anteeksiantoperusteen alaisena toimineena. Toisaalta oikeusneuvokset Mansikkamäki ja Hidén olisivat tuominneet Hannu U:n hätävarjelun liioitteluna tehdyistä törkeästä pahoinpitelystä ja törkeästä kuolemantuottamuksesta kuuden kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.

Tulkintoja tapauksesta on siis molempien ampuneiden poliisien osalta molempiin suuntiin. KKO ja alemmat oikeusasteet ovat käsitelleet tapauksen kokonaisuudessaan tapahtuman aikaisen rikosoikeudellisen hätävarjelusäännöksen alaisuudessa. VPoL 27 § ja sisäasiainministeriön määräys poliisin aseenkäytöstä (11.11.1996, dnro 7/96) vastasivat tuolloin nykyistä PoL 2:17.1:n poliisin yleistä voimankäyttösäännöstä sekä PoL 2:19:n säännöstä ampuma-

aseen käytöstä voimankäyttötilanteessa. Aseenkäyttömääräyksessä todettiin, että poliisi voi asettakin käyttäen pysäyttää välitöntä vakavaa vaaraa jonkun hengelle tai terveydelle aiheuttavan henkilön toiminnan. Päätöksen aseenkäytöstä tulee perustua kohdehenkilön välittömästi tilannetta edeltäneeseen toimintaan, aseistautumiseen, häiriytyneisyyteen taikka niihin rinnastettaviin syihin.

Edellä 4.5 ja 5.3 luvuissa käsiteltyjen poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteiden luonne-erojen valossa olisi voinut katsoa jopa perustelluksi arvioida Keijo U:n toimia tilanteessa kokonaisuudessaan hallinto-oikeudellisena voimakeinojen käyttönä. Tämä olisi myös tarkentanut asianosaisten oikeusturvaa asiassa, sillä tapauksen ajankohtana voimassa ollut rikoslain 3:9.2 (536/1999) säänteli voimakeinojen käytön liioittelusta anteeksiantoperusteena tiukemmin edellytyksin verrattuna hätävarjelun liioittelun anteeksiannettavuuteen, jota säänneltiin silloisessa RL 3:9.1:ssä (621/1967). Voimakeinojen käytön liioittelusta olisi voitu tuolloin tuomita alempaan rangaistukseen teon moitittavuutta vähentävien erityisten syiden perusteella, tai jos siihen oli erittäin painavia perusteita, olisi tekijä voitu vapauttaa rangaistusvastausta. Erityiset syyt ja erittäin painavat perusteet oli tulkittava lisäedellytyksinä RL 3:9.1:ssä säänneltyihin edellytyksiin, joten tämän seurauksena voimankäytön liioittelutilanteisiin suhtauduttiin lain sanamuodon perusteella ankarammin kuin hätävarjelutilanteisiin. Silloisen lain tekemä tulkintaerottelu on säilynyt vastaavanlaisena nykyisen PolL:n ja RL:n välisessä systematiikassa.

Edelleen KKO:n olisi tullut kiinnittää ratkaisunsa perusteluissa huomiota poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteiden luonne-eroihin. Olettaessa huomioon poliisin voimankäyttöoikeudesta sekä muun muassa tätä ohjaavista hallinnon oikeusperiaatteista johtuvat edellytykset poliisitoiminnalle on ymmärrettävä, että poliisi pyrkii tehtävällään hankkimaan tilannekontrollin tapahtumainkulusta. Tilannekontrolliin liittyy muun muassa sivullisten turvallisuudesta varmistuminen sekä toiminnan vahingollisten seurausten minimointi nojaten näihin tähtäävissä toimintasuunnitelmissa ja päätöksenteossa erityisesti toimintaympäristöstä sekä virkatoimen kohteen käytöksestä tehtyihin havaintoihin ja johtopäätöksiin.

Poliisin tilannekontrollin tavoite huomioiden Keijo U:n ja Hannu U:n toimia tarkasteltaessa olisi tapahtuman keskeisiä tosiseikkoja voitu tulkita myös toisin, kuten jo oikeusneuvostokin eriävät mielipiteet asiassa osoittavat. Ratkaisussa on edellytetty poliisilta mahdollista perääntymistä ja hyökkäyksen väistämistä siihen viitaten, että Mikko I on ollut psyykkisesti sairas. Perustelu on hyvin ristiriitainen. Poliisin toimintavelvollisuus on nähtävä korostetuksi

juuri tämänlaisessa tilanteessa, kun psyykkisesti sairas – ja tapauksen tosiseikat huomioiden hyvin arvaamaton – henkilö liikkuu toisen vahingoittamiseen soveltuvan esineen kanssa sellaisella alueella, jossa hän voi törmätä sivullisiin. Juuri psyykkisesti sairaan käytös ei ole tällaisessa tilanteessa mitenkään ennakoitavaa, ja poliisilta voidaan edellyttää aktiivisia toimia henkilön kiinni ottamiseksi, ennen kuin tämä aiheuttaa mahdollisen vaaratilanteen haakeutumalla esimerkiksi sivullisten pihapiiriin tai törmäämällä sattumanvaraisesti alueella liikkuviin sivullisiin.

Mikko I:n kohtaamisessa on myös katsottu Keijo U:n ampumisen olleen liian aikaista, sillä tilanteessa ei ollut tätä ennen käytetty lievempää voimakeinoa, poliisikoiraa. Poliisikoiran käyttäminen tehokkaana voimankäyttövälineenä epätasaisella ja vaikeakulkuisella hakkuuaukealla voidaan kuitenkin myös perustellusti kyseenalaistaa erityisesti tilanteessa, jossa kohdehenkilöllä oli kädessään 82 senttimetriä pitkä vesuri. Tätä huomiota tukee myös se seikka, että poliisikoiran käyttäminen tilanteessa osoittautui ampumisen jälkeenkin riittämättömäksi voimakeinoksi.

Edellä mainitut seikat huomioiden Keijo U:n voidaan katsoa ampuneen tapahtumien keskiössä poliisin tilannekontrollin säilyttääkseen Mikko I:tä vähimmän haitan periaatetta kunnioittaen kahdesti oikeaan sääreen. Ensimmäisen laukauksen Keijo U ampui Mikko I:n ollessa vajaan 10 metrin etäisyydellä Hannu U:sta ja toisen laukauksen, kun Mikko I oli jatkanut kohti Hannu U:ta muutamalla askeleella. Tuossa tilanteessa aseenkäyttö voitiin katsoa oikeutetuksi, sillä ottaen huomioon Mikko I:n vesurin koon ja etäisyyden Hannu U:sta, hänen voitiin nähdä aiheuttavan toiminnallaan välitöntä ja vakavaa vaaraa Hannu U:n hengelle ja terveydelle.

Hannu U:n ei voitu edellyttää tilanteessa käyttävän ohjaamaansa koiraa, sillä mitä ilmeisimmin muun muassa maaston vaikeakulkuisuuteen ja Mikko I:n aseistautumiseen liittyen tämä osoittautui tehtävällä riittämättömäksi voimankäyttövälineeksi. Koska Hannu U:n ei voitu koiransa hallinnan ohessa edellyttää käyttävän omaa asettaan, tilannekontrollin säilyttämisen ja olosuhteisiin nähden lievimmän tehokkaan voimakeinon eli ampuma-aseen käytön oli luontevaa nähdä ohjautuvan kädet vapaana toimivalle Keijo U:lle. Tältä osin Keijo U:n toiminta tilanteessa olisi voitu tulkita perustellusti myös poliisin tavallisen voimankäytösääntelyn VPoL 27 §:n alaisuuteen kuuluvaksi ja siten täysin oikeutetuksi. Mikäli Keijo U:n ampumat kaksi laukausta Mikko I:n oikeaan sääreen olisivat vaikuttaneet tarkoitetulla ta-

valla pysäyttäen Mikko I:n ja saaden tämän luopumaan vesuristaan, Mikko I olisi mitä todennäköisimmin saatu kiinniotetuksi hyvin vähäisin vahingoin suhteessa ampumista välittömästi edeltäneen Mikko I:n käytöksen arvaamattomuuteen ja vaarallisuuteen. Tällöin myös mahdollisuus Mikko I:n karkaamiseen ja katoamiseen poliisin näköpiiristä sekä tästä seuraavaan mahdolliseen sivullisille aiheutuvaan hengen tai terveyden uhkaan olisi saatu poissuljetuksi.

Hannu U:n toiminnassa KKO on nähnyt kriittisenä sen, että tämä on huolimattomuuttaan ajautunut hätävarjelutilanteeseen kolmen metrin päähän Mikko I:stä. Hannu U:n olisi pitänyt tilanteessa löytää vaihtoehtoinen ratkaisu ampumiselle, kuten tilanteen palauttaminen kontrolloiduksi voimankäytöksi etäisyyttä Mikko I:hin ottamalla. Vaikka on huomioitava, että koiran ohjaaja ei voi vetäytyä kovin kauas koirasta tilanteessa, jossa tätä käytetään kohdehenkilön pysäyttämiseksi, voidaan KKO:n tulkintaa tuomion osalta pitää perusteltuna. Lisäksi Hannu U:n ampuman laukauksen voidaan katsoa olleen sen summittaisen tähtäyksen osalta seurauksiltaan ennalta arvaamaton ja kielletyn riskin piiriin lukeutuva, kun otetaan huomioon Mikko I:n kumara asento tämän punnertautuessa maasta ampumahetkellä. Hannu U:n tosiasiallinen mahdollisuus tilanteessa toisin toimimiseen poliisitoiminnan vähimmän haitan periaatetta kunnioittaen oli siis konkreettisesti olemassa, ja vaihtoehtoista toimintaa voitiin asianmukaisesti edellyttää KKO:n tuomiosta ilmenevin perustein.

Tästä huolimatta Hannu U:nkin kohdalla olisi voitu perustellusti jopa nähdä tilanne anteeksiantoperusteen alaisuuteen kuuluvana ja jättää hänet rangaistukseen tuomitsematta, kuten oikeusneuvokset Aarnio ja Bygglin olisivat tehneet. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antamiin Suomen poliisin voimankäyttöä ja hätävarjelua koskeviin ratkaisuihin viitaten on poliisinkin puolustustekojä arvioitaessa pyrittävä välttämään kylmän analyttista ja ”jälkiviisastelun” omaista tuomitsemista ex post tilanteesta, jossa inhimillinen pelko ja hätäännys ovat koulutuksesta ja kokemuksesta huolimatta läsnä.¹³⁴

6.4 Poliisin ampuma-aseen käyttöä koskevat päätökset vuosina 2013–2017

2013

Itä-Uudenmaan syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 13/3019** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisi oli Helsingissä hälytetty Baana-nimiselle kevyen liikenteen väylälle, jossa arvaamattomasti

¹³⁴ *Huohvanainen v. Finland* (2007), kohdat 96, 97 ja 104.; *Heikkinen v. Finland* (2011).

käyttäytynyt S oli tavattu kävelevän pistoolimallista asetta ja veistä käsissään kantaen. Koska S ei käskytyksestä ja varoituksista huolimatta ollut luopunut käsissään olevista aseistaan ja poliisin tiedossa oli ollut, että pyöräilijä oli ollut parhaillaan lähestymässä S:n olinpaikkaa, vanhempi konstaapeli T oli ampunut konepistoolilla laukauksen S:n vasempaan sääreen. Välittömästi osuman jälkeen S oli luopunut aseistaan ja tämä oli otettu kiinni. Pistooli oli osoittautunut jälkikäteen starttipistooliksi. Ottamatta kantaa poliisin hätävarjeluoikeuteen, asiassa on katsottu vk T:n ampuneen toimivaltuutensa rajoissa S:ää tämän toiminnan pysäyttämiseksi poliisin voimankäyttö- ja aseenkäytösäännösten nojalla.

Salpausselän syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 13/3657** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa K oli Helsingin Länsisatamassa ampunut .22 kaliiberin pistoolilla laukauksen ilmaan sekä tämän jälkeen ampunut autossa ollutta naista. Tavoitettuaan K:n tapahtumapaikalta poliisi oli viittamalla muun muassa aseenkäyttöön useita kertoja käskyttänyt noin 25-30 metrin etäisyydeltä K:ta luopumaan aseesta. K:n laiminlyötyä luopua aseesta vanhempi konstaapeli KK oli ampunut tukiasellaan yhden tähdätyn laukauksen K:n lonkan seudulle osuen K:n pakaraan. Tämän jälkeen K oli ampunut itseään päähän, ja hän oli menehtynyt matkalla sairaalaan. Asiassa on katsottu poliisin olleen velvoitettu käyttämään ampuma-asetta K:n muun muassa sivullisille välitöntä ja vakavaa hengen tai terveyden vaaraa aiheuttaneen toiminnan pysäyttämiseksi. Vn KK:n on katsottu ampuneen K:ta oikeutetusti poliisin voimankäytösäännöksen nojalla.

Lapin syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 13/1734** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa H oli liikkunut omatekoinen ampuma-ase mukanaan Oulun poliisilaitoksen välittömässä läheisyydessä ja ilmoittanut puhelimitse haluavansa aseelliseen yhteenottoon poliisin kanssa. H oli kiivennyt poliisilaitoksen sisäpihalle eikä ollut luopunut ampuma-aseesta käskytyksistä ja varoituksista huolimatta. Havaittuaan paikalle tulleet poliisimiehet H oli kohdistanut aseensa näitä kohti noin 20 metrin etäisyydeltä, jolloin tätä oli ammuttu yksi laukaus oikeaan reiteen. Asiassa on katsottu poliisin tilannekontrollin alaisen voimankäyttötilanteen muuttuneen hätävarjelutilanteeksi H:n kohdistettua aseensa paikalla olleita poliiseja kohti, jolloin poliisi oli oikeutetusti ampunut H:ta tämän oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi.

Oulun syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 13/7022** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisi oli hälytetty

tehtävälle, jossa K oli uhannut kotonaan ampua itsensä haulikolla. Tapahtumapaikan läheisyydessä poliisi oli jalkautunut kuultuaan kiväärinlaukauksen. Partion suojauduttua poliisiauton taakse yleisjohtaja oli antanut aseenkäyttömääräyksen, jonka sisältönä oli ollut aseistautuneen henkilön vaarallisen toiminnan pysäyttäminen, tarvittaessa ampuma-asetta käyttäen. Välittömästi tämän jälkeen oli kuulunut kaksi laukausta, joista ainakin toinen oli ollut kiväärin. Poliisiautoon oli osunut myös haulikon laukaus.

K oli kävellyt kohti poliisipartiota ampuen samalla ainakin kaksi laukausta haulikolla poliiseja kohti haulien osuessa poliisiautoon. Useaan kertaan toistetut käskyt pysähtyä ja luopua aseistuksesta ei ollut vaikuttanut K:n toimintaan, jolloin tilannejohtajana toiminut poliisimies oli ampunut K:ta jalkaan. Osumasta huolimatta K oli jatkanut lähestymistään poliiseja kohti. Tässä vaiheessa sekä tilannejohtaja että toinen partion jäsen olivat ampuneet K:ta. Vasta tilannejohtajan kolmas laukaus K:ta kohti oli pysäyttänyt tämän. Poliisin ampumat laukaukset olivat osuneet K:ta yksi oikean olkapään alapuolelle, yksi vasemman reiden yläosaan ja yksi laukaus oikeaan jalkaan. Muun muassa yksi paikalta löytyneen K:n hallussa olleen .308 kaliiberin kiväärin laukauksista oli osunut poliisiauton takana olleen sivullisen henkilön auton keulaan. Kukaan muu ei K:ta lukuun ottamatta ollut loukkaantunut tilanteessa. Asiassa on katsottu poliisin toimineen voimankäyttö- ja aseenkäyttösäännösten nojalla oikeutetusti. Ottaen huomioon tehtävän lähtökohtana olleen K:n ainoastaan itseensä kohdistaman uhkan sekä tilanteen kärjistymisen tästä verrattain yllättäen vakavaan hengenvaaraan niin poliiseille kuin sivullisille K:n oikeudettoman hyökkäyksen osalta, olisi poliisin toimia voitu arvioida myös hätävarjelusäännöksen nojalla. Tällöin puolustettavuusarviointi tilanteessa olisi ollut voimankäyttösäännöstä armollisempaa korostaen poliisien oikeusturvaa tilanteessa, jossa nämä ovat ilmeisesti joutuneet puolustautumaan tilanteessa perustellusti pelätessään myös oman henkensä menettämistä.

2014

Salpausselän syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 14/9717** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien syyttämättäjäättämispäätös (epäilty hätävarjelun liioitteluna tehty pahoinpitely ja virkavelvollisuuden rikkominen). Asiassa tilanne oli alkanut hätäkeskukseen tulleesta ilmoituksesta, jonka mukaan aseistettu L oli yksityisasunnon pihalla käyttäytynyt uhkaavasti ja asunnossa sisällä oleva asukas oli tämän vuoksi halunnut paikalle apua. Poliisi oli tullut paikalle ja havainnut L:n ase kädessään. Välittömästi aseiden havaitsemisen jälkeen oli aloitettu käskytykset. L ei ollut käskytystä totellut, vaan kävellyt kohti poliisia ase kädessään. L:n tultua

noin 10–15 metrin päähän poliiseista edelleen käskytystä tottelematta, vanhempi konstaapeli K oli ampunut L:ää oikean polven yläpuolelle reiteen, mihin oli tähdännytkin. Tätä ennen partionjohtajana tilanteessa toiminut K:n partiokaveri R oli huomauttanut K:lle, että tämä joutuu kohta ampumaan. K:lla oli ollut käytössään tukiasse, joka on virka-asetta tarkempi ja siten turvallisempi. Vasta ampumisen jälkeen oli selvinnyt L:n kädessä olleen ampumaseen sijaan ilmapistooli, joka oli hämäävästi muistuttanut pitkäpiippuista revolveria. Asiassa on huomioitu, että välittömästi ennen ampumista L on kävellyt epäilty ase kädessään kohti poliiseja ja tilanne on tapahtunut nopeasti poliisien paikalle tulon jälkeen eikä voimankäyttöä ole ehditty juurikaan suunnitella. K:n toimintaa olisi siten voitu tarkastella myös hätävarjelun näkökulmasta. Tästä huolimatta lopullisessa poliisin toimien puolustettavuusarvioinnissa ei ole otettu kantaa, onko poliisi varsinaisesti toiminut tilanteessa voimankäytösäännöksen vai hätävarjelusäännöksen nojalla, vaan toimien on joka tapauksessa katsottu olleen tarpeellisia ja puolustettavia.

2015

Lapin syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 15/149** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisi oli tavoitellut Oulun Tuirassa 14.1.2015 tapahtuneista murhista epäiltyä, erittäin vaarallista henkilöä tämän asunnolta Myllyojan kaupunginosassa. Tehtävänä oli ollut saada käskyttämällä asunnossa mahdollisesti oleva henkilö tai henkilöt ilman asetta ulos asunnosta turvallisen kiinnioton varmistamiseksi. Poliisi oli varautunut käyttämään myös poliisikoiraa tilan varmistamiseen mikäli käskyttämällä ei olisi saatu tehtävää hoidettua. Poliisi oli toiminut suunnitelman mukaisesti ja aloittanut käskyttämisen. Asunnossa ollut mies oli tullut yllättäen esiin ja lyönyt välittömästi poliisia kirveellä. Isku oli osunut poliisin kypäran, jolloin poliisi oli käyttänyt virka-asetta. Mies oli kohottautunut lyömään uudestaan poliisia, jolloin poliisi oli käyttänyt toisen kerran asetta. Asiassa on todettu poliisin toiminnan tilanteessa olleen säännösten ja ohjeiden mukaista sekä asianmukaisesti suunniteltua. Varautumisesta ja toimintasuunnitelmista huolimatta kohdehenkilön yllätyksellinen ja erittäin vaarallinen hyökkäys on ajanut poliisin hätävarjelutilanteeseen, jossa ampumaseen käyttö on katsottu tarpeelliseksi puolustusteoksi.

Salpausselän syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 15/7243** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisi oli

saanut ilmoituksen, jonka mukaan juankoskelaisella nuorella miehellä oli hallussaan haulikko ja hän oli uhannut tappaa läheisensä ja itsensä. Mies oli poistunut ilmoittajan talon sisältä ja kuljeskeli asuinrakennuksen lähistöllä. Paikalle hälytetyt poliisipartiot olivat aloittaneet miehen etsimisen asunnon pihapiiristä, kun mies oli tullut metsän puolelta pihaan ladatun haulikon kanssa. Mies ei ollut totellut poliisin käskytystä vaan oli päinvastoin uhannut poliiseja. Poliisi oli ampunut miestä alavartaloon, jolloin mies oli luopunut haulikosta.¹³⁵ Asiassa on katsottu poliisin toimineen oikeutetusti, vaikkakin asiaa koskevissa päätöksissä on ainoastaan todettu, ettei poliisia ole pidetty asiassa rikoksesta epäiltynä.

2016

Itä-Uudenmaan syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 16/4347** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien syyttämättäjäättämispäätös (epäilty kuolemantuottamus ja virkavelvollisuuden rikkominen). Itä-Uudenmaan poliisilaitokselle oli tullut ilmoitus kerrostalossa juuri tapahtuneesta pahoinpitelystä tai tappelusta. Poliisimiesten tullessa paikalle epäillyn pahoinpitelyn tekijä V oli poistunut paikalta, ja häntä oli lähdetty tavoittamaan saman talon toisessa rapussa sijaitsevasta asunnostaan. Kun poliisimiehet, tilannejohtajana toiminut ylikonstaapeli HV ja vanhemmat konstaapelit L ja K olivat menneet asuntoon, V oli tullut esiin asunnon makuuhuoneesta ja kohottanut kädessään olleen aseensa vk L:ää kohti ja laukaissut aseensa. Tilanne oli päättynyt siihen, että vk L oli ampunut virka-aseellaan V:tä kohti kaksi kertaa, ja toinen luodeista oli osunut V:hen, joka oli kuollut aloitetusta ensiavusta huolimatta. V:n kädessä ollut ase oli osoittautunut ilmapistooliksi.

Ottaen huomioon tapahtumapaikalta saatu sekä V:n henkilöstä aikaisemmin poliisilla ollut tieto, asiassa on katsottu poliisin varautumisen olleen V:n asunnossa suoritettavaa henkilöetsintää koskien riittävää. V:n etsimisen yhteydessä kohdattavaan vastarintaan oli varauduttu suojakilvin, etälamauttimella ja suunnitteleamalla asunnon etsinnän eteneminen etukäteen. V:n asunnossa olevia oli kehoitettu avaamaan ovi ja tulemaan asunnosta ulos kädet näkyvillä. Samalla oli varoitettu voimakeinojen käytöstä. Poliisimiehet olivat myös ilmaisseet olevansa poliiseja ennen menoaan asuntoon. Tästä huolimatta V oli odottanut makuuhuoneessaan vk L:n saapumista samaiseen tilaan ja tämän tapahtuessa laukaissut aseensa kohti L:ää, minkä jälkeen V oli seurannut lähietäisyydeltä asunnossa perääntynyttä L:ää osoittaen tätä edelleen

¹³⁵ http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poliisi_kaytti_ampuma-asetta_haulikolla_uhkailleen_miehen_taltuttamiseen_juankoskella_39727.

aseella välittämättä tämän toistuvista käskyistä pudottaa ase sekä ensimmäisestä L:n ohi ampumasta laukauksesta. Kuvatunlaisessa yllätyksellisessä ja perustellusti hengenvaaralliseksi miellettyssä tilanteessa vk L:lle ei ole katsottu jääneen muuta vaihtoehtoa kuin tarpeellisenä puolustustekonaan ampua V:tä osumansa mukaisesti keskivartaloon.

Sisä-Suomen syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 16/8481** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien syyttämättäjäättämisspätös (epäilty kuolemantuottamus ja virkavelvollisuuden rikkominen). Asiassa hätäkeskukseen oli tullut ilmoitus, että itsetuhoinen M oli poistunut mökiltään mukanaan haulikko ja siihen kuuluneita patruunoita. Poliisin tavoitettua M:n paikannustietojen perusteella autostaan metsähakkuualueen lastauspaikalla tämän oli havaittu käsittelevän asetta. Paikalle oli tullut useita poliisipartioita. M:ään oli saatu puhelimella neuvotteluyhteys ja häneen oltiin oltu 25 kertaa neuvotteluyhteydessä. M oli uhannut osassa puheluita, että hän ampuu itsensä. M oli kuitenkin uhannut lisäksi autosta huutamalla useaan kertaan paikalla olleita poliisimiehiä heidän ampumisellaan ja sillä, että hän ampuu itsensä. M ei ollut suostunut luovuttamaan asetta eikä tulemaan ulos autosta. M:ää oli varoitettu useaan kertaan poliisin aseiden käytöstä. M:n lähdettyä autolla liikkeelle, poliisimiehet olivat ampuneet M:n auton renkaihin ja auton etuvaloihin. Ampumisista huolimatta, M:n välillä pysähtyttyä, M oli lähtenyt edelleen autolla liikkeelle lähestyen autolla sulutuksen tehneitä kolmea poliisiautoa ja niiden läheisyydessä olleita useita poliisimiehiä. Tässä tilanteessa, M:n auton ollessa noin 10 metrin päässä lähinnä hänen autoaan olleesta poliisiautosta, vanhempi konstaapeli L oli ampunut häntä kaksi kertaa seurauksella, että M oli menehtynyt. Sulutustilanne oli kestänyt n. klo 18.20:sta noin klo 21:een. Sulutus oli tehty kolmella poliisiautolla, jotka oli ajettu kohdehenkilön auton eteen, noin 15-25 metrin päähän kohdeautosta.

Ylikonstaapeli H oli tullut tapahtumapaikalle klo 19.30 toimintaryhmän johtajaksi aikaisemmin toimintaryhmän johtajana toimineen yk RM:n tilalle. H:n mukaan voimassa olevalla hätäsuunnitelmalla joku kohteessa tai sen lähiympäristössä olisi voinut joutua vakavaan vaaraan. Myös pimeyden tuleminen oli lisännyt tarvetta muuttaa hätäsuunnitelmaa. H oli ehdottanut, että hätäsuunnitelma muutetaan seuraavanlaiseksi: jos M lähtee aseistautuneena ajaen kohti sulussa olevia ajoneuvoja, toiminta pysäytetään ampuma-asetta käyttäen. Yleisjohtaja komisario JM ja tämän alaisuudessa tilannejohtajana toiminut komisario Y olivat hyväksyneet muutetun hätäsuunnitelman. Pääsuunnitelma oli ollut edelleen, että M pyritään saamaan neuvottelemalla ulos autosta aseetta. Voimassa ollut voimankäyttöohje oli ollut: vaarallisen

henkilön vaarallinen toimita pysäytetään viimekädessä ampumalla. H oli tarkentanut sitä muotoon: M pysäytetään, mikäli hän etenee aseensa kanssa ulos autosta keulan tai perän tasolle, tai sivusuunnassa vk L:n määrittämän yli 3 metriä eikä luovu käskystä aseesta. Yk H oli ilmoittanut lisäksi ohjeeksi, että mikäli M liikuttaa autoa pyritään ensin ampumaan renkaisiin ja näin vaikuttamaan auton liikkumiseen. Yleisjohtaja ja tilannejohtaja olivat hyväksyneet myös voimankäyttöohjeen.

Poliisiammattikorkeakoulun voimankäytön kouluttaja, todistajana kuultu ylikonstaapeli JM oli todennut, että annettu hätäsuunnitelma oli ollut riittävän tarkka ja yksiselitteinen. Sillä oli luultavasti pyritty välttämään hallitsemattoman hätävarjelutilanteen syntyminen. Kohdehenkilön edeltä käynyt toiminta, mm. esittämänsä uhkaukset, sekä aseistautuminen huomioon ottaen tehtävästä ei ollut voitu luopua eikä tilannetta päästää liikkuvaksi. Kohdehenkilöä ei ollut voitu päästää yleiselle tielle vaarantamatta muiden tienkäyttäjien henkeä ja terveyttä. Poliisi ei ollut voinut jättää sitä mahdollisuutta, että aseistautunut kohdehenkilö pääsee autolla poliisimiesten välittömään läheisyyteen ja näissä valaistusolosuhteissa aiheuttaa välittömän hätävarjelutilanteen. Poliisilla ei ollut ollut tilanteessa toisin toimimisen mahdollisuutta. Edellä mainittuihin seikkoihin tukeutuen asiassa on todettu tilanneorganisaatiossa yllä kuvatun mukaisesti johtavassa asemassa olleiden poliisimiesten sekä annettujen ohjeiden ja määräysten mukaisesti ampuneiden poliisimiesten osalta, että poliisilla on ollut oikeus ja velvollisuus varautua voimakeinojen käyttöön ja käyttää niitä. Voimakeinojen käyttöön varautuminen on ollut perusteltua ja oikeasuhtaista, ja käytetyt voimakeinot ovat olleet tarpeellisia ja puolustettavia.

Salpausselän syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 17/1301** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien syyttämättäjäättämisspätös (epäilty hätävarjelun liioitteluna tehty törkeä pahoinpitely ja virkavelvollisuuden rikkominen). Asiassa poliisille oli tullut hälytystehtävä yöllä, minkä mukaan H oli rikkonut asunnossa paikkoja ja uhannut tappaa paikalle tulevat poliisit. Poliisipartion tultua paikalle H oli lähestynyt poliisimiehiä vasara kädessä jättäen noudattamatta poliisien käskyjä pysähtyä ja pudottaa vasara. Tässä tilanteessa poliisipartioon kuullut vanhempi konstaapeli L oli käyttänyt ensin Taser-etälamautinta ja lopulta myös ampuma-asetta H:n pysäyttämiseksi sillä seurauksella, että H:lle oli aiheutunut ampumahaavat oikeaan reiteen ja sääreen. Vk L oli ennen ampuma-aseen käyttöä varoittanut tämän käytöstä sekä ampunut varoituslaukauksen maahan, millä ei ollut ollut vaikutusta H:n toimintaan. Asiassa on katsottu vk L:n ampumien laukausten olleen oikeutettuja hätävarjelusäännöksen

nojalla H:n lähestyessä ripeästi L:ää kerrostalon piha-alueella erittäin aggressiivisena tappouhkauksia huutaen sekä vasarakädellään lyöntiliikkeitä tehden.

Itä-Uudenmaan syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 16/3660** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisi oli tavoittelemassa etsintäkuulutettua. Poliisipartion ollessa kiinniottopaikalla, epäilty M-K oli hypännyt asunnon parvekkeelta alas. Poliisin saatua pihalla kontaktin M-K:hon tämä oli uhannut poliisia keittiöveitsellä. M-K ei ollut totellut poliisin käskytystä vaan oli tullut uhkaavasti kohti. Tästä syystä poliisi oli joutunut käyttämään ampuma-asetta ampumalla laukauksen M-K:n reiteen.¹³⁶ Asiassa on ensinnäkin katsottu, että M-K:n lähtiessä piha-alueelle keittiöveitsen kanssa, poliisilla on ollut velvollisuus toimia muun muassa sivullisten turvallisuuden varmistamiseksi. Lisäksi kun M-K on veitsi kädessään uhkaavasti lähestynyt poliisia, lähtökohtaisesti voimankäyttötilanteena alkanut tapahtumainkulku on muuttunut hätävarjelutilanteeksi ja oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi, jossa ampuma-asetta käyttäneen poliisin on katsottu toimineen lain edellyttämällä tavalla.

Helsingin syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 16/5978** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa oli kyse Vihdin poliisisurman tapahtumista. Poliisille oli ilmoitettu, että Nurmijärventiellä sijaitsevalla kiinteistöllä oli ammuttu laukauksia. Paikalle oli mennyt useita poliisipartioita ja kiinteistö oli eristetty. Kiinteistön haltija N ei ollut reagoinut poliisin käskytyksiin eikä ollut vastannut puhelinoitoihin. Poliisin yrittäessä sisään N:n asuntoon tämä oli ampunut rynnäkkökiväärillä useita laukauksia kohti poliiseja. Laukauksia oli osunut kahteen poliisimieheen, joista toinen oli menehtynyt saamiinsa vammoihin ja toinen oli loukkaantunut vakavasti. Tilanteen alkuvaiheessa myös paikalla olleet poliisit olivat ampuneet laukauksia. Poliisin ampumista ainakin viidestä laukauksesta yksi oli osunut N:ää vasempaan kyynärvarteeseen kulkeutuen siitä vasempaan kylkeen. Myöhemmin etsintöjen yhteydessä poliisi oli löytänyt N:n itsensä ampuneena kiinteistön alueelta.¹³⁷ Asiassa on todettu, että poliisi on tilanteessa toiminut asteittain. Poliisi on turvautunut ampuma-aseeseen vasta sen jälkeen, kun N on ensin itse käyttänyt ampuma-asetta. Poliisin käyttämiä voimakeinoja on pidetty tarpeellisina ja puolustetta-

¹³⁶ http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/kiinniottotilanne_puotilassa_47756.

¹³⁷ http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poliisimies_menehtyi_vihdissa_48703; <https://www.mtv.fi/uutiset/rikos/artikkeli/vihdin-poliisimurhan-kolmetoista-kaooottista-minuuttia-tomppaan-osui-tomppaan-osui/6292106#gs.ekFy1JA>.

vina. Asiaa koskevassa päätöksessä poliisin toimia on tarkasteltu poliisin voimankäyttönsään-
nökseen tukeutuen, vaikkakin tapahtumissa on mitä ilmeisimmin ollut kyse hätävarjelu-
alaisuudessa tehdyistä oikeutetuista puolustustesteistä.

Salpausselän syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 17/6451** tehtiin poliisin aseenkäyt-
töä koskien syyttämättäjäättämispäätös (epäilty kuolemantuottamus ja tuottamuksellinen vir-
kavelvollisuuden rikkominen). Asiassa vanhempi konstaapeli O oli tiellä numero 4 tullut
paikalle, jossa oli ollut tien keskialueella ulosajaneena K:n siihen kuljettama auto ja K sekä
TK. Vk O:n saapuessa paikalle K oli uhannut maassa makaavaa TK:ta puukolla. O:n käsket-
tyä K:ta luopumaan puukosta K oli aloittanut TK:hon kohdistuvan ruumiillisen väkivallan
puukolla ja O oli ampunut K:ta jalkaan, mutta K oli jatkanut puukolla lyömistä TK:n kasvo-
jen ja kaulan alueelle. K oli laskeutunut polvilleen ja O oli ampunut häntä toisen kerran
tähdäten muualle kuin keskivartaloon. Koska K oli yhä jatkanut puukolla lyömistä kahdesta
osumasta ja jatkuvasta käskytyksestä huolimatta, O oli ampunut häntä kolmannen kerran
tähdäten ja osuen nyt keskivartaloon. Tällöin K oli kaatunut maahan. Tilanne puukon pudot-
tamiskäskyistä kolmanteen laukaukseen oli kestänyt O:n arvion mukaan noin viisi sekuntia.
Vk O oli ampunut K:ta kolmesti, ensimmäisen laukauksen oikeaan reiteen, toisen oikeaan
lonkkaan sekä kolmannen, kuolemaan johtaneen laukauksen vasempaan kylkeen. Vasta kyl-
keen osuneen laukauksen jälkeen K oli lopettanut TK:hon kohdistetun ruumiillisen väkival-
lan tekemisen. Asiassa on katsottu vk O:n ampuneen kaikki kolme laukausta hätävarjelu-
säännöksen nojalla, eikä O:n puolustustestien ole katsottu ylittäneen sitä, mitä on kokonaisu-
tena arvioiden pidettävä puolustettavana.

Salpausselän syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 16/8673** tehtiin poliisin aseenkäyt-
töä koskien syyttämättäjäättämispäätös (epäilty vammantuottamus ja virkavelvollisuuden rik-
kominen). Asiassa H oli ampunut ja osoittanut pienoisorvolverilla ympäriinsä makasiinien
edessä Laiturikadulla Mikkelissä. H oli lisäksi paikalle saapuneen poliisi N:n mukaan am-
punut kohti ohiajanutta pakettiautoa. Päästyään lähemmäs H:ta N oli käskennyt H:ta luopu-
maan aseesta. H ei ollut totellut N:n käskytystä vaan osoittanut toista poliisipartiota aseella,
jolloin N oli varoittanut aseenkäytöstä sanoin sekä varoituslaukauksen ampumalla. H oli
vastannut tähän ampumalla kohti N:ää ja alkaen liikkumaan kehämäisesti suhteessa N:ään
ikään kuin hakien parempaa ampumapaikkaa. N oli ampunut H:ta mahdollisimman alas jal-
kaan, mutta laukauksella ei ollut ollut vaikutusta. N oli täten ampunut toisen laukauksen
nostaen tähtäyspisteen H:n reisien korkeudelle, jolloin H oli välittömästi kaatunut. Etäisyys

N:n ja H:n välillä ampumisen aikaan oli ollut noin 16 metriä. Asiassa ei ole otettu kantaa, onko poliisi varsinaisesti toiminut tilanteessa voimankäytösäännöksen vai hätävarjelussäännöksen nojalla, vaan toimien on joka tapauksessa katsottu olleen tarpeellisia ja puolustettavia. Ottaen huomioon havainnot H:n aseella osoittamisesta kohti poliisipartiota sekä laukauksen ampumisesta kohti sivullista pakettiautoa ja kohti N:ää, näissä tilanteissa voidaan katsoa olleen kyse myös aloitetun oikeudettoman hyökkäyksen torjumisesta sekä tietyn edellytyksin ampuma-aseen käytön välttämättömyydestä oman tai toisen hengen pelastamiseksi. Näin ollen N:n ampumisia olisi voitu tarkastella myös hätävarjelussäännöksen alaisuudessa, jolloin puolustettavuusarviointi tilanteessa olisi ollut vielä voimankäytösäännöstäkin armollisempaa.

Salpausselän syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 16/7902** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisi oli saanut tehtävän, jossa oli otettava kiinni aseensa kanssa liikkunut ja sillä uhannut T. Poliisi oli tavoittanut T:n asetta muistuttava esine kädessään. Poliisi oli lähes tunnin ajan käskyttänyt lukuisia kertoja T:tä luopumaan aseesta, mutta tämä ei ollut noudattanut käskyä ja vanhempi konstaapeli M oli saanut esimieheltään käskyn estää tarvittaessa voimakeinoja käyttäen T:n poistuminen paikalta aseistautuneena. T:tä vastaan oli yritetty käyttää etälamautinta, mutta yritys oli epäonnistunut. Tämän yrityksen jälkeen T oli nostanut kädessään olleen asetta muistuttavan esineen kohti poliisia ja vk M oli ampunut laukauksen, joka oli osunut T:n käteen. T oli saanut vammoja käteensä. Asetta muistuttava esine oli lähemmin tarkasteltuna paljastunut muuksi esineeksi kuin ampuma-aseeksi. Asiassa on katsottu vk M:n ampuneen T:tä poliisin voimankäytösäännösten nojalla oikeutetusti, mutta puolustettavuusarvioinnin olisi voinut tehdä myös hätävarjelussäännökseen tukeutuen. Koska poliisi mitä ilmeisimmin oli perustellusti käsittänyt T:n hallussaan pitämän esineen olleen oikea ampuma-ase, T:n olisi voitu katsoa aloittaneen puolustustekoa edellyttävän oikeudettoman hyökkäyksen poliisia kohtaan viimeistään hetkenä, jolloin T nosti asetta muistuttavan esineen kohti poliisia.

2017

Lapin syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 17/1032** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa virkatoimen kohteena ollut mies oli kauppakeskuksessa uhannut vartijaa ampumisella ja poistunut paikalta autolla. Poliisin takaa-ajon päätyttyä omakotitaloalueelle kohdehenkilö oli noussut autosta pidellen kädessään haulikkoa, jonka piipun tämä oli laittanut suuhunsa. Autosta oli noussut

myös toinen henkilö. Henkilöt eivät olleet totelleet poliisin käskytystä. Tilanteen kestäessä henkilöt olivat huutaneet toisilleen sekä kohdehenkilö oli pyytänyt poliisia ampumaan hänet. Kohdehenkilölle oli kerrottu, että mikäli hän ei luovu aseesta ja liikkuu aseensa kanssa, poliisi käyttää ampuma-asetta. Kohdehenkilön jätettyä edelleen noudattamatta poliisin käskytystä poliisi oli ampunut kohdehenkilöä yhden laukauksen jalkaan polven alapuolelle. Asiassa on katsottu poliisin käyttäneen ampuma-asetta voimankäyttö- ja aseenkäyttösäännösten nojalla oikeutetusti. Vaikka kohdehenkilö ei ampumisen aikaan ollut vielä osoittanut aseella kohti muita henkilöitä, huomioiden tapahtumainkulun aikana kohdehenkilön olemuksesta ja käyttäytymisestä tehdyt havainnot, vaara-alueella olleiden henkilöiden lukuisuus sekä suojeltavien intressien tärkeys, poliisin ampuma-aseen käyttö on katsottu tilanteessa tarpeelliseksi.

Itä-Uudenmaan syyttäjäviraston käsittelemässä asiassa **R 17/4770** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisi oli saanut hätäkeskukselta tehtävän, jonka mukaan sekava mies heiluu veitsen kanssa Niittajankadulla Helsingissä. Partion tultua paikalle S oli seisonut keskellä katua kädessään iso leipäveitsi. Vanhempi konstaapeli J:n noustua autosta ja alettua käskyttää S:ää tämä oli lähtenyt juoksemaan kohti J:tä veitsi kädessään. Vk J oli ampunut kaksi laukausta kohti S:n jalkoja ja todettuaan, ettei sillä ollut ollut vaikutusta, hän oli ampunut uudestaan 2-3 laukausta. Tämän jälkeen S oli pysähtynyt ja poliisipartion käskytystä totellen pudottanut veitsen ja mennyt maahan. Poliisipartio oli ottanut S:n kiinni ja aloittanut ensiavun antamisen. Asiassa on katsottu vk J:n ampuneen S:ää hätävarjelusäännöksen nojalla oikeutetusti.

Salpausselän syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 17/5097** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisi oli mennyt tehtävälle, jossa epäiltiin M:n pahoinpidelleen avopuolisoaan. Tapahtumaosoitteessa pihamaalla M oli tullut kohti poliisipartiota kädessään pistoolimallinen ampuma-ase kohotettuna ampuma-asentoon, ja hän oli osoittanut sillä kohti vanhempi konstaapeli P:n kanssa partiossa ollutta K:ta. Vk P oli ampunut virka-aseellaan yhden tähdätyn laukauksen M:n vatsan seutuun. Tapahtumapaikalta oli takavarikoitu Smith & Wesson -merkkinen 9 millimetrin puoliautomaattiasse, jonka lippaassa oli ollut kuusi patruunaa ja patruunapesässä yksi patruuna. Asiassa on katsottu vk P:n ampuneen M:ää oikeutetusti asianmukaisten käskytysten ja varoitusten jälkeen hyvin nopeasti kehittyneessä tilanteessa, jossa M oli kävellyt kohti K:ta ja pitänyt kädessään ollutta asetta osoitettuna kohti K:n ylävartaloa. Kyseessä

voidaan katsoa olleen hätävarjelusäännöksen alaisuuteen kuuluva tilanne, jossa P oli pyrkinyt puolustusteollaan torjumaan M:n aloittaman konkreettista ja välitöntä hengenvaaraa K:lle aiheuttaneen hyökkäyksen.

Valtakunnansyyttäjänviraston poliisirikosten käsittely-yksikön tutkinnanjohtajana toiminut kihlakunnansyyttäjä arvioi poliisin virka-aseen käytön **18.8.2017 Turun puukotuksista** epäillyn henkilön kiinnioton yhteydessä. Asiassa ei ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta.¹³⁸ Asiassa poliisi oli saanut kello 16.02 tiedon, että Turun Kauppatorilla ja sen ympäristössä oli puukotettu useita henkilöitä. Poliisi oli ottanut kiinni epäillyn tekijän kello 16.05. Poliisi oli joutunut kiinnioton yhteydessä ampumaan yhden laukauksen epäillyn tekijän alavartaloon. Puukotuksessa oli kuollut kaksi uhria sekä kahdeksan muuta olivat saaneet eriasteisia vammoja.¹³⁹

Länsi-Suomen syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa **R 17/7135** tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Asiassa poliisipartio oli pysäyttänyt auton, josta oli tullut ilmoitus epäilyttävän ajon johdosta. Kuljettajana oli toiminut HL ja etumatkustajan paikalla oli ollut ML. HL, joka oli vaikuttanut päihtyneeltä, oli ajanut pois paikalta kesken partion puhutuksen. Partio oli seurannut autoa pysäytysvalot ja äänimerkit päällä Nokian valtatietä. Hetken kuluttua partio oli havainnut, että etumatkustajan ikkunasta tulee kaksipiippuinen haulikon piippu. Partion ottaessa etäisyyttä ajoneuvoon oli kuulunut laukaus. Kohdeajoneuvo oli poistunut paikalta ja siihen oli saatu satunnaisesti näköhavaintoja. Takaa-ajon aikana ML oli käyttänyt useita kertoja asetta poliisia vastaan, eikä hän käskytyksestä huolimatta ollut luopunut aseesta vaan oli suunnannut sen toistuvasti poliisia kohti.

Poliisia kohti ammutun laukauksen jälkeen poliisi oli perustanut tehtävää hoitamaan tilanneorganisaation. Tässä Sisä-Suomen poliisilaitoksen yleisjohtajana toiminut komisario N oli ottanut Johto1:n roolin. Läntisen alueen kenttäjohtajana toiminut ylikonstaapeli R oli määrätty Tilanne1:ksi. Tehtävälle oli hälytetty myös poliisin vaativien tilanteiden hoitamiseen erikoistuneita poliisimiehiä (VATI-ryhmä) sekä kaksi neuvottelijaa. VATI-ryhmän johtajana toiminut ylikonstaapeli P oli ottanut tilanteessa Toiminta1:n roolin. Toimintaryhmässä

¹³⁸ <http://www.vksv.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2017/08/turunterrorismirikosasiankasitteleeapulaishaltakunnansyyttajanjohtamasyttajaryhma.poliisinvoimankayttoejohdasyttajantoimiin.html> - Asiassa ei tehty erillistä kirjallista päätöstä poliisin aseenkäyttöä koskien.

¹³⁹ http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/puukotus_turussa_18_8_2017_62735; <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/turun-puukotusten-kolme-minuuttia-kartalla-nain-hirvittava-isku-eteni-200341692/>.

toiminut ylikonstaapeli JP oli määrätty ensisijaiseksi aseenkäyttäjäksi partiokiväärinsä kanssa, joka tehon ja tarkkuuden puolesta oli katsottu parhaiten soveltuvaksi voimankäyttövälineeksi tehtävään. Johto1 ja Tilanne1 olivat vahvistaneet tehtävälle pää-, vara- ja hätäsuunnitelmat. Pääsuunnitelmana oli ollut paikallistaa pakenijat ja pysäyttää kohteet riittävällä resurssilla turvallisessa paikassa. Pääsuunnitelman mukaan kiinniottoon pyrittiin käskyksellä. Käskyttäminen tuli tapahtua kaiuttimella tai huutamalla riittävältä etäisyydeltä. Hätäsuunnitelman sisältönä oli ollut, että kohdehenkilöiden vaaraa aiheuttava toiminta pysäytetään tarpeellisia voimakeinoja käyttäen, ampuma-aseen käyttö myös sallittu. Varasuunnitelmassa oli huomioitu mahdollinen liikkuvaksi muuttuva tilanne, jolloin suunnitelmana oli ollut laatia uusi suunnitelma ja arvioida kiinnioton ja seurannan tarve sekä riskit.

Useamman poliisipartioita kohti ammutun laukauksen jälkeen ML oli ampunut vielä ainakin kaksi laukausta kohti kohdeautoa lähimpänä seurannutta poliisipartiota. Tämän jälkeen kohdeauto oli pysähtynyt, ML oli noussut autosta ja suunnannut luopumiskäskyistä huolimatta aseensa jälleen kohti poliisia. Tässä tilanteessa Johto1:n ja Toiminta1:n käskyjen mukaisesti yk JP oli ampunut partiokiväärillään ML:ää alaraajaan. Osuman jälkeen ML oli kuitenkin mennyt ontuen takaisin kohdeautoon ja takaa-ajo oli jatkunut. Auton ajettua piikkimattoon ML oli tullut ulos autosta eikä ollut edelleenkään luopunut aseestaan. Yk JP oli ampunut kaksi laukausta kohti ML:n alavartaloa, jolloin ML oli kaatunut maahan muttei ollut luopunut aseestaan. Toiminta1:n käskystä ylikonstaapeli T oli päästänyt tässä vaiheessa koiran kiinni ML:ään, jolloin poliisin kiinniotto oli voitu viimein suorittaa loppuun. ML oli kiinniottilanteessa saanut kolme osumaa partiokivääristä alavartaloon.

Asiassa on katsottu, että tilanne oli edennyt hätävarjelutilanteeksi siinä vaiheessa, kun ML:ää oli käskytetty luopumaan aseesta mutta hän oli suunnannut sen poliisia kohden. Hätävarjelutilanne oli loppunut ML:n kaaduttua maahan, jolloin oli ollut mahdollista käyttää poliisi-koiraa aseensa pois saamiseksi ML:ltä. Ottaen huomioon hyökkäyksen laatu ja vakavuus, ampuma-aseen käyttämisen ML:n alavartaloon ei ole katsottu ilmeisesti ylittäneen sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvostellen puolustettavana. Myös poliisikoiran käyttäminen on katsottu puolustettavaksi, sillä ML ei ollut muutoin irrottanut otetta aseestaan. Asiassa on näin ollen päädytty johtopäätökseen, että tilanneorganisaatiossa mukana olleet poliisit eivät olleet toimineet tilanteessa miltään osin lain- tai virkavelvollisuuksiensa vastaisesti.

7 Poliisin voimakeinojen käytön ja hätävarjelun suhde sekä tulkinta-systematiikka

Poliisin voimakeinojen käytön ja hätävarjelun suhdetta sekä tulkintasystematiikkaa ovat oikeuskirjallisuuden historiassa värittäneet toisistaan hyvin eriävät näkemykset. Näkemyksiä on esitetty jopa sen suuntaisesti, ettei poliisilla tulisi edes olla oikeutta hätävarjeluun, sillä voimakeinojen käyttö säännökset antaisivat jo itsessään vastaavanlaisen suojan.¹⁴⁰ Näistä eriävistä näkemyksistä yhteenvetoa ovat omissa asiaa koskevissa väitöskirjatutkimuksissaan esittäneet Johan Boucht¹⁴¹ ja Markus Terenius¹⁴².

Nykyisen PolL 2:17.2:n voimaantulon 1.1.2014 myötä väittely ratkaistiin aikaisemmin lain esitöissä ja korkeimman oikeuden ratkaisuissa vakiintuneen tulkintalinjan mukaisesti poliisin hätävarjelu-oikeutta puoltavasti.¹⁴³ PolL:a koskevassa hallituksen esityksessä viitataan aikaisempiin VPOLL:a ja RL:ää koskeviin hallituksen esityksiin käsiteltäessä poliisin voimakeinojen käytön ja hätävarjelun välistä suhdetta. Poliisikin voi siten joutua tilanteeseen, jossa hänellä on katsottu olevan oikeus menetellä hätävarjelu säännösten nojalla tavalla, johon poliisivaltuudet eivät häntä oikeuttaisi.¹⁴⁴ Tällöin kyseessä ei olisi enää niinkään hallinto-oikeudellisen virkatehtävän suorittaminen, vaan pikemminkin poliisin itsensä, tämän kollegan ja/tai sivullisen henkilön suojaamisesta oikeudettomalta hyökkäykseltä.¹⁴⁵

Vaikka PolL 2:17.2:ssa on nyttemmin ratkaistu poliisin oikeus hätävarjeluun, poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelu säännösten välinen systematiikka on edelleen avoin näkemyseroille, jotka voivat pahimmillaan yrittää tosiasiallisesti poistaa tämän laissa vahvistetun poliisin hätävarjelu-oikeuden tavoitellun vaikutuksen. Erityisesti kun huomioidaan PolL 2:17.2:ssa hätävarjelun puolustettavuusarvioinnissa poliisille tämän koulutuksen ja kokemuksen perusteella asetettavat lisävaatimukset sekä toimiminen virkavastuulla, näiden tilanteiden tulkinnessa piilee kiusaus asettaa puolustettavuusarviointi todellisuudessa vastaavalle tasolle poliisin voimankäyttötilanteiden puolustettavuusarvioinnin kanssa.¹⁴⁶ Koska poliisin hätävarjelutilanteet ovat jo edellä 5 luvussa esitetyin perustein luonteeltaan hyvin erilaisia

¹⁴⁰ Tuori, 2004, s. 515.

¹⁴¹ Boucht, 2011, s. 452–467.

¹⁴² Terenius, 2013, s. 683–694.

¹⁴³ HE 224/2010 vp, s. 83; HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 44/2002 vp, s. 130; KKO:n ratkaisut 1993:50 ja 2004:75.

¹⁴⁴ HE 57/1994 vp, s. 55–56

¹⁴⁵ HE 44/2002 vp, s. 130.

¹⁴⁶ Frände, 2012, s. 157.

kuin 4 luvussa esitetyt poliisin voimankäyttötilanteet, näiden erityisesti vaarallisuusasteeltaan toisistaan eroavien tilanteiden edellyttämän puolustettavuusarvioinnin porrastuksen poistaminen poliisin osalta johtaisi 5.3 luvussa todetun mukaisesti kansalaisten epäyhtenäiseen kohteluun PL 6 §:n vastaisesti.¹⁴⁷ Poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteiden luonne-erojen merkitys tulee esille vieläkin korostuneemmin näiden liioittelutapauksissa, toisin sanoen tapausten anteeksiantoedellytyksissä. Tällöin poliisille ja virkatoimen kohteelle ei oikeusturvan kannalta ole varmastikaan aivan merkityksetön ero sillä, asetetaanko tilanteessa rangaistusvastuusta vapauttamiseksi poliisin suhtautumiselle edellytykseksi erittäin painavat perusteet (RL 4:6.3 voimankäytön liioittelu) vai pelkästään kohtuusvaatimus (RL 4:4.2 hätävarjelu liioittelu, tosin PolL 2:17.2:n lisäedellytyksillä) arvioitaessa, olisiko poliisin tullut toimia toisin.¹⁴⁸

Poliisin voimankäytön on oltava luonteeltaan hallittua. Tilannekontrolli tehtävällä ilmenee poliisin voimankäyttöä ohjaavien säädösten valossa muun muassa poliisin tilanneorganisaation selvistä johtosuhteista, poliisin aloitteellisuudesta tapahtumainkulussa, toiminnan seurausten hallinnasta, mahdolliset tapahtumainkulut huomioon ottavista vaihtoehtoisista toimintasuunnitelmista sekä koulutuksen ja ohjeistuksen noudattamisesta.¹⁴⁹ Koska poliisilla on muun muassa PolL 2:17:n mukainen oikeus voimakeinojen käyttöön virkatehtävällä, tätä vastaavasti poliisin tarve turvautua sinänsä puolustettavuusarviointiltaan poliisin kannalta armollisempaan hätävarjelu-oikeuteen kaventuu. Poliisin voimankäyttö-oikeuden piiriin menee useimmissa tapauksissa myös sellainen toiminta, joka siviilihenkilön osalta tulisi arvioidavaksi suoraan hätävarjelu-oikeuden nojalla.¹⁵⁰ Myös muihin kuin henkeä tai terveyttä koskeviin oikeushyviin – esimerkiksi omaisuuteen – kohdistuviin oikeudettomiin hyökkäyksiin puuttumiseen poliisin oikeus voimakeinojen käyttöön on katsottava riittäväksi välineeksi asianosaisten oikeusturvan kannalta.¹⁵¹ Poliisin hätävarjelu-oikeus on siten nähtävä poliisin oikeusturvan jatkeena tilanteissa, joissa poliisilla ei ole tilanteen yllättävyyden sekä vakavan hengen tai terveyden uhkatilanteen edessä mahdollisuutta voimankäytösäännösten edellyttämän tilannekontrollin hankkimiseen.¹⁵²

¹⁴⁷ Terenius, 2013, s. 858–861; Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 801.

¹⁴⁸ HE 44/2002 vp, s. 130; Terenius, 2013, s. 691.

¹⁴⁹ Terenius, 2013, s. 693–694; Boucht – Frände, 2008, s. 106.

¹⁵⁰ HE 224/2010 vp, s. 24; Terenius, 2013, s. 691–694; Melander, 2016, s. 281.

¹⁵¹ Terenius, 2013, s. 686.

¹⁵² HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 224/2010 vp, s. 24; Tapani – Tolvanen, 2013, s. 299–300.

Vaikka poliisin hätävarjelutilanteisiin voi sisältyä myös lähietäisyydeltä tapahtuvat aseettomat hyökkäykset lyönnein, potkuin ja kiinni tarttumalla erityisesti tilanteessa välttämättömien torjuntajen sekä etäisyyden ottamisen suhteen, useimmiten poliisin hätävarjelutilanne tarkoittaa joko lyömä- tai ampuma-aseella varustautuneen hyökkääjän aloittaman ja vakavan uhkan toisen hengelle tai terveydelle sisältämän tapahtumainkulun torjumisen.¹⁵³ Kun tarkastellaan 6 luvussa käsiteltyä oikeuskäytäntöä poliisin ampuma-aseen käyttötilanteista sekä erityisesti 6.4 luvussa esiteltyjä näistä tehtyjä päätöksiä viimeisiltä vuosilta 2013–2017, voidaan nostaa esille voimankäytön ja hätävarjelun rajan määrittämisessä näiden edellä todettujen luonteenpiirteiden erojen lisäksi ero säännösten edellyttämän uhkaavan vaaran tai oikeudettoman hyökkäyksen välittömyys-vaatimuksen ajallisessa ulottuvuudessa. Välittömyys-edellytyksen voidaan tulkita täyttyvän eri vaiheissa poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteissa. Hätävarjelutilanteissa uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen välittömyyden vaatimuksen voidaan katsoa olevan tiiviissä yhteydessä poliisin kohtaamiin yllättäviin ja vakaviin hengen tai terveyden uhkatilanteisiin.

Aseenkäyttötilanteissa tämä rajanveto konkretisoituu käytännössä selvimmin siinä, että mikäli virkatoimen kohde siirtyy toiminnassaan pelkästä ampuma-aseen hallussapidosta varsinaiseen ampuma-aseella osoittamiseen poliisia taikka sivullista kohtaan, siirrytään poliisin voimankäyttötilanteesta pääsääntöisesti hätävarjelutilanteeseen. Samoin mikäli virkatoimen kohde lähtee lyömäase kädessään juoksemaan poliisia taikka sivullista kohti etäisyyden kaventuessa 15 metristä alle 10 metriin, voidaan oikeudettoman hyökkäyksen välittömyyden tulkita olevan niin merkittävä, että poliisin voidaan lähtökohtaisesti tulkita toimivan hätävarjelu-oikeutensa nojalla. Tässä arvioinnissa on erityisesti huomioitava juoksemisen nopeus suhteessa jäljellä olevan etäisyyden vähäisyyteen poliisin taikka sivullisen ja virkatoimen kohteen välillä. Toisaalta mikäli virkatoimen kohteella on hallussaan ampuma- tai lyömäase, mutta hänen olemuksensa ei ole epävakaa tai uhkaava eikä hän uhkaa aseellaan ketään, voidaan katsoa oltavan poliisin voimankäyttöä ja mahdollisesti aseenkäyttöä koskevien säännösten soveltamisalueella, muttei varsinaisesti vielä hätävarjelutilanteessa. Tällainen alkutilanne vaatisi tietenkin poliisilta ennen minkäänlaista voimankäyttöä virkatoimen kohteen suhtautumisen selvittämistä käsillä olevaan tilanteeseen pyrkimällä puheyyhteyteen tämän kanssa, samalla oma sekä sivullisten turvallisuus toimintaympäristössä huomioiden.

¹⁵³ Terenius, 2013, s. 693; Poliisin velvollisuudesta pyrkiä palauttamaan hätävarjelutilanne kontrolloiduksi voimankäyttötilanteeksi, ks. Boucht – Frände, 2008, s. 116; Terenius, 2013, s. 687.

Poliisin aseenkäyttö voi PolL 2:19:n edellytysten täytyessä tulla tulkittavaksi poliisin voimankäyttönä mutta myös RL 4:4:n edellytysten täytyessä poliisin hätävarjeluna. Mikäli poliisin aseenkäyttö tapahtuu poliisin voimankäyttövaltuuden nojalla, sen oikeutus tulee arvioidavaksi PolL 2:19:n vaatimusten lisäksi PolL 2:17.1:n tavanomaisen puolustettavuusvaatimuksen valossa. Poliisin ampuessa hätävarjelen nojalla puolustustestoon oikeutus arvioidaan PolL 2:17.2:n lisäedellytykset huomioiden mutta RL 4:4.1:ssa säädetyn virhearviointeihin suopeammin suhtautuvan ”ilmeisesti ylitä sitä mitä on pidettävä puolustettavana” -puolustettavuusvaatimuksen valossa.

Näin ollen esimerkiksi ampuma- tai lyömäasetta hallussaan pitävää sekä olemukseltaan epävakaa ja uhkaavaa virkatoimen kohdetta voidaan joissakin tapauksissa ampua poliisin voimankäyttöoikeuden nojalla toiminnan pysäyttämiseksi tämän raajaan, vaikkei vaaran välittömyys ja vakavuus ylittäisi tilanteessa vielä poliisin hätävarjelu-oikeuden soveltamisalueelle. Tällaisissa tilanteissa vaaran välittömyyden täytyminen aseenkäytön sallien voidaan tulkita siten, ettei poliisi voi pitkittää uhkaavaa tilannetta pidempään ja samalla varmistua omasta tai sivullisten turvallisuudesta toimintaympäristössä. Toisin toimimisen mahdollisuutta ei siis ole, ja välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle aiheuttavan toiminnan pysäyttäminen on välttämätöntä ottaen huomioon, että varteenotettavana vaihtoehtoisena tapahtumainkulkuna tilanteessa voidaan nähdä toteutuvan myös uhkaavan vaaran välittömyyden kasvaminen hätävarjelu-oikeuden alaisia puolustustekojä vaativaksi, jolloin poliisin toiminnan seuraukset eivät enää ole samalla tavoin hallittavissa. Käsillä olevassa esimerkissä aseistettu ja arvaamaton kohde voi olla liikkeellä lähellä asutusta ja sivullisia, ja kohteen välittömästi tilannetta edeltävästä toiminnasta voidaan tehdä johtopäätös, että päästessään katoamaan poliisin toiminnan vaikutuspiiristä tämä aiheuttaa välittömästi vakavan hengen tai terveyden vaaran alueella liikkuville sivullisille. Vaaran välittömyyden ja vakavuuden vaatimus täyttyy siten tilanteessa, vaikkei tilanne ole kärjistynyt vielä hätävarjelutilanteen edellyttämään välittömyyden aikaikkunaan.

Edellä esitetyt esimerkkitapaukset poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteista ovat hyvin pelkistettyjä. Viitaten 6 luvussa läpikäytyyn oikeuskäytäntöön poliisin aseenkäyttötilanteista, jokainen tapaus on erilainen suhteessa toimintaympäristöön, kohdehenkilön vaarallisuuteen, tämän toiminnan motiiveihin, tämän syyntakeisuuteen (ymmärrys poliisin kanssa toimimisesta ja omien toimintansa seurauksista) sekä näistä seikoista poliisilla olevaan ennakkotietoon tai mahdollisuuksiin tiedon hankkimiseen, sivullisten turvallisuutta koskeviin

näkökohtiin, poliisin voimavaroihin toimintaan osallistuvien poliisimiesten ja näiden varustuksen suhteen sekä yksittäisiin olosuhteisiin, joille on tilanteen oikeudellisessa arvioinnissa annettava erityistä painoarvoa. Näiden poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteiden moninaisuuden seurauksena myös näitä koskevan tulkintasystematiikan on pystyttävä taipumaan tulkittavana olevan tapahtumainkulun asettamiin erityisvaatimuksiin, sillä säännökset painottavat puolustettavuusvaatimustensa (PolL 2:17.1 vs RL 4:4.1 ja PolL 2:17.2) tai toisintoimimisvaatimustensa (RL 4:6.3 vs RL 4:4.2 ja PolL 2:17.2) valossa hyvin eri tavoin sitä, kenen oikeusturvaa on syytä korostaa missäkin tilanteessa.

Yleisesti poliisin voimankäyttötilanteita ja mahdollista hätävarjelua tulisi siis tarkastella kokonaisuudessaan seuraavanlaisen tulkintaporrastuksen kautta: Voimankäyttötilanteen arviointi tapahtuisi ensisijaisesti hallinto-oikeudellisen voimakeinojen käytön, erityisesti PolL 2:17.1:n ja 2:19:n nojalla. Jos virkatoimea ei voitaisi pitää yleisen voimankäytösäännöksen nojalla puolustettavana, olisi harkittava, voisiko se olla anteeksiannettavaa voimakeinojen käytön liioitteluna tai voisiko tilanteen poikkeuksellisen luonteen johdosta mahdollinen puolustusteko tulla arvioitavaksi rikosoikeudellisen hätävarjelusäännöksen nojalla. Tässä kohdalla olisi erotettava tilanteen luonteen perusteella mahdollinen hätävarjelu voimakeinojen käytön liioittelusta.¹⁵⁴ Jos tilanteessa suoritettavat toimenpiteet eivät olisi PolL 2:17.1:n yleisen voimankäytösäännöksen tai RL 4:6.3:n voimakeinojen käytön liioittelun säännöksen luonteeseen soveltuvia, tulisi niiden oikeutus tai anteeksiannettavuus arvioitavaksi rikosoikeudellisen hätävarjelusäännöksen RL 4:4:n nojalla (johon PolL 2:17.2 viittaa lisäten omat erityisedellytyksensä arviointiin). Hätävarjelusäännös tulisi arvioitavaksi poliisitoiminnassa vain silloin, kun yleinen voimankäytösäännös ei poliisin hallinto-oikeudellisen voimankäytön erityisluonteen vuoksi soveltuisi tilanteeseen sen yllätyksellisyyden, kontrolloimattomuuden ja vakavan hengen tai terveyden uhkan perusteella.¹⁵⁵

PolL 2:17.2:ssa säädettyihin poliisin hätävarjelu-oikeuden lisäedellytyksiin liittyen poliisin hätävarjelun saattamista virkavastuun alaisuuteen sekä poliisimiehen koulutuksen ja kokemuksen merkitystä puolustettavuusarvioinnissa on käsitelty jo 5.3 luvussa. Poliisin tehtäväkentän luonne ja PL 118 §:n maininta siitä, että virkamies vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta, tekevät varsin ymmärrettäväksi virkavastuun liittämisen myös poliisin hätävarjelu-oikeuteen. Poliisilla on tavallista ihmistä suurempi todennäköisyys joutua tehtävissään

¹⁵⁴ HE 224/2010 vp, s. 22–25; HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 44/2002 vp, s. 130–131.

¹⁵⁵ Terenius, 2013, s. 692–694.; Voimankäytön ja hätävarjelun tulkintasystematiikasta samansuuntaisesti Frände, 2012, s. 140, ja Kerttula, 2010, s. 393–394.

voimankäyttöoikeudestaan huolimatta hätävarjelutilanteisiin. Voimankäytön ja hätävarjeluun esiintyessä usein limittäin voidaan virkavastuun liittäminen poliisin hätävarjeluun nähdä ai-noana mahdollisena ratkaisuna saada poliisin virantoimitus kaiken kattavasti laillisuusval-vonnan alaiseksi. Voimassa olevan sääntelyn voidaan nähdä toteuttavan parhaalla mahdol-lisella tavalla myös PL 21 ja 22 §:ssä julkiselle vallalle asetettuja velvoitteita turvata oikeus-turvan, hyvän hallinnon takeiden sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen toiminnas-saan.

Virkavastuun toteuttamisessa poliisin hätävarjelutilanteissa tulisi kuitenkin olla äärimmäi-sen varovainen.¹⁵⁶ Myös Poliisilaki-yleiskommentaarissa on virkavastuun liittämiseen polii-sin hätävarjelu-oikeuteen kiinnitetty huomiota erityisen kriittiseen sävyyn:

Voi hyvin syin kysyä, miksei ihmisen sisäsyntyinen ja vaistonvarainen halu todellisen hätätilan syntyessä puolustaa itseään tai toista olisi poliisi-miehenkin inhimillinen oikeus, jopa virkatehtävän edelle menevä.¹⁵⁷

Edellä selostettu huomioiden virkavastuun sekä poliisin koulutuksen ja kokemuksen liittä-minen hätävarjelutilanteen puolustettavuusarviointiin vaikuttaisi perustellulta lähinnä sellai-sissa tilanteissa, joissa poliisin voitaisiin katsoa tahallisesti hankkiutuneen tai törkeästä huo-limattomuudesta ajautuneen hätävarjelua edellyttävän hyökkäyksen kohteeksi. Tällaista mahdollisuutta voitaisiin tarkastella ex post muun muassa PolL 1 luvun yleisten periaattei-den valossa. Huomioitavaksi tulisi tällöin erityisesti, miten tilanne on mahdollisesti ensin kehittynyt voimankäyttöä vaativaksi ja miten tästä on edelleen päädytty niin vakavaan hen-keä ja terveyttä vaarantavaan kontrolloimattomaan tilaan, jossa poliisi on joutunut turvautu-maan hätävarjeluun. Onhan itsestään selvää, että omaan ja kollegoidensa työturvallisuuteen sekä virkatoimen kohteen ja sivullisten turvallisuuteen välinpitämättömästi suhtautuva, hä-tävarjelutilanteen aiheuttava poliisi on saatava muun muassa virkamiesoikeudelliseen vas-tuuseen toimintatavoistaan.

¹⁵⁶ HaVM 42/2010 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, PolL 2:17.

¹⁵⁷ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 799; Rikander, 2017, s. 17–18. Rikanderin artikkelista il-menee, kuinka poliisi käytännössä joutuu miettimään mahdollisia tekojensa seurauksia aina ennen ampumis-päätöksensä tekemistä. Mikäli nämä poliisin aseenkäytön jälkikäteiset oikeudelliset seuraukset asettavat har-kinnan vaatimukset epäinhimilliselle tasolle suhteessa poliisin perusteltuun käsitykseen vallitsevista olosuh-teista ampumispäätöksen aikana, tämä voi pahimmillaan johtaa myös sivullisten turvallisuuden heikkenemi-seen tilanteissa, joissa poliisi joutuu äärimmäisen hädän keskellä tasapainottelemaan ampumispäätöksen ja mahdollisen elinkeinonsa menettämisen mahdollisuuden välillä virkavastuun alaisuudessa.

8 Oikeusturvan jälkikäteiset takeet sekä poliisin virkavastuu

Poll:n ja RL:n voimankäyttö- ja hätävarjelusäännökset sekä edellä käsitellyt lukuisat poliisin tosiasiallista hallintotoimintaa ohjaavat säädökset tarjoavat poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelutilanteiden asianosaisille tarpeettomia oikeudenloukkauksia ennalta estämään tarkoitettua ja siten ennakoivasti suojaavan oikeusturvan. Kun tarpeettomia ja laittomia oikeudenloukkauksia poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteista pääsee kuitenkin aika ajoin tapahtumaan, näitä pääsääntöisesti tilanteiden jälkeen vaikuttavia loukkausten seurauksia korjaavia ja hyvittäviä oikeusturvan instrumentteja on myös monenlaisia. Näihin oikeusturvan välineisiin kuuluvat erityisesti: (1) RL:n mukainen rangaistusvastuu rikollisesta menettelystä; (2) HL 8 a luvun mukainen hallintokantelu; (3) muun muassa ETL:ssä säädeltä poliisin tekemäksi epäillyssä rikosasiassa puolueettoman menettelyn takaava erityinen esitutkinta- ja syyteharkintamenettely; (4) poliisin virkavastuu, joka puolestaan jakautuu virkarikosvastuuseen, kurinpidolliseen vastuuseen sekä vahingonkorvausvastuuseen; ja (5) varsinaiseen oikeusprosessiin liittyvät oikeudet puolustajaan, oikeudenkäyntiavustajaan sekä taloudelliseen tukeen prosessin kustannuksista.

Poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteiden rikosoikeudellinen rangaistusvastuu tulee ajankohtaiseksi, kun sallitut voimankäytön tai hätävarjelun rajat tulevat ylitetyksi poliisin osalta. Vastaavasti virkatoimen kohde syyllistyy monesti myös rikokseen tilanteessa, jossa poliisi joutuu turvautumaan voimankäyttöön tai puolustustekoon virantoimituksessaan. Poll 2:17.5:n mukaan voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään RL 4:6.3:ssa ja 4:7:ssä sekä hätävarjelun liioittelusta RL 4:4.2:ssa ja 4:7:ssä. Voimankäytön ja hätävarjelun liioittelu on käyty jo edellisissä luvuissa läpi. Edellytysten täytyessä anteeksiantoperusteen nojalla tekijä on rangaistusvastuusta kokonaan vapaa. Lisäksi RL 4:7:n nojalla vaikka tekijää ei kokonaan vapauteta rangaistusvastuusta, olosuhteet voidaan kuitenkin ottaa huomioon rangaistusvastuuta lieventävinä siten kuin RL 6:8.1:n 4 kohdassa sekä 2 ja 4 momentissa säädetään. Milloin se katsotaan asianmukaiseksi, tekijälle voidaan rangaistusvastuun lieventämismahdollisuudesta huolimatta tuomita myös täysi rikostunnusmerkistön mukainen rangaistus.¹⁵⁸

Tilanteissa, joissa poliisin katsotaan ylittäneen voimankäyttövaltuutensa tai hätävarjeluvoimakeinojen rajat, asiassa on syytä epäillä poliisin syyllistyneen virkatoimessaan oikeudenloukkauksen ja tahallisuuden asteesta riippuen RL 21 (henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikok-

¹⁵⁸ HE 44/2002 vp, s. 131.

set) luvun mukaiseen rikokseen sekä RL 40 (virkarikokset) luvussa säädettyyn virkavelvollisuuden rikkomiseen. Näistä tilanteista esimerkkinä toimivat 6 luvun oikeuskäytäntö poliisin aseenkäyttötilanteista. Vastaavasti virkatoimen kohteen osalta niissä tilanteissa, joissa poliisi asianmukaisesti suorittaa virkatointaan ja tällaisessa tilanteessa tulee kohdanneeksi eri asteista vastarintaa, tällaisessa tilanteessa on syytä epäillä virkatoimen kohteen syyllistyvän oikeudenloukkauksen asteesta riippuen RL 16 (rikokset viranomaisia vastaan) tai 21 luvun rikokseen.

Hallintokantelun voi poliisin toiminnasta tehdä HL 8 a luvun säännösten mukaisesti. HL 8 a:53 a:n mukaan viranomaisen, siihen palvelussuhteessa olevan tai muun julkista hallintoa hoitavan lainvastaisesta menettelystä tai velvollisuuden täyttämättä jättämisestä voi jokainen tehdä hallintokantelun toimintaa valvovalle viranomaiselle. Poliisin toimintaa valvovat PL 108 ja 109 §:n mukaisesti ensisijaisesti ylimmät laillisuusvalvojat valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies. Kantelut tutkitaan myös poliisiyksiköissä poliisimiesten valvonnasta vastuussa olevien taholta vastaavanlaisesti. Kantelun johdosta poliisin toiminnasta voidaan antaa ohjeistusta vastaisen varalle, poliisimiehelle voidaan antaa hallinnollinen huomautus, mutta äärimmillään kanteluasia voi siirtyä poliisirikosasiaan esitutkintaan, mikäli asiassa on syytä epäillä rikosta poliisin menettelyn osalta.¹⁵⁹

Poliisin toiminnassa mahdollisesti ilmenevien laittomuuksien asianmukaiseksi ja puolueettomaksi selvittämiseksi on PolL:ssa ja ETL:ssa säädetty tiettyjä oikeusturvatakeita. PolL 8:6:n mukaan poliisimiehen on viivytyksettä tehtävä esimiehelleen ilmoitus toimenpiteen suorittamisen yhteydessä aiheutuneesta muusta kuin vähäiseksi katsottavasta henkilö- tai esinevahingosta. Mikäli mainitun ilmoituksen kautta taikka muutoin ilmenee syytä epäillä poliisin syyllistyneen rikokseen virkatehtävän suorittamisen yhteydessä, ETL 2:4:n mukaan syyttaja johtaa tällaista esitutkintaa. Vaikka poliisimiehen tekemäksi epäiltyä rikosta ei ole tehty virkatehtävien suorittamisen yhteydessä, syyttaja voi rikoksen vakavuuden tai asian laadun sitä muuten edellyttäessä päättää ryhtymisestään tutkinnanjohtajaksi. Syyttaja ei toimi tutkinnanjohtajana, jos asia käsitellään sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa (754/2010) säädettyssä menettelyssä, toisin sanoen moitittavuudeltaan vähäiseksi luokiteltavissa rikkomuksissa. Poliisimiehen tekemäksi epäilty rikos tutkitaan aina muussa kuin hänen toimipaikkansa poliisiyksikössä, jos asiaa ei käsitellä sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa säädettyssä menettelyssä. Muutenkin rikoksen tutkiva poliisiyksikkö

¹⁵⁹ https://www.poliisi.fi/asiakaspalvelu/poliisin_toiminnasta_kanteleminen.

tulee tarvittaessa määrätä niin, ettei luottamus esitutinnan puolueettomuuteen vaarannu. ETL 5:1:n mukaan esitutkintaviranomaisen on viipymättä ilmoitettava syyttäjälle asiasta, jossa rikoksesta epäiltynä on poliisimies, jollei asiaa käsitellä sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa säädetyssä menettelyssä. Jotta poliisin tekemäksi epäillyn rikoksen esitutkinta- ja syyteharkintamenettely olisi mahdollisimman läpinäkyvää ja puolueetonta, poliisirikosasioiden tutkinnasta vastaava Valtakunnansyyttäjänvirasto on antanut oman yleisen ohjeensa asiasta.¹⁶⁰ Vastaavasti Poliisihallitus on antanut asiasta oman ohjeensa.¹⁶¹

Poliisin virkavastuuseen kuuluu ensinnäkin virkarikosvastuu RL 40 luvun mukaisesti. Kuten edellä jo on 6 luvun oikeuskäytännössä käynyt ilmi, poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteissa näiden sallitut rajat ylitettäessä varsinaisen rikoksen lisäksi tulee tutkittavaksi, onko poliisi syyllistynyt asiassa RL 40:9–10:n mukaisesti virkavelvollisuuden rikkomiseen. Mikäli poliisin on katsottu syyllistyneen rikokseen, hänet voidaan RL:n mukaisena kurinpidollisena toimena tuomita myös viralta pantavaksi RL 2:10:n taikka RL 40 luvun säännösten erityisedellytysten täyttyessä viraltapanon osalta. Vaikka syyttäjä ei nostaisikaan syytettä poliisia kohtaan tämän väitetystä virkarikoksesta, asianomistaja voi PL 118.3 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, ROL) 1:14 nojalla nostaa ja ajaa itse syytettä tällaisesta rikoksesta.

Poliisin kurinpidollinen vastuu toteutuu muutoin valtion virkamieslain (750/1994, VML) ja poliisin hallinnosta annetun lain 15 i §:n nojalla. VML 24 §:n mukaan virkamiehelle, joka toimii vastoin virkavelvollisuuksiaan tai laiminlyö niitä, voidaan antaa kirjallinen varoitus. Nimikirjalain (1010/1989) 4 §:n mukaan varoituksesta ei tule merkintää muun muassa henkilöstön valintaa varten virkamiehistä kerättäviin nimikirjatietoihin. Varoitus voi kuitenkin olla perusteena päätettäessä virkamiehen irtisanomisesta tai virkasuhteen purkamisesta henkilön käyttäytymiseen liittyvästä syystä VML 25 tai 33 §:n nojalla.¹⁶² VML 40 §:ssä säädetään virkamiehen virantoimituksesta pidättämisestä muun muassa tilanteissa, joissa ei voida katsoa olevan soveliaista antaa hänen jatkaa tehtävässään rikossyytteiden tai käyttäytymisen johdosta toimitetun irtisanomisen jälkeen. Jollei varoitusta ole pidettävä riittävänä kurinpi-

¹⁶⁰ <http://www.vksv.oikeus.fi/material/attachments/valtakunnansyyttajanvirasto/vksvliitetiedostot/vksnylei-setohjeet/3Mnj6dqcp/VKS-2017-3.pdf>. VKS:2017:3, Dnro 8/31/17, 1.8.2017.

¹⁶¹ https://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/poliisiwwwstruc-ture/62488_Poliisin_tekemaksi_epaillyn_rikoksen_tutkinta.pdf?0b3ec67eeadfd488. 2020/2013/4590, 13.1.2017.

¹⁶² HE 291/1993 vp, s. 36.

dollisena seuraamuksena virkavelvollisuuksien rikkomisesta, voidaan poliisille määrätä poliisin hallinnosta annetun lain 15 i §:n nojalla virantoimituksesta erottaminen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Poliisin vahingonkorvausvastuun perusteet ovat vahingonkorvauslain (412/1974, VahL) 3, 4 ja 6 luvuissa. Valtio on työnantajana isännänvastuussa alaisensa poliisimiehen virantoimituksessa aiheuttamastaan vahingosta pääsääntöisesti VahL 3:1:n ja 4:1:n mukaisesti. Lievän tuottamuksen tapauksissa valtio työnantajana vastaa vahingon korvaamisesta täydessä määrässään, kun taas mikäli poliisimies on aiheuttanut vahingon tahallisesti, vastuu korvauksesta lankeaa pääsääntöisesti täysimääräisesti tälle. Tavanomaisen huolimattomuuden tilanteissa korvausvastuuta voidaan sovitella kohtuuden mukaan työnantajan ja virkamiehen välillä.¹⁶³ PolL 8 luvussa vahvistetaan vastaavanlaiset korvaussäännökset, jotka jo ovat voimassa VahL:n myötä. Poliisin oikeudesta vahingonkorvaukseen työtapaturmasta tai ammattitautista on voimassa työtapaturma- ja ammattitautilaki (459/2015). Virkatehtävissä kohdatun vastarinnan johdosta tapahtuneista esinevahingoista poliisilla on erityinen oikeus korvaukseen valtion virantoimituksesta tai työtehtävästä aiheutuneiden eräiden vahinkojen korvaamisesta annetun lain (794/1980) nojalla.

Varsinaiseen oikeusprosessiin liittyvistä asianosaisten oikeuksista puolustajaan tai oikeudenkäyntiavustajaan säädetään ROL 2:1–1 a:ssä. ROL 2:3:n mukaan asianomistajalle voidaan lisäksi 1 a §:ssä mainituin edellytyksin määrätä esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten erillinen tukihenkilö. Oikeusapulain (257/2002) 1 §:n mukaan oikeusapua annetaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Oikeusapuun kuuluu oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet sekä avustaminen tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa sekä vapautus eräistä asian käsittelyyn liittyvistä menoista siten kuin tässä laissa säädetään. ROL 9 luvussa on yleiset säännökset oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta rikosasioissa. Asianomistajan oikeudesta saada syyttäjä ajamaan yksityisoikeudellista vaatimustaan rikosasian yhteydessä säädetään ROL 3:9:ssä.

Poliisimiehelle tämän virkatehtäviensä kautta koituvien oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta on säädetty eräistä oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista annetussa laissa (269/1974).

¹⁶³ Hemmo, 2005, s. 60–62.

9 Yhteenveto

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on ollut tarkastella poliisin ja virkatoimen kohteen oikeusturvaa poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelutilanteissa. Oikeusturvan tarkastelu on painottunut voimakkaasti varsinaisten poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelusäänösten asianosaisille tarjoamaan ennalta vaikuttavaan ja siten oikeudenloukkauksia ennalta estävään oikeussuojaan eri tilanteissa.¹⁶⁴ Tavoitteena on ollut löytää ne määrittävät tekijät voimankäyttö- ja hätävarjelusäänösten väliseen tulkintasystematiikkaan, joiden avulla oikeusturva realisoituisi mahdollisimman optimaalisesti ja oikeudenmukaisesti poliisin ja virkatoimen kohteen välillä eri tilanteissa.

Poliisin voimakeinojen käyttö- ja hätävarjelutilanteet koskettavat mitä merkittävimmällä tavalla jokaisen perus- ja ihmisoikeutta elämään. Perus- ja ihmisoikeuksien välisissä kollision- ja punnintatilanteissa voidaan oikeuden elämään katsoa nauttivan korostunutta suojaa verrattuna muihin vastaaviin perustavanlaisiin oikeuksiin. Onhan kuitenkin selvää, että oikeus elämään on kaikkien muiden oikeuksien toteutumisen perusta ja edellytys.¹⁶⁵ Näin ollen poliisin voimankäyttöä, hätävarjelua sekä näiden liioittelutilanteita voidaan yksinkertaisimmillaan tulkita perus- ja ihmisoikeuksien välisen intressivertailun kautta, punniten kunkin asianosaisen sekä sivullisten nauttimien oikeushyvien suojaamisen tarvetta tarkasteltavana olevassa tilanteessa. Toisin sanoen tilanteita voidaan arvioida myös siitä näkökulmasta, kuka milloinkin aiheuttaa toimillaan suurimman vaaran toisen elämään, koskemattomuuteen tai ihmisarvoon kohdistuvaan loukkaukseen. Tällainen toiminta ansaitsee useimmiten oikeussäännösten tarjoaman oikeusturvan osalta vähiten suojaa tai puolustusta taakseen.

Poliisin voimakeinojen käyttöä tarkoin lakiin perustuvana hallinto-oikeudellisena toimivaltuutena ohjaavat niin välittömästi kuin välillisesti useat säädökset PolL:n lisäksi. Poliisiammattikorkeakoulusta annettu laki sekä poliisin hallinnosta annettu laki ja asetus määrittävät muun muassa kelpoisuusehdot poliisimieheksi koulutettaville hakijoille, opintojen laajuuden sekä edelleen kelpoisuusvaatimukset erinäisten poliisivirkojen hakemiseksi. Poliisiasetuksen 2–9 §:ssä säädetään poliisin toiminnallisista johtosuhteista, joiden selkeys kaikille tehtävään osallistuville poliiseille on sitä tärkeämpää, mitä suuremmasta tilanneorganisaatiosta kulloinkin on kysymys. Poliisiasetuksen 10 §:n mukaan valtio varustaa poliisimiehen tehtävien edellyttämällä voimankäyttö- ja suojavälineillä. Sisäministeriön poliisin voimakeinoista

¹⁶⁴ Mäenpää, 2017, s. 412–413.

¹⁶⁵ Pellonpää, 2009, luvussa Suhde muihin perusoikeuksiin.

sekä kulkuneuvon pysäyttämistä antaman asetuksen 3.1 §:n mukaan poliisimiehen on tunnettava kantamiensa voimankäyttövälineiden vaikutukset ja niiden käyttöön liittyvät säännökset sekä osattava käyttää niitä asianmukaisesti. Asetuksen 4.1 §:n mukaan poliisilla on oikeus kantaa ja käyttää voimankäyttövälinettä vain, jos hän on saanut kyseisen voimankäyttövälineen käyttöön koulutuksen, osallistunut tämän käyttöä koskevaan ylläpitävään koulutukseen ja harjoitteluun sekä suorittanut voimankäyttövälineen tasokokeen. Poliisin hallinnosta annetun lain 15 h §:n nojalla poliisimiehen tulee lisäksi ylläpitää työtehtäviensä edellyttämää kuntoa ja ammattitaitoa.

Poliisin voimakeinojen käyttötilanteita koskien erityisesti PolL 1 luvun periaatteet ovat hyvin merkittäviä, sillä monissa tapauksissa juurikin nämä periaatteet ja keskustelevala lähestyminen vaikeissa vuorovaikutustilanteissa voivat parhaimmillaan johtaa uhkaavan tilanteen laukeamiseen ilman voimakeinojen käytön tarvetta.¹⁶⁶ PolL 1 luvussa säädetään muun muassa perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisesta, suhteellisuusperiaatteesta, vähimmän haitan periaatteesta, tarkoitussidonnaisuuden periaatteesta, tehtävien hoidosta ja tärkeysjärjestyksestä, toimenpiteen perusteen ilmoittamisesta, poliisimiehen aseman ilmaisemisesta sekä toimenpiteestä luopumisesta ja sen siirtämisestä.

PolL 2:17–20:ssä säädetään varsinaiset poliisin voimankäyttövaltuudet virkatehtäviensä suorittamiseksi. PolL 2:17 on poliisin voimakeinojen käytön perussäännös sääten kaikista mahdollisista tilanteista, joiden yhteydessä poliisilla on oikeus voimankäyttöön tehtävälleen.¹⁶⁷ PolL 2:18 koskee poliisin varautumista voimakeinojen käyttöön sekä käytöstä varoittamista mahdollisuuksien mukaan. PolL 2:19 on poliisin ampuma-aseen käyttöä koskeva erityissäännös, sillä kyseessä on poliisin voimankäytön äärimmäisin ja viimesijainen keino. PolL 2:20 määrää vielä sitomisen eli muun muassa käsirautojen käytön edellytyksistä. Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään yleisesti RL 4:6.3:ssa.

Ottaen huomioon poliisin voimakeinojen käyttöä säätelevät lukuisat välittömät ja välilliset säännökset, kokoavaksi voimankäytön luonnetta kuvaavaksi käsitteeksi voidaan esittää tilannekontrollia. Poliisin voimankäytön on siis oltava hallittua. Tilannekontrolli tehtävällä ilmenee poliisin voimankäyttöä ohjaavien säädösten valossa muun muassa poliisin tilanneorganisaation selvistä johtosuhteista, poliisin aloitteellisuudesta tapahtumainkulussa, toi-

¹⁶⁶ Mäenpää, 4.1.2017, luvussa Hallinnon oikeusperiaatteiden soveltaminen.

¹⁶⁷ Helminen – Kuusimäki – Rantaescola, 2012, s. 774.

minnan seurausten hallinnasta, mahdolliset tapahtumainkulut huomioon ottavista vaihtoehtoisista toimintasuunnitelmista sekä koulutuksen ja ohjeistuksen noudattamisesta.¹⁶⁸ Mainituissa poliisin hallitsemisissa olosuhteissa poliisin voimankäytön oikeutus punnitaan tavanomaisen tarpeellisuus- ja puolustettavuusarvioinnin valossa.

Voimakeinojen käytön liioittelua voidaan puolestaan luonnehtia poliisin tilannekontrollin alaisuudessa tapahtuvaksi voimankäytön ylilyönniksi lähinnä virkaintoisuudesta ja tehtävän ylikorostuksesta johtuen. Tällaisessa tapauksessa kyse ei ole myöskään ollut millään tavoin yllättävästä ja vakavasta poliisin omaa tai toisen henkeä tai terveyttä uhkaavasta hätävarjelutilanteesta, mikä voisi tehdä poliisin toimien ylimitoittamisen ymmärrettäväksi. Tästä syystä virkatoimen kohteelle on perusteltua tarjota erityisen vahva oikeussuoja poliisin tarpeetonta voimankäyttöä vastaan, ja siksi liioittelutapauksissa poliisin täydellinen rangaistusvastuusta vapautuminen edellyttääkin erittäin painavia perusteita.¹⁶⁹

PolL 2:17.2:ssa säädetään ennen nykyisen PolL:n voimaantuloa 1.1.2014 ainoastaan lain esitöissä sekä oikeuskäytännössä vahvistetusta poliisin oikeudesta hätävarjeluun.¹⁷⁰ Poliisimiehellä on virantoimituksessa oikeus hätävarjeluun siten kuin RL 4:4:ssä säädetään. Tällaisessa hätävarjelussa poliisimies toimii virkavastuulla. Arvioitaessa hätävarjelun puolustettavuutta on otettava huomioon poliisimiehelle koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella asetettavat vaatimukset. Koska poliisilla on muun muassa PolL 2:17:n mukainen oikeus voimakeinojen käyttöön virkatehtävällä, tätä vastaavasti poliisin tarve turvautua sinänsä puolustettavuusarvioinniltaan poliisin kannalta armollisempaan hätävarjelu-oikeuteen kaven-
tuu.¹⁷¹ Poliisin hätävarjelu-oikeutta on pidettävä systemaattisesti voimankäyttö- ja hätävarjelu-säännöksiä tulkitsemalla lähinnä poliisin oikeusturvan jatkeena tilanteissa, joissa poliisilla ei ole tilanteen yllättävyyden sekä vakavan hengen tai terveyden uhkatilanteen edessä mahdollisuutta voimankäytösäännösten edellyttämän tilannekontrollin hankkimiseen.¹⁷² Poliisin hätävarjelutilannetta määrittelevät siten pääsääntöisesti yllättävyyden, kontrolloimattomuuden sekä vakavan hengen tai terveyden uhkan vaatimukset.

¹⁶⁸ Terenius, 2013, s. 693–694; Boucht – Frände, 2008, s. 106.

¹⁶⁹ HE 44/2002 vp, s. 131.

¹⁷⁰ HE 224/2010 vp, s. 83; HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 44/2002 vp, s. 130; KKO:n ratkaisut 1993:50 ja 2004:75.

¹⁷¹ HE 224/2010 vp, s. 24; Terenius, 2013, s. 691–694; Melander, 2016, s. 281.

¹⁷² HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 224/2010 vp, s. 24; Tapani – Tolvanen, 2013, s. 299–300.

Viitaten tutkielmassa tarkasteltuun oikeuskäytäntöön poliisin aseenkäyttötilanteista, jokainen tapaus on erilainen suhteessa toimintaympäristöön, kohdehenkilön vaarallisuuteen, tämän toiminnan motiiveihin, tämän syyntakeisuuteen (ymmärrys poliisin kanssa toimimisesta ja omien toimintansa seurauksista) sekä näistä seikoista poliisilla olevaan ennakkotietoon tai mahdollisuuksiin tiedon hankkimiseen, sivullisten turvallisuutta koskeviin näkököhtiin, poliisin voimavaroihin toimintaan osallistuvien poliisimiesten ja näiden varustuksen suhteen sekä yksittäisiin olosuhteisiin, joille on tilanteen oikeudellisessa arvioinnissa annettava erityistä painoarvoa. Näiden poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteiden moninaisuuden seurauksena myös näitä koskevan tulkintasystematiikan on pystyttävä taipumaan tulkittavana olevan tapahtumainkulun asettamiin erityisvaatimuksiin, sillä säännökset painottavat puolustettavuusvaatimustensa (PolL 2:17.1 vs RL 4:4.1 ja PolL 2:17.2) tai toisintoimisvaatimustensa (RL 4:6.3 vs RL 4:4.2 ja PolL 2:17.2) valossa hyvin eri tavoin sitä, kenen oikeusturvaa on tarpeen korostaa missäkin tilanteessa.

Yleisesti poliisin voimankäyttötilanteita ja mahdollista hätävarjelua tulisi siis tarkastella kokonaisuudessaan seuraavanlaisen tulkintaporrastuksen kautta: Voimankäyttötilanteen arviointi tapahtuisi ensisijaisesti hallinto-oikeudellisen voimakeinojen käytön, erityisesti PolL 2:17.1:n ja 2:19:n nojalla. Jos virkatoimea ei voitaisi pitää yleisen voimankäytösäännöksen nojalla puolustettavana, olisi harkittava, voisiko se olla anteeksiannettavaa voimakeinojen käytön liioitteluna tai voisiko tilanteen poikkeuksellisen luonteen johdosta mahdollinen puolustusteko tulla arvioitavaksi rikosoikeudellisen hätävarjelusäännöksen nojalla. Tässä kohdalla olisi erotettava tilanteen luonteen perusteella mahdollinen hätävarjelu voimakeinojen käytön liioittelusta.¹⁷³ Jos tilanteessa suoritettavat toimenpiteet eivät olisi PolL 2:17.1:n yleisen voimankäytösäännöksen tai RL 4:6.3:n voimakeinojen käytön liioittelun säännöksen luonteeseen soveltuvia, tulisi niiden oikeutus tai anteeksiannettavuus arvioitavaksi rikosoikeudellisen hätävarjelusäännöksen RL 4:4:n nojalla (johon PolL 2:17.2 viittaa lisäten omat erityisedellytyksensä arviointiin). Hätävarjelusäännös tulisi arvioitavaksi poliisitoiminnassa vain silloin, kun yleinen voimankäytösäännös ei poliisin hallinto-oikeudellisen voimankäytön erityisluonteen vuoksi soveltuisi tilanteeseen sen yllätyksellisyyden, kontrolloimattomuuden ja vakavan hengen tai terveyden uhkan perusteella.¹⁷⁴

¹⁷³ HE 224/2010 vp, s. 22–25; HE 57/1994 vp, s. 55–56; HE 44/2002 vp, s. 130–131.

¹⁷⁴ Terenius, 2013, s. 692–694.; Voimankäytön ja hätävarjeluksen tulkintasystematiikasta samansuuntaisesti Frände, 2012, s. 140, ja Kerttula, 2010, s. 393–394.

Poliisilla on tavallista ihmistä suurempi todennäköisyys joutua tehtävissään voimankäyttö-oikeudestaan huolimatta hätävarjelutilanteisiin. Voimankäytön ja hätävarjelun esiintyessä usein limittäin voidaan virkavastuun liittäminen poliisin hätävarjeluun nähdä ainoana mahdollisena ratkaisuna saada poliisin virantoimitus kaiken kattavasti laillisuusvalvonnan alaiseksi. Voimassa olevan sääntelyn voidaan nähdä toteuttavan parhaalla mahdollisella tavalla myös PL 21 ja 22 §:ssä julkiselle vallalle asetettuja velvoitteita turvata oikeusturvan, hyvän hallinnon takeiden sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen toiminnassaan.

PolL 2:17:2:ssa poliisille asetettujen lisäedellytysten soveltamisessa poliisin hätävarjelutilanteisiin tulisi kuitenkin olla hyvin varovainen.¹⁷⁵ Erityisesti äärimmäisen uhkan kohdassaan ihmisen toiminta on vaistonvaraista, refleksinomaista ja jopa raivoisaa selviytymistais-telua. Yhtäältä poliisin yksilöllisestä koulutuksesta ja kokemuksesta riippuu, kuinka vakavan ja yllätyksellisen uhkan edessä tilanteen kontrolli menetetään ja alkaa kuvatunlainen selviytymiskamppailu, hätävarjelutilanne. Toisaalta on ymmärrettävä poliisin tehtävien kulun pääsääntöisesti ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta seuraava ennalta arvaamattomuus; koulutetuin ja kokenein poliisi voi urallaan joutua tilanteeseen, josta hänen voidaan vain katsoa pyrkivän selviytymään hengissä ja mahdollisimman vähin vammoin – taikka pelastamaan toisen ihmisen vakavalta henkeä ja terveyttä vaarantavalta hyökkäykseltä.¹⁷⁶ Tällaisen tilanteen sääntelevä asettamalla poliisin inhimillisille reaktioille ja refleksiliikkeille muita ihmisiä ankarammat vaatimukset ja virkavastuu voidaan helposti kyseenalaistaa PL 7 §:n suojan ytimeen ulottuvana rajoituksena. Oikeustilan olisi tällöin nähtävä myös johtavan kansalaisten epäyhtenäiseen kohteluun PL 6 §:n vastaisesti.¹⁷⁷

Virkavastuun sekä poliisin koulutuksen ja kokemuksen liittäminen hätävarjelutilanteen puolustettavuusarviointiin vaikuttaisikin perustellulta lähinnä sellaisissa tilanteissa, joissa poliisin voitaisiin katsoa tahallisesti hankkiutuneen tai törkeästi huolimattomuudesta ajautuneen hätävarjelua edellyttävän hyökkäyksen kohteeksi. Tällaista mahdollisuutta voitaisiin tarkastella ex post muun muassa PolL 1 luvun yleisten periaatteiden valossa. Huomioitavaksi tulisi tällöin erityisesti, miten tilanne on mahdollisesti ensin kehittynyt voimankäyttöä vaativaksi

¹⁷⁵ HaVM 42/2010 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, PolL 2:17.

¹⁷⁶ Terenius, 2013, s. 858–859; Rikander, 2017, s. 17–18. Rikander on artikkeliinsa varten haastatellut kahtakymmentä poliisimiestä, jotka olivat vuoden 2016 aikana olleet rikosilmoitustietojen mukaan RL 16:1:n mukaisen virkamiehen väkivaltaisen vastustamisen kohteena. Rikanderin tutkimuksen keskiössä on ollut poliisin toimivaltuussäännösten lainopillisen tarkastelun sijasta keskittyä kuvaamaan sitä, miten poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteet koetaan ja käsitellään itse tilanteessa toimivien poliisimiesten osalta käytännössä niin tilannetta ennen, sen aikana kuin tilanteen jälkeen.

¹⁷⁷ Terenius, 2013, s. 858–861; Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola, 2012, s. 801.

ja miten tästä on edelleen päädytty niin vakavaan henkeä ja terveyttä vaarantavaan kontrolloimattomaan tilaan, jossa poliisi on joutunut turvautumaan hätävarjeluun. Onhan itsestään selvää, että omaan ja kollegoidensa työturvallisuuteen sekä virkatoimen kohteen ja sivullisten turvallisuuteen välinpitämättömästi suhtautuva, hätävarjelutilanteen aiheuttava poliisi on saatava muun muassa virkamiesoikeudelliseen vastuuseen toimintatavoistaan.

Käsillä olevassa tutkielmassa on korostettu poliisin ja virkatoimen kohteen oikeusturvan selvittämistä poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteissa sen ennalta vaikuttavassa ja siten oikeudenloukkauksia ennalta estävässä tarkoituksessa.¹⁷⁸ Tosiallisessa hallintotoiminnassa, jossa osallisten henkeen tai terveyteen kohdistuvat viranomaisen toimet voivat pahimmassa tapauksessa aiheuttaa peruuttamattomia sekä henkisen kärsimyksen ja surun osalta tosiasiallisesti korvauskelvottomia muutoksia henkilön elämässä, etukäteinen tietämys niin viranomaisen kuin virkatoimen kohteen oikeuksista, velvollisuuksista sekä näiden tarjoamasta liikkumavarasta eri tilanteissa on äärimmäisen tärkeää. Oikeudenloukkausten tapahduttua oikeusturvan jälkikäteiset välineet pystyvät harvoin korjaamaan jo koettua vääryyttä.

Kun tarpeettomia ja laittomia oikeudenloukkauksia poliisin voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteista pääsee kuitenkin aika ajoin tapahtumaan, näitä pääsääntöisesti tilanteiden jälkeen vaikuttavia loukkausten seurauksia korjaavia ja hyvittäviä oikeusturvan instrumentteja on myös monenlaisia. Näihin oikeusturvan välineisiin kuuluvat erityisesti: (1) RL:n mukainen rangaistusvastuu rikollisesta menettelystä; (2) HL 8 a luvun mukainen hallintokantelu; (3) muun muassa ETL:ssä säädelty poliisin tekemäksi epäillyssä rikosasiassa puolueettoman menettelyn takaava erityinen esitutkinta- ja syyteharkintamenettely; (4) poliisin virkavastuu, joka puolestaan jakautuu virkarikosvastuuseen, kurinpidolliseen vastuuseen sekä vahingonkorvausvastuuseen; ja (5) varsinaiseen oikeusprosessiin liittyvät oikeudet puolustajaan, oikeudenkäyntiavustajaan sekä taloudelliseen tukeen prosessin kustannuksista.

¹⁷⁸ Mäenpää, 2017, s. 412–413.